

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů
trestných činů**

**New Options of Social Inclusion and Prevention of Recurrence of Crimi-
nal Offenders**

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Autor:

PhDr. Anna Arnoldová

Bc. Magdalena Dvořáková, DiS.

2016

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí, PhDr. Anně Arnoldové, za podnětné připomínky a všem osobám, které mne provázely a podporovaly při psaní této diplomové práce. Také bych chtěla projevit vděk zástupcům organizací, kteří mi byli nápomocni při empirickém šetření. Zvláštní osobní poděkování pak patří všem lidem, kteří se touto skupinou osob zabývají ve svém profesním životě bez předsudků a s respektem.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů“ vypracovala samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 9. 5. 2016

.....

Anotace:

Tendence klesající kriminality v posledních letech naproti tomu však stoupající recidiva vyvolává řadu otázek pro stávající systém trestní spravedlnosti. Vysoká návratnost do věznic budí dojem, že účel nepodmíněného trestu odnětí svobody pozbývá na počátku třetího tisíciletí svůj význam. Výzvou nejen pro státní aparát ale pro celou společnost se více než kdy jindy stává reintegrace pachatelů trestných činů, jenž je prediktorem rizika recidivy.

Cílem této diplomové práce je tedy deskripce a zhodnocení aspektů procesu sociální reintegrace s přihlédnutím k aktuálním možnostem prevence opakování trestné činnosti. Empirická část rozšiřuje tento záměr o zmapování resocializačních snah vybraných inovativních programů v kontextu sociální práce s pachateli trestných činů. Teoretický materiál sestává z klíčových pojmů vážícím se k penologii a kriminologii, dovršen v závěru práce formulováním doporučení pro sociální práci s pachateli trestných činů jako možného průvodce změnou v životě každého jednotlivého pachatele.

Klíčová slova:

Alternativní sankce, odsouzený, prevence recidivy trestné činnosti, resocializace, restorativní justice, trest odnětí svobody

Abstract:

Trend of declining crime rates in recent years, on the other hand rising recidivism raises many questions for the existing criminal justice system. High return to prison gives the impression that the purpose of a sentence of custodial sentence lose at the beginning of the third millennium its meaning. The challenge not only for the state apparatus, but the whole society is more than ever becoming reintegration of offenders, which is a predictor of risk of recidivism.

The aim of this thesis is therefore description and evaluation aspects of the process of social reintegration, taking into account current possibilities to prevent reoffending. Empirical part extends the intention of re-socialization efforts charting selection of innovative programs in social work with offenders. Theoretical material consists of key concepts weighing the Criminology and Penology, which is completed at the end of work formulating recommendations for social work with offenders as a possible guide changes in the life of each individual offender.

Key words:

Alternative punishments, a convicted, relapse prevention of crime, resocialization, restorative justice, custodial sentence

Obsah

Seznam zkratek	7
Úvod	9
1 Recidiva jako závažný sociálně patologický jev	12
1.1 Trestněprávní perspektivy	12
1.1.1 Vymezení trestného činu včera a dnes	12
1.1.2 Chápání trestní sankce	14
1.1.3 Vývoj novodobé české trestní politiky	16
1.2 Resocializace	18
1.2.1 Pojem resocializace	19
1.2.2 Vybrané zásady zdárné resocializace	20
1.3 Recidiva	25
1.3.1 Kvantitativní rizika ve vztahu k recidivě	26
1.3.2 Kvalitativní rizika ve vztahu k recidivě	28
1.3.3 Terciární prevence a sociální ochrana	33
2 Alternativní řešení trestních věcí	36
2.1 Restorativní justice	36
2.1.1 Principy a cíle restorativní justice	36
2.1.2 Reparace, restorace, rekonvalescence	38
2.2 Možnosti alternativních sankcí a opatření v podmínkách ČR	43
2.2.1 Důvody pro uplatňování alternativních sankcí	43
2.2.2 Alternativy k trestnímu řízení a k potrestání	47
2.2.3 Vybrané alternativy k trestu odnětí svobody	49
3 Sociální práce jako stěžejní disciplína nejen v extramurální praxi	54
3.1 Inovativní resocializační programy v sociální práci s pachateli trestných činů	55
3.1.1 Úvod do kvalitativního empirického šetření	55
3.1.2 Výběr vzorku	56
3.1.3 Metodologie šetření	58
3.2 Vybrané inovativní resocializační programy	59
3.2.1 Projekt Probační dům	59
3.2.2 Kavárna Dismas	66
3.2.3 Resocializační a reintegrační programy CSS Praha	72
3.2.4 Programy RUBIKON Centra, z. s.	78
3.2.5 Projekt Křehká šance	86

3.3	Zhodnocení a diskuze	94
	Závěr	101
	Seznam použité literatury a dalších pramenů informací	103
	Příloha	112
	Summary	VI

Seznam zkratek

CSSP – Centrum sociálních služeb Praha

EHP – Evropský hospodářský prostor

ESF ČR – Evropský sociální fond v České Republice

IKSP – Institut pro kriminologii a sociální prevenci

MPSV ČR – Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky

MS ČR – Ministerstvo spravedlnosti České republiky

OČTŘ – orgány činné v trestním řízení

OPLZZ – Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost

OPP – trest obecně prospěšných prací

OPPA – Operační program Praha – Adaptabilita

OPPPR – Operační program Praha – Pól růstu

OPZ - Operačního programu Zaměstnanost 2014 – 2020

ORRP – Oddělení resocializačních a reintegračních programů (CSSP)

PČR – Policie České republiky

PMS ČR – Probační a mediační služba České republiky

PP – podmíněné propuštění

PRODO – Projekt Probační dům

RRP – Resocializační a reintegrační programy (CSSP)

ÚP ČR – Úřad práce České republiky

VSČR – Vězeňská služba České republiky

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

Úvod

V určitých intervalech stále dokola řeší společnost otázku kriminality, počty vězňů podíl recidivy. Je na místě ptát se, proč rozebíráme pořád tytéž věci? Přeplněnost věznic, vysoká recidiva, narůstající brutalita trestných činů. Není to jen „masáž“ médií, které tak udržují společnost v neustálém pozoru a napětí, nebo to představuje skutečný problém? Oblast trestní justice je tak složitým fenoménem, že je bezpředmětné stavět se nekompromisně buď na tu či na tu názorovou stranu. Jistě, mnohé může vysoký počet vězňů uklidňovat, že se proti kriminalitě cosi podniká, rozhodně však není stav českého vězeňství důvodem k hrdosti. Věznice obsahují barvitý populační vzorek – mladé pachatele, seniory, drogově závislé, duševně nemocné, mentálně insuficientní, negramotné, nebo naopak osoby vysoce inteligentní, vzdělané, sebevědomé. Je proto těžké, aby tato specifická forma výkonu trestu vyhovovala všem osobám a účinně jim napomáhala po propuštění navracet se do zákona dbající společnosti. (Benes in Večerka, 2009)

Podíváme-li se po tvrdých faktech do Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014 (za rok 2015 ještě nejsou zpracována), abychom si utvořili souhrnný přehled o struktuře, vývoji a dynamice kriminality a jejích aktérech, seznámíme se s následujícími čísly. V porovnání s rokem 2013 došlo k zhruba 11 % poklesu zjištěných skutků (co ale ty nezjištěné?). Dále vzrostla celková míra objasněnosti trestných činů o 5 % (na 49 %). Také se dozvíme, že podíl recidivistů na celkovém počtu pachatelů mírně vzrostl na 53,2 %, což je vůbec nejvyšší hodnota za poslední dvě dekády. O čem vlastně tato čísla svědčí? O schopnosti nebo naopak neschopnosti systému kontrolovat a redukovat protizákonné jednání? Výstupem této zprávy je, že **z dlouhodobého hlediska registrovaná kriminalita stagnuje, respektive postupně klesá. Velká část kriminality je řešena v jednodušší formě řízení – ve zkráceném přípravném řízení, v návaznosti zjednodušeného řízení před samosoudcem, zakončené vydáním trestního příkazu. Zkrácené přípravné řízení se postupně stalo rozhodující formou přípravného řízení.** To je celkem dobrá zpráva, které pozitivně sekundují současné trestněpolitické trendy jako postupná modernizace vnější diferenciací věznic, schválení nové Koncepce vězeňství do roku 2025, do níž byla konečně zahrnuta i kapitola o resocializaci propuštěných vězňů či přijetí další Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020. Cílem je vytvořit komplexní systém propojení penitenciární péče, postpenitenciární péče a programů prevence kriminality na mezíresortní bázi.

Záměrem této práce není tak polemizovat nad tím, co všechno nefunguje, ale podívat se spíše na existující možnosti, jak zacházet s pachateli trestných činů tak, aby jejich život nabyl kvalitativně vyšších hodnot a pomohl jim k nápravě, která nebude toliko účelovým jednáním, ale výsledkem zvnitřněných změn. Jde především o zlepšování a optimalizaci kontinuální sociální péče a jejího resocializačního působení na situaci pachatele. **Cílem této diplomové práce** je tudíž snaha o nahlédnutí, popsání a zhodnocení aspektů procesu sociální reintegrace s přihlédnutím k aktuálním možnostem prevence opakování trestné činnosti ve světle restorativních trendů. Empirická část pak rozšiřuje tento záměr o zmapování resocializačních snah vybraných inovativních programů v kontextu sociální práce s pachateli trestných činů.

Výběr tématu této práce není „střelbou od boku“, ale reflexí dlouhodobého osobního zájmu o tuto problematiku, které se věnuji takřka od začátku studia sociální práce, již na vyšší odborné škole. Svoji bakalářskou práci s názvem „Pomoc a péče o propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody“ jsem uchopila z pohledu dostupných prvků pomoci, kterými disponuje naše sociální politika, v užším zaměření na jednotlivé služby a dávky, kterých může cílová skupina propuštěných vězňů využít. Cílem práce bylo také z praktického hlediska přiblížit systém kontinuální sociální péče a míru provázanosti jeho jednotlivých složek. Touto závěrečnou prací chci na tu předchozí, bakalářskou, navázat a podívat se na danou problematiku zase z jiného úhlu. V rámci své profesní přípravy jsem se zúčastnila například exkurze do Věznice Všehrdy, stáže ve Věznici Příbram, necelé dva roky jsem si v rámci projektu Diakonie ČCE dopisovala s odsouzeným z Věznice Oráčov. Nedílnou součástí čerpání poznatků jsou návštěvy řady odborných konferencí, panelových diskuzí a kurzů zaměřujících se na penitenciární a postpenitenciární péči a také hlubší studium odborné literatury a výzkumů.

Tato diplomová práce sestává ze tří hlavních kapitol. První kapitola se zaměřuje na koncept recidivy, její měření, konsekvence a rizika k ní vztahující se. Je uvedena vymezením trestného činu a pohledem na trestní sankci. Následuje část o resocializaci a vybraných zásadách, které principiálně podporují zdárné sociální začleňování pachatelů zpět do společnosti. První kapitola je završena částí o samotném pojmu recidivy a terciární prevence. Druhá kapitola nastíní koncept restorativní justice ve světle zahraničních zkušeností a stručně představí možnosti alternativního řešení trestních věcí v podmínkách České republiky. Třetí a závěrečná kapitola pak graduje empirickým šetřením, které mapuje resocializační snahy 5 vybraných inovativních programů na území ČR a v závěrečné diskuzi tyto

snahy hodnotí a snaží se o formulaci doporučení k optimalizaci sociálněprávní praxe s cílovou skupinou pachatelů trestných činů. Práce je řešena od října 2015 do dubna 2016.

Tato diplomová práce s názvem „Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů“ je vypracována v souladu s Opatřením děkana 12/2010 Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací a všechny použité prameny jsou řádně citovány dle platné citační normy ČSN ISO 690 a jejich úplný seznam je uveden na konci práce. Klíčovými prameny informací se pro mne staly jednotlivé výzkumné počiny Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, monografie Pavla Šterna a kolegů z Probační a mediační služby ČR a vysokoškolské učebnice Vratislavy Černíkové a Heleny Válkové a kol. Osobní přínos vidím v zahraničních publikacích o restorativní justici Howarda Zehra a kolegů ze Slovenska. Práce z kapacitních důvodů pochopitelně nemůže obsahovat a odkazovat na veškeré prameny vztahující se k problematice.

1 Recidiva jako závažný sociálně patologický jev

Recidiva pachatelů trestných činů je stále diskutované téma nejen v odborných kruzích. Dennodenně je nám masmédií prezentována činnost represivních složek státu a do hlavního zpravodajství se nám dostaly i jako hlavní lákadlo pro diváky kriminální zprávy. V laické veřejnosti tyto pravidelně dávkované informace pochopitelně vzbuzují smíšené pocity, které však poptávají další a další přísun znepokojujících sdělení. Pod prizmatem posledních událostí¹ se společnost stává citlivější a celková atmosféra „houstne“. Z davu je slyšet: „zaslouží si přísný trest“. Smyslem trestu je přeci chránit společnost a odradit pachatele od páčání dalších trestných činů. Již nám pak ale není sděleno, jaký kolotoč se uděleným trestem roztáčí a kde se další pachatelé berou. Laická veřejnost si dostatečně neuvědomuje, že mimo jistě bezpochyby opodstatněných funkcí má totiž uvěznění i řadu nepříznivých dopadů na odsouzeného, jak již ve výkonu trestu, tak hlavně po výstupu z vězení. Kritici tohoto zacházení s pachateli trestných činů poukazují na tzv. kriminální nákazu, která je definována jako posilování asociálního/kriminálního zaměření vězňů (Matoušek, 2011). Čímž se rekrutují další takto „infikované“ osoby – recidivisté. Daň za dočasnou izolaci těchto osob je poměrně vysoká. Pojem recidivy je složitý jev, nesoucí s sebou různé příčiny, aspekty a formy.

1.1 Trestněprávní perspektivy

Každá společnost si vytváří systém opatření, kterými vyslovuje nesouhlas vůči deviantnímu chování narušujícímu její fungování, a tento nesouhlas vyjadřuje prostřednictvím trestních sankcí. V první části práce považuji za důležité uvést, jak je v naší zemi právně uchopen trestný čin a jak je nazírán trest, jako právní následek tohoto činu, abychom mohli v pokračování polemizovat nad opodstatněním užívaných trestů jako možné predikce další existence pachatele. V třetí podkapitole stručně shrnu legislativní vývoj.

1.1.1 Vymezení trestného činu včera a dnes

V pojetí staré úpravy trestního práva (zákon č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění pozdějších předpisů) se na spáchání trestného činu nahlíželo dvojím pohledem,

¹ Např. Střelba Zdeňka Kováře v Uherském Brodě, při níž podlehl osm osob.

Útok duševně nemocné ženy ve Žďáru nad Sázavou, při němž zemřel student (16 let).

Nebo vražda tří svých novorozených dětí ženou (25 let) v Dolních Dunajovicích na Břeclavsku.

a) z hlediska společenské nebezpečnosti (materiální znak) a

b) z hlediska naplnění znaků uvedených v tomto zákoně (formální znak)

V § 3 odst. 2 se psalo, že čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu. Legálně prokázaný trestný čin, se tak posuzoval dle toho, jakou míru nebezpečnosti pro společnost vyvolával a pokud splňoval pouze formální znak, nebyl trestným činem. Matouš Řezníček ve své studii uvádí, že toto vnější hodnocení trestného činu vedlo k tomu, že se na jevech hodnotil reálný tvar, obsah a průběh, méně pak vývojová, vnitřní, strukturální kvalita spáchaného činu. Což vlastně neumožňovalo nazírání na smysl činu a jeho reálnou závažnost, a tak zvolení odpovídajícího koncepčního řešení. Resocializační praxe se s těmito neodpovídajícími vyhodnoceními případů setkávala až příliš často. Nebyl to však problém individuálních posouzení, ale celistvého přístupu. „*To, co není rozhodující pro právní hodnocení, může být naopak zásadní pro změnu a resocializaci, rozhodující pro společnost, rozhodující pro terciární prevenci.*“ (Řezníček, 1994, s. 45). Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost byl určován významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení a jeho následky, okolnostmi za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a pohnutkou. Naše současná právní úprava (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů) je již od tohoto materiálního hodnocení trestného činu prosta. Nyní vykonavatelé soudní moci posuzují, jakou skutkovou podstatu trestný čin dle hmotněprávní úpravy zaujímá – zbyl pouze formální znak - § 13, odst. 1 tohoto zákona: „*Trestný čin je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“.

Současný trestný čin je také udáván zásadou retroaktivity. To znamená, že jeho trestnost byla stanovena dříve, než byl spáchán (§ 1). Otázka zavinění logicky zůstala nezměněna, tedy že k trestní zodpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti. Úmysl je pak specifikován (§ 15):

a) „*Chtěl způsobem uvedeným v trestním zákoně porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem, nebo*“

b) „*věděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, a pro případ, že je způsobí, byl s tím srozuměn.*“

c) „*Srozuměním se rozumí i smíření pachatele s tím, že způsobem uvedeným v trestním zákoně může porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem.*“ Zde se nám dostal, jak vidíme, pojem chráněného zájmu, jehož podoby jsou vymezeny v druhé Zvláštní části zákona, jako ony skutkové podstaty trestných činů (§ 140 - § 418).

„Nově“ se trestné činy dělí na přečiny a zločiny. Přečiny jsou definovány jako nedbalostní i ty úmyslné trestné činy, jimž se stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí sazby do pěti let. Zločiny jsou všechny trestné činy, jež nejsou přečiny a zvláště závažnými zločiny se myslí ty, jejichž trest odnětí svobody s horní sazbou činí nejméně deset let.

1.1.2 Chápání trestní sankce

S novými trestněprávními perspektivami vyvstávají otázky – v zahraničí již pár desetiletí – po smyslu trestu, jeho žádoucím efektu a společenské nákladnosti. Přiměřenost a vhodnost trestu je vždy komplikovaná otázka a je různorodě nazírána. Vratislava Černíková, předkanka pro vědu a výzkum, fakulty bezpečnostně právní, Policejní akademie uvádí, že to, jak je naplněn účel trestu, je do poslední chvíle otevřený proces, který trvá v podstatě od momentu spáchání trestného činu, přes vynesení rozsudku, výkon trestu či opatření až po případnou resocializaci odsouzené osoby. A ani po nějaké době nemáme stoprocentní jistotu, zda bývalý pachatel nezrecidivuje znovu, protože tento nekončící proces do sebe absorbuje celou řadu faktorů. Penologie, jako nauka o trestech a jeho účincích, je tak rozšířena o poznatky aplikovaných postpenitenciárních disciplín, které zkoumají tyto působící faktory a hodnotí je z hlediska úspěšnosti. (Černíková a kol., 2008)

Není snad jediné euroamerické kulturní společnosti, která by si nepřivlastnila možnost trestání dočasným „odebráním“ svobody pachateli trestného činu. Věznění se v novověku stalo převažující formou trestu, která má zajistit bezpečnost a dle novodobých pohledů na trestání i výchovné a rehabilitační působení na odsouzeného. V rámci humanizujících tendencí se však již na trest odnětí svobody pohlíží jako na „přežitek“ tam, kde působí efektivněji alternativní tresty a kritici argumentují tím, že ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) převládají kontraproduktivní vlivy.

Původní trestní zákon explicitně definoval účel trestu (§ 23 zákona č. 140/1961 Sb.)², což při rekodifikaci tohoto právního předpisu nebylo opětovně využito. S účelem trestu se tak setkáme pouze v penologických učebnicích. Konkrétně účinnost VTOS zohledňovala Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 (s. 8), kde bylo filozofií trestu „*Poměr minimální intenzity sankce k maximálnímu naplnění její funkce. Trest zůstává trestem jen tehdy, obsahuje-li sankci, avšak jde také o požadavek zamezit prizonizaci a naplnit funkci trestu.*“. Současná Koncepce (viz níže) definuje účel trestu: „*Účelem trestu nepodmíněného odnětí svobody má být nejenom izolace odsouzených, ale především intenzivní úsilí*

² „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působil výchovně i na ostatní členy společnosti.“

o napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí reintegraci do společnosti lidí, jednajících v souladu se zákony.“ (s. 3)

Trestní sankci lze obecně chápat jako negativní zpětnou vazbu na závažné selhání jedince, který narušil podstatné hodnoty dané společnosti formulované v trestněprávních normách. Pojetí trestu se vyvíjelo v závislosti na úrovni právního prostředí země, na politicko-ekonomické situaci a na sociálně-kulturním pozadí. V historii se rozvinuly tři hlavní směry účelu trestu³. První chápe trest jako účel sám o sobě, druhý ho bere jako odplatu a možnost výchovného působení na pachatele a třetí směr oba předchozí kombinuje v aplikaci speciální a generální prevence. (Černíková a kol., 2008)

Nemůžeme alespoň krátce nezmínit funkce trestu, kterými moderní penologie vysvětluje působení na aktéry trestného činu. Jedná se o represivní, preventivní, regulativní a vyrovnávací funkce. Podstatou **represivní funkce** je potlačení delikventního jednání pachatele pomocí represivních prostředků striktně daných zákonem. Nejkrasnější variantou této represivity trestu je nepodmíněný trest odnětí svobody, který plní u určitých druhů trestné činnosti (organizované nebo násilné) svoji nepochybnou úlohu a tou je ochrana společnosti. Na zájem bezpečí společnosti reaguje blíže další funkce – **regulativní**, ta prostřednictvím trestních sankcí a kritérií trestní odpovědnosti reguluje nežádoucí kriminální chování. Ruku v ruce s touto funkcí jde samozřejmě ochranná funkce, které se dosahuje pomocí tří způsobů (Skalková in Černíková a kol., 2008, s. 28):

- Odstrašením – exemplární potrestání pachatele by mělo odradit od páchání trestné činnosti i další rizikové jedince. Tento způsob se již nejeví v současné době jako nosný (v minulosti v popředí), protože podmínky VTOS mohou odstrašujícím dojmem působit pouze na omezenou „nezasvěcenou“ skupinu potenciálních pachatelů, nikoliv na recidivisty. Odstrašení tedy nepůsobí dnes tvrdost trestu, ale kdyžtak jeho neodvratnost.
- Izolací – nyní je ostrakismus akceptovatelný pouze v případech, kdy nelze těžit ze speciálního působení na odsouzeného, nýbrž tito lidé opakovaně, navzdory odbornému zacházení, sociálně selhávají a neexistuje u nich vidina „polepšení“ a tak je únosnější je dočasně⁴ separovat.
- Korektivní socializací – nejvyšší funkční úroveň spočívá ve speciálním zacházení s odsouzenými, kteří jsou do určité míry „tvární“ a metody a techniky prá-

³ Taliační, relativní a slučovací teorie. MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V., KUČHTA, J. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 4.

⁴ Doživotní tresty či tresty smrti (v některých zemích) by vydaly na samostatnou kapitolu. V ČR má i doživotně odsouzený „právní naději“, že může být za zákonem stanovených podmínek propuštěn, aby byla zmírněna fatálnost tohoto trestu.

ce s nimi mají alespoň minimální efekt. Jedná se o vzdělávání, pracovní rehabilitaci, edukační vedení či psychoterapeutickou léčbu.

Smysl jiné funkce – **vyrovnávací**, zase spočívá v její snaze kompenzace poškozeného/oběti, jemuž vznikla trestným činem škoda/újma. Tato „odplatná“ funkce obsahuje celou řadu zákonem daných vyrovnávacích opatření a možností náhrad škody. A nakonec funkce **preventivní**, která poslední dobou nabírá čím dál více na důležitosti a svým výchovným charakterem přináší potenciál a perspektivu v působení na potenciální i již konkrétní pachatele trestných činů.

1.1.3 Vývoj novodobé české trestní politiky

Pohlédneme-li zpět do nedávné historie naší země, abychom poznali postmoderní vývoj konceptu sociální kontroly, postoje k občanským právům a úroveň státní i nestátní reaxe na trestnou činnost, uvidíme, jak šel tento vývoj cestou celkem podstatným změn. Pro širší rozbor období do konce osmdesátých let zde není prostor, etapu po změně politického režimu bychom však zmínit měli vzhledem k bezprostřednímu vlivu na současnou podobu trestněprávního systému, který sice od poloviny devadesátých let zažívá progres, nikoliv však vždy v odpovědi na nejmodernější („západní“/severské tendence). Protentokrát se ale oprostíme od kritických náznaků a podíváme se na legislativní fakta. V roce 1993 byl novelizován trestní řád⁵ a zaveden nový institut **podmíněného zastavení trestního stíhání** (§ 307 a § 308). Novelou téhož řádu z roku 1995 zákonodárci přinesli další možnost odklonu v trestním řízení – **narovnání** (§ 309 - § 314). V tom samém roce byl novelizován i trestní zákon, díky němuž po vzoru jiných evropských zemí přibyl **trest obecně prospěšných prací** § 45 (dále jen OPP). Novelou trestního zákona z roku 1997⁶ byl v § 26 a v § 60 náš trestněprávní systém obohacen alternativou k potrestání o **podmíněné upuštění od potrestání s dohledem** a alternativou k trestu odnětí svobody o **podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem**. Což byl jen krůček k přijetí zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediální službě. Novela trestního zákona a řádu⁷ z roku 2001 rozšířila probační činnost o výkon **dohledů** a zásadně přispěla k moderní cestě v trestním právu v § 63 **podmíněné propuštění s dohledem**. Tato poslední novela upravila výkon OPP, přičemž bylo možné „*práce vykonávat nejen ve prospěch obcí, ale nově i ve prospěch státních, nebo jiných obecně prospěšných institucí, povinnost soudu přihlédnout při ukládání trestu ke stanovisku pachatele a k jeho*

⁵ Zákon č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., (trestní řád).

⁶ Zákon č. 253/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon 140/1961 Sb., (trestní zákon).

⁷ Zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákony 140/1961 Sb. i 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

zdravotní způsobilost“ (Matoušek, 2011, s. 169) a některé další změny. Trestní změny v trestním řádu neminuly ani výkon vazby (zkrácení lhůt trvání § 71 a § 72 a náhrada vazby dohledem probačního úředníka § 73). Důležité bylo jistě i zavedení **zkráceného přípravného řízení** § 179a - § 179f. V roce 2003 se dočkali pozornosti i mladiství pachatelé, jejichž trestnou činnost upravuje zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších změn. Za úspěšné legislativní kroky v posledních letech považujeme přijetí nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, který nahradil skoro padesát let starý trestní zákon. Téhož roku nabyl účinnosti zákon č. 129/2008 Sb., **o zabezpečovací detenci**, ve znění pozdějších předpisů. V roce 2011 (zákon č. 459/2011 Sb.) a hned o rok později (zákon č. 193/2012 Sb.) proběhly novely trestního řádu (zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů), které přinesly změny v oblasti vazebního řízení či odklonů v trestním řízení. (Dvořáková, 2014) Největším legislativním úspěchem poslední doby bylo také přijetí zákona o obětech trestných činů č. 45/2013 Sb., který nabyl účinnosti hned téhož roku.

Podíváme-li se užší optikou na **vězeňský systém**, uvidíme snahu o transformaci, která se počala po revoluci v roce 1992 zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, ve znění pozdějších předpisů, jež zrušil Sbor nápravné výchovy a refletoval tak nové demokratické prvky. O rok později vešel v platnost zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, jejíž řád se vydal Vyhláškou ministra spravedlnosti č. 109/1994 Sb. Transformace vyústila v zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody⁸, ve znění pozdějších předpisů, a tím není zdaleka konec. V oblasti trestní justice a vězeňství musíme však stále volat po následování „vyspělejších“ zemích, i když jsme od konce časů totality ušli bezpochyby velkou cestu.

Soudobé tendence procesněprávní praxe od nákladného trestu odnětí svobody velmi pozvolna ustupují. V České republice se však neděje s takovou měrou⁹. Nepodmíněný trest odnětí svobody nepřináší snížení kriminality tak, jak se očekávalo. Oldřich Matoušek, vysokoškolský kantor na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a autor Slovníku sociální práce, předesílá názor, že srovnávání nákladů na provoz věznic s efektivitou alternativních způsobů trestání publikované v zahraničních studiích dosud nenalezlo ohlas v podstatnějších změnách trestní politiky. (Matoušek, 2011)

Východiskem pro to, jakým směrem se uchyluje naše vězeňství, je již zmíněná **Koncepce vězeňství**, jejíž poslední podoba končila rokem 2015 a současná, která byla vládou

⁸ Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád VTOS.

⁹ Statistická ročenka kriminality Ministerstva spravedlnosti,

Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

schválena dne 3. února 2016¹⁰, potrvá do roku 2025. Konceptci představili veřejnosti dne 7. ledna 2016 ministr spravedlnosti Robert Pelikán spolu se „staronovým“ generálním ředitelem Vězeňské služby ČR (dále jen VSČR) generálem Petrem Dohnalem. Na přípravě se podílel tým téměř 50 odborníků z Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva práce a sociálních věcí, Vězeňské služby, Probační a mediační služby a dalších ministerstev a jiných institucí, který vytvořil 9 podskupin k devíti oblastem, kterých se Konceptce dotýká. Jednotlivé kapitoly budou rozpracovány do akčních plánů, v nichž budou v kratších horizontech jednoho roku až pěti let rozepsány cíle, nástroje, harmonogram, finanční rámec a odpovědnosti za realizaci s potřebnými návrhy k legislativním změnám. Dle Ministerstva spravedlnosti nebude sestavená skupina ukončovat svoji činnost, ale přemění se v evaluační orgán, který jednou za rok zhodnotí plnění stanovených strategických cílů a úkolů. Mezi nosná témata nynější Konceptce patří například zvýšení zaměstnanosti vězňů, učinění transparentnějším hospodaření Vězeňské služby, zároveň s dopomocí k její větší ekonomické soběstačnosti, nebo intenzivnější vzdělávání vězněných osob i pracovníků Vězeňské služby. Cíle Konceptce pak korunuje ambice o snížení recidivy. (www.ceska-justice.cz) Podpurným pramenem pro utváření vězeňské konceptce jsou v širším kontextu **Evropská vězeňská pravidla** (doporučení Rady Evropy č. Rec (2006) 2. Ve vztahu k této práci je důležité vědět, že nově Konceptce více zohledňuje resocializaci odsouzených po propuštění v návaznosti na prevenci a postpěči, přímo ve dvou strategických cílech:

- a) **Snížit recidivu trestné činnosti pomocí účinné práce s odsouzenými a propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody a vytváření prostředí k jejich úspěšné reintegraci do společnosti**
- b) **Vytvořit komplexní systém propojení penitenciární péče, postpenitenciární péče a programů prevence kriminality, a to na meziresortní a multidisciplinární bázi**

1.2 Resocializace

V druhé části této kapitoly se zaměříme na pojem resocializace, který si zaslouží vysvětlení nejen vzhledem k problematice výkonu trestu odnětí svobody. Resocializace jako základní východisko pro vedení řádného života odsouzenými po propuštění a prevence recidivy je ve středu zájmu mnoha kriminologických teoretiků ale i praktiků. Dále jsem vybrala

¹⁰ Usnesení Vlády České republiky, ze dne 3. února 2016, č. 79, o Konceptci vězeňství do roku 2025.

několik zásad, které jsou, dle mého, jedny ze stěžejních přístupů, jenž se velkou měrou podílí na pozitivním výsledku celého procesu sociální reintegrace.

1.2.1 Pojem resocializace

Resocializace. Reintegrace. Sociální rehabilitace. Různé pojmy vyjadřující ve své podstatě tentýž smysl, a to je úspěšné znovuzачlenění jedince do společnosti/komunity, ze které byl vlivem jistých příčin vyčleněn – exkludován. Resocializace je pojem značně komplikovaný a jak bylo výše zmíněno, jedná se nikoliv o jev, ale o dlouhodobý proces. Podle penitenciarity Jana Sochůrky pod pojmem resocializace ve vězenství rozumíme „*složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace, která se v penitenciárních podmínkách nazývá též korektivní socializací*“ (Sochůrek in Biedermanová, 2011, s. 8). Jedlička a kol. doplňují: „*Proces resocializace předpokládá, že u jedince již došlo k jisté socializaci, tedy ke kontaktu se sociálními normami a hodnotami.*“ (Jedlička a kol. in Biedermanová, 2011, s. 8). Je tedy evidentní, že nemůžeme o resocializaci hovořit v případech, kdy nedošlo v rané fázi života konkrétního člověka ani k oné socializaci. V těchto případech se můžeme alespoň snažit o přijatelnou míru integrace tak, jak tento pojem užíváme u osob s handicapem, se všemi konsekvencemi, které se k tomu váží. Nevhodnost používání pojmu resocializace za těchto okolností však nesmí bránit přesvědčení, že tento postup není možný. I člověk, který neprošel úvodní fází socializace, si může v pokročilém čase osvojit, zapojit se a pochopit normy většinové společnosti na základě chtěného/vědomého přijetí těchto norem, tedy jejich interiorizací.

Matouš Řezníček se k náročnosti tohoto procesu vyjadřuje tak, že je třeba v resocializačním systému působit na vnitřní, motivační složky pachatele trestného činu tím, že se budou vytvářet reálné sociální situace, které neakcentují selhávání v sociálních vztazích. O standardních resocializačních systémech říká, že „*se uchylují k jednoduchosti vnějšího tlaku, který může být jakkoliv velký a jakkoliv intenzivní, přesto nemá schopnost navozovat vnitřní změnu.*“ (Řezníček, 1994, s. 50). To je poselství pro aktuální a budoucí resocializační programy, aby pracovní zácvek byl koncipován do takových sociálních situací, které by svou reálnou nárokovostí modelovaly podmínky přinášející běžný život se svými překážkami a úskalími a nepůsobily na pachatele explicitně vnucenou dominancí.

Penitenciární pracovníci, kteří se podílí na tvorbě programů zacházení ve VTOS se často mohou setkat s fenoménem tzv. „slušného vězně“. Jedná se o specifické pachatele, často zkušené recidivisty, kteří jsou dobře seznámeni s organizací výkonu trestu a chodem oddělení, a tak působí navenek spořádaně, nedopouštějí se přestupků proti vnitřnímu řádu a plní programy zacházení. Jsou tak přesvědčiví, že mnozí zkušení pracovníci je mají za „polepšené

a napravené“. Pravda je taková, že jakmile opustí brány věznice, toto jejich účelové jednání, které jim přináší ve VTOS výhody, je tatam a propuštěný může snovat nové kriminální skutky. Sochůrek (Konference dne 16. 10. 2015) demonstruje, že často recidivují odsouzení, do kterých bychom to vůbec neřekli a v posledních letech se v našich věznicích ujala tzv. „podmínková turistika“, kdy si odsouzení mezi sebou předávají informace, který soud je benevolentní a schvaluje podmíněné propuštění, tedy že vězně propustí „na podmínku“ aniž by byla vůbec doložitelná jejich reálná náprava.

Jana Španková ve své knize (2013) výstižně hovoří o resocializaci kriminalitou narušené osoby jako o složitém procesu, na který neexistuje přesný návod, přičemž do tohoto procesu vstupuje množství dalších faktorů, od charakteru trestné činnosti, uloženého trestu, přes penitenciární působení¹¹, osobnost pachatele až po postpenitenciární zacházení a přijetí společnosti. Na základě realizovaných rozhovorů v rámci penitenciárního výzkumu zjišťovala, jak vnímají úspěšnost resocializace vězeňští pedagogové, psychologové a sociální pracovníci. Jednou z odpovědí bylo: „*Odsúdení ľudia nie sú stroje. Nemožno ich nastaviť počas odpykávania trestu a očakávať, že zotrývajú v tomto nastavení. Od nás dostanú smer, ale či v ňom zotrývajú, ťažko posúdiť. Ak sa dostanú do svojej komunity, všetko, čo získali, zmizne.*“ (Španková, 2013, s. 108). Tento problém si jistě uvědomuje většina pomáhajících pracovníků, kteří se podílejí na „převýchově“¹² pachatelů a snaží se začarovaný kruh sociálního selhávání nalomit. V následující podkapitole se tedy podíváme na některé ze zásad, které by měli přispívat ke zdárné resocializaci pachatele.

1.2.2 Vybrané zásady zdárné resocializace

John Howard, reformátor anglického vězeňství v 18. století, (citovaný Sochůrkem na Konferenci dne 16. 10. 2015) spatřoval cíl v zacházení s odsouzeným v tom, aby se i po propuštění choval tak, jak si osvojil ve výkonu trestu odnětí svobody, bez ohledu na působení vlivů věznice či případného probátora. Jinak řečeno – pokud, propuštěný „sklouzne“ do propasti opakování trestné činnosti, je jasné, že snaha resocializačních programů pro odsouzené přišla vniveč. Člen pracovní skupiny pro legislativu a vzdělávání Sekce sociálních kurátorů Společnosti sociálních pracovníků ČR Jan Matoušek ve svém příspěvku píše: „*Přes veškerou deklarovanou a realizovanou snahu pracovníků Vězeňské služby ČR je možno konstatovat, že z VTOS se navracejí jedinci dezorganizovaní a neorientovaní v realitě všedního života na*

¹¹ Odvozeno pravděpodobně od slova penitent – z církevního pojmosloví – kajcník, chystající se ke zpovědi (Klimeš in Marešová, 2011).

¹² Konotace slova „převýchova“ vyvolává vzpomínku socialistických praktik, kdy se z odsouzených měli nově „vyrobiť“ řádní občané. Toto slovo má v současnosti pejorativní nádech.

svobodě, čemuž značnou měrou zřejmě přispívá vězeňská subkultura.“ (Matoušek, 2015, s. 6). To není žádnou novinkou, že sama představa odpovědnosti za vlastní život v nechráněné společnosti může vést k opětovnému selhávání či dokonce k úmyslné recidivě. Nás ovšem nyní zajímá, čím se dá tomuto opakovanému selhávání předcházet.

Zásada kontinuity

Tato zásada není nikde zapsána a zákon ji nepředepisuje. Každý odborník, který pracuje s osobami jednajícími v rozporu se zákonem však má v patrnosti, že tento princip je nezbytný, pokud máme v prevenci recidivy dosahovat určitých pokroků. Každý jedinec, který vykazuje známky osobností či sociální patologie si zaslouží jednotný přístup jak v metodice, tak v průběhu času. **Kontinuální sociální péče**¹³ je terminus technicus pro zacházení s pachatelem trestného činu od počátku odhalení trestného činu, přes odsouzení, výkon trestu až po podporu ve fungování uvnitř společnosti. Jednotní a návazní v přístupu by tedy měli být OČTŘ, neziskové organizace i orgány státní správy jako úřady práce či správy sociálního zabezpečení. Mezi nejvýznamnější subjekty kontinuální sociální péče patří sociální pracovníci VSČR, sociální kurátoři a kurátoři pro mládež, pracovníci Probační a mediační služby ČR a další subjekty nestátního charakteru. (Firstová, 2011) Kontinuita vyžaduje v každé lidské činnosti značné úsilí, často pak, když se do procesu zapojuje více aktérů a výsledek nezávisí pouze na jednom z nich. Proto je třeba se seznámit s jednotlivým případem v jakékoliv fázi trestního procesu, aby nedocházelo k tak častým dezintegracím systémovosti typu „levá ruka neví, co dělá pravá“. Tato předkládaná výzva všem odborníkům ale není jen apelem na jejich profesní odpovědnost, ale i na obyčejný lidský přístup.

Zásada diferenciac

Klasifikace odsouzených je realizována prostřednictvím vnější a vnitřní diferenciac. Zatímco o vnější diferenciaci rozhoduje dle zákona o VTOS příslušný soud, vnitřní diferenciaci provádí sama Vězeňská služba na základě komplexních zpráv o odsouzených. Tyto komplexní zprávy jsou výsledkem hodnocení rizik a potřeb odsouzených prostřednictvím prediktivního nástroje SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených, 2012), který generuje validizovaná data vyjadřující míru statistických a dynamických rizik. Vedení českého vězeňství klade důraz právě na vnitřní diferenciaci, při které se zohledňuje bezpečnostní riziko odsouzeného po dobu VTOS i prognózu možného recidivujícího jednání ve vztahu k jeho asoci-

¹³ Systémová kontinuální sociální práce se začala rozvíjet na vyšším stupni díky vládnímu usnesení č. 341/1994 k „Programu sociální prevence a prevence kriminality – aktuální stav a východiska do r. 1996“.

ální složce osobnosti, což **vnější diferenciaci**¹⁴ nemůže plně reflektovat: „*Zahraniční zkušenosti jednoznačně ukazují, že systém zařazování odsouzených do jednotlivých skupin vnější diferenciaci přednostně podle trestněprávních kritérií je již překonán a v zemích s vyspělými penologickými systémy není uplatňován. (...) Mezi vyspělými státy patříme k posledním, které tento postup uplatňují.*“¹⁵ (Koncepce, 2012-2015, s. 18) Záměr o přestavbu vnější klasifikace věznic, tedy redukci ze čtyř na dva typy schválil již kabinet Jiřího Rusnoka, přičemž ho exministrnyne spravedlnosti Helena Válková posléze stáhla z projednávání ve Sněmovně s tím, že důsledky navrhovaného systému nebyly dostatečně zváženy. Této reformě se dostalo sluchu až 31. srpna 2015, kdy ho vláda schválila a nově by dvoustupňový model měl fungovat od října 2017. Soudům zůstane pravomoc posílat odsouzené do jedné ze dvou typů věznic a Vězeňská služba pak bude rozhodovat¹⁶ o zařazování a přeřazování do skupin vnitřní diferenciaci, protože soud nemůže dostatečně zohlednit osobnost a rizikovost pachatele, která se v průběhu VTOS mění. (www.rozhlas.cz)

Hlavním východiskem penitenciárního výchovného působení se musí stát **vnitřní diferenciaci** a nyní je naplňována formou specializovaných oddělení, která jsou rozeseta takřka v každé věznici. Tato oddělení disponují specializovanými pracovníky pro zacházení s osobami s poruchami chování, sexuálními agresory, osobami se závislostmi na návykových látkách, osobami s mentálním postižením, mladými dospělými či tzv. MON (zkr. možná oběť násilí). Dle Aleny Marešové, v současné době pracující pro Institut pro kriminologii a sociální prevenci (dále jen IKSP), která má dlouholeté zkušenosti z vězeňství: „*Avšak při kolektivním výkonu trestu odnětí svobody a vzhledem k architektonickým a ubytovacím možnostem a podmínkám současných věznic, a malému počtu osob do speciálních programů zařazených, nelze vnitřní diferenciaci takto vysvětlit.*“ (Marešová, 2011, s. 119) Většina programů zacházení je podle této odbornice v praxi pouze formální náplň času vězně a opatřením proti nuditě, suplující absenci práce. Ve finále však pocit nudy vítězí v odpovědi na převažující denní program velké většiny odsouzených – snídaně/oběd/večeře.

Alena Marešová ve svém příspěvku také hovoří o stávajícím systému zařazování odsouzeného do některé ze tří prostupných skupin vnitřní diferenciaci, který vidí spíše jako motivační pobídku, jenž umožňuje zvýhodňovat určité skupiny vězňů a nevypovídá nic o jejich osobnostních charakteristikách, nehledě na prevenci násilí a jiných událostí mezi od-

¹⁴ Forezní psycholog František Petr (1999), (Sochůrek, Konference 16. 10. 2015) namítá, že vytváříme bloky vězňů, které se manifestují určitými prvky. Narušuje se tak přirozená kvalita a dynamika základních psychosociálních mechanismů.

¹⁵ Touto vnější klasifikací – 4 základní typy věznic (§ 8 zákona o VTOS) – jsme se řadili mezi země jako je Rumunsko nebo Ázerbajdžán.

¹⁶ Podílel by se na rozhodnutí vychovatel, speciální pedagog, sociální pracovník, psycholog apod.

souzenými. Navrhuje jinou podobu vnitřní klasifikace, která by naopak svou univerzálností smysluplně rozdělovala vězně podle jejich deprivace, rizik a potřeb. (Marešová, Tamchyna, 2011)

Zásada individuálnosti

Na princip individuálnosti můžeme v postmoderní době narazit kdekoliv, ať již se jedná o péči o malé dítě ve školských zařízeních, nebo o přístup k seniorům. Svě, o to podstatnější místo, zde má práce s lidmi, kteří se nachází v rozporu se zákonem. Každá osobnost pachatele si zaslouží specifický přístup s ohledem na spáchaný trestný čin, na jeho příčiny, na osobnostní nastavení, jeho zázemí, vzdělání, kvalifikaci apod. Každý pracovník, ať VSČR nebo postpenitenciární péče je hlavním vodítkem toho, jak si odsouzený ve výsledku povede. Precizní znalost cílové skupiny a kriminogenních jevů je také jednou z podmínek úspěšnosti. Pokud pracovník nemá zájem na nápravě odsouzeného, jedná s ním povýšeně a nezná souvislosti daného případu, resocializace odsouzeného je vskutku nabíledni. Pokud pracovník nabyt přesvědčení, že do něho odsouzený nevidí, pak se mylí. Ač jsou někteří pachatelé trestných činů mentálně insuficientní, poznají na základě svých zkušeností, kdy to s nimi probační úředník/psycholog/sociální pracovník nemyslí vážně a hledí na ně s despektem. Necht' je to varování pro profesionály, kteří o sobě vědí, že by měli osobní problém s touto skupinou a raději si vyberou pro své intervence někoho jiného. Martina Justová, slovenská odbornice na téma trestaných osob a zakladatelka občanského sdružení Maják doporučuje svým kolegům: „*Nie naivný súcit plynúci z nepoznania osoby, trestného činu a z naivného pohľadu na život, ale naopak – láska, ktorá je informovaná a bez ilúzi.*“ (Sociální práce, Sociálna práca, 2012, s. 48)

I přes jistě existující upřímnou snahu pomáhajících pracovníků se nemůže zcela naplňovat zásada individuálnosti z důvodu přílišné byrokratizace systému a nadměrné administrativní zátěže. Je tedy žádoucí sejmut toto břímě z civilních pracovníků ve věznicích, aby se mohli věnovat odsouzeným více než jen z jedné třetiny svého času. (Marešová, 2011)¹⁷

Zásada komplexnosti

Zásada komplexnosti navazuje na předchozí zásadu. Spočívá v práci zaměřující se na celou osobnost pachatele zasazenou do situačního kontextu. Nelze, aby nás zajímala pouze jedna stránka pachatelova života, je třeba počítat s tím, že abychom byli úspěšní v prevenci recidivy, je třeba pojmout pachatele jako celek. To, že pomůžeme odsouzenému na svobodě najít legální pracovní uplatnění, ještě neznamená, že reintegrace bude zcela úspěšná. Musíme

¹⁷ Např. náplň činnosti vychovatele ve věznicí ze 2/3 sestává z administrativního plnění – měsíční hodnocení, hodnocení programů zacházení, zprávy pro soudy, kontrola vězeňské pošty apod.

se jako pomáhající pracovníci soustředit i na finanční oblast, dluhovou past, vztahové vazby, bydlení, náplň volného času, osobní perspektivy, psychický stav a podobně. To však neznamená, že musíme saturovat v dané chvíli všechny jeho potřeby. Umění delegovat práci a vědět, na jaké další odborníky se obrátit, je samozřejmostí. Na to navazuje další zásada. Máme-li však reálný pohled, víme, že ani s ucelenou intervencí nemusíme být úspěšní. Eva Biedermanová, výzkumná pracovnice IKSP uvádí v jednom z výzkumů: *„že zjišťování efektivity jakéhokoliv penitenciárního programu je v praxi záležitost značně složitá a s nejasným výsledkem i vzhledem k tomu, že touto důležitou činností pro základní i specifické zaměření odborného zacházení s odsouzenými se dosud krátkodobě či dlouhodobě nikdo v České republice cíleně nezabýval.“* (Biedermanová, 2011, s. 5). Nástroj měření ne/úspěšnosti programů zacházení máme tedy pouze ve statistice návratnosti do VTOS.

Zásada interdisciplinarity

Již naštěstí pominuly doby, kdy s odsouzenými ve výkonu trestu přišli do styku pouze osoby vykonávající dohled (v současné terminologii „dozorci“). V moderních ústavních zařízeních pro VTOS se do plnohodnotného **vězeňského personálu** vedle vězeňské stráže a dozorců řadí i neuniformovaní tzv. civilní zaměstnanci VSČR, kteří se specializují¹⁸ na výše zmíněné výchovné penitenciární působení a podílí se na programu zacházení. Tým tvoří – speciální pedagog, sociální pracovník, psycholog, vychovatel a pedagog volného času, příp. terapeut¹⁹. (Lesářová in Mezi vězením a komunitou, 2008) Hovoříme o týmu, protože jediné uceleným interdisciplinárním přístupem lze dosahovat nějakých žádoucích výsledků. Podle forenzní psycholožky, terapeutky a svého času vedoucí oddělení výkonu vazby a trestu, Květy Slukové, se však představy pomáhajících pracovníků o penitenciárním a postpenitenciárním zacházení mohou mnohdy lišit od představ samotných odsouzených. Potenciál podané ruky se podle ní tak chtě nechtě musí uplatňovat nadstandardně v případech např. mladistvých, nebo prvotrestaných, kde ještě nějaká šance nápravy existuje a kde nechceme po odsouzených takřka nemožné – přerušit transgenerační přenos a naučené modely chování. To však nic nemění na tom, že základní pomoc musí být poskytována všem odsouzeným bez výjimky, je však ve výsledku na nich, jak tuto nabídku využijí. (Sluková, 2015)

Zásada depenalizace

Výraznou měrou se na procesu (re)integrace pachatele trestného činu do společnosti podílí nejen spáchaný trestní čin, ale i uložený trest. Respektive jeho podoba, charakter či případná délka (u nepodmíněného trestu). Nadneseně, ne však scestně můžeme říci, že

¹⁸ Kvalitní profesní příprava vězeňského personálu je zajišťována resortní vzdělávací institucí Akademií VSČR ve Stráži pod Ralskem a Programem celoživotního vzdělávání VSČR.

¹⁹ Na specializovaných odděleních.

o budoucím osudu obviněného rozhoduje soudce, který daný případ řeší. To, jestli dostane obviněný podmíněný trest, nepodmíněný trest odnětí svobody nebo nakonec žádný trest, spočívá v kvalitě odvedené práce všech orgánů činných v trestním řízení (dále jen OČTŘ). Zaměříme-li se na nepodmíněný trest odnětí svobody, který plní punitivní a ochrannou funkci, nemůžeme v současné době poukazovat na jeho efektivnost a dlouhodobou udržitelnost. Jistě, jsou nebezpeční pachatelé závažné trestné činnosti, jejichž náprava je nereálná a je třeba jich držet dál od společnosti, postmoderní doba však volá po větším využívání alternativních trestů a dekriminlizaci u vybraných trestných činů²⁰. Nepodmíněný trest odnětí svobody tak zažívá, dle zahraničních odborníků, krizi. (Vejbřerová in Jelínek, 2009) Dle zásady depenalizace²¹ se vedle stávajících trestních sankcí a opatření koncipují nové efektivnější alternativní sankce, které jsou formulovány i se zřetelem na přiměřenou satisfakci obětí trestných činů. (www.e-advokacie.cz)

Institut pro kriminologii a sociální prevenci ve svých rozsáhlých výzkumech zjišťuje, že paradoxně nový trestní zákoník zatím ke snížení počtu vězňů nepřispěl. Justiční i vězeňské statistiky hovoří taktéž v jeho neprospěch. „Podle našeho názoru nárůst podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody na celkovém počtu odsouzených osob po přijetí nového trestního zákoníku a změny v jeho struktuře v závislosti na délce jeho uložení, do velké míry souvisí se zpřísněním skutkových podstat, zejména zpřísněním postihu recidivy u skutkových podstat některých velmi frekventovaných trestných činů. Konkrétně jde o trestný čin krádeže, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání.“ (Scheinost a kol., 2014, s. 125)

1.3 Recidiva

Každý jedinec disponuje určitou škálou kriminogenních faktorů, které je bezpodmínečně v rámci resocializačního procesu, ze strany odborníků, co nejpřesněji identifikovat pro následnou efektivní multimodální intervenci. Třetí část této kapitoly bude věnována aspektům spojeným s recidivou. První podkapitola se bude věnovat statickým, nebo také konstantním rizikovým faktorům, zatímco druhá podkapitola těm dynamickým – proměnným v čase. Třetí se pak zaměřuje na terciární prevenci, která se zabývá právě předcházením recidivy trestné činnosti.

²⁰ Např. trestný čin zanedbání povinné výživy § 196 trestního zákoníku.

²¹ Nahrazování trestu odnětí svobody jinými „mírnějšími“ sankcemi a opatřeními.

1.3.1 Kvantitativní rizika ve vztahu k recidivě

Recidiva je podle slov náměstka ministra spravedlnosti Vladimíra Zimmela: „...*téma, které nás v tomto čase nejvíce pálí, protože jsme zemí, která má vysokou míru recidivy, a to tak vysokou, že nás řadí mezi nejhorší země Evropy a nutí nás k zamyšlení, co budeme s tímto problémem dělat. Jsme si jisti, že tuto situaci nezměníme tím, že bychom zpřísnňovali tresty. Jsme přesvědčeni, že cesta, jak zlepšit situaci, je právě v poskytování postpenitenciární péče*“²².“ (Konference dne 16. 10. 2015).

Řada tuzemských výzkumů se zaměřuje na zkoumání aspektů recidivy s využitím širokého spektra přístupů, jako je hodnocení dopadu sankční politiky na vývoj kriminality a následného vlivu na skladbu vězeňské populace, právní analýzy legislativních změn či postoje odborníků z praxe, pracovníků OČTŘ, vše s jednotným cílem – zjistit účinnost uplatňovaných trestních sankcí. Je třeba zkoumat kriminální statistiky a provádět expertní šetření, neocenitelnou zpětnou vazbou jsou však také názory a subjektivní pohledy samotných odsouzených, jako recipientů sankční politiky, kterým není obvykle věnována významnější pozornost, ale jejichž zkušenosti přináší podstatná zjištění ve vztahu k reintegraci a prevenci recidivy, spíše než k formování sankční politiky²³. (Scheinost, 2015) IKSP a Česká kriminologická společnost jako ústřední instituce přípravy, realizace, publikace a popularizace výzkumů přináší každoročně odborníkům zabývajícím se kriminalitou a dalšími sociálně patologickými jevy, ale i ostatní veřejnosti, důležitá kriminologická data (www.czkrim.cz). Studie zjišťující účinnost trestních sankcí ve vztahu k recidivě naráží však na metodologické obtíže. Zatímco jedny vycházejí ze záznamů o trestním stíhání, druhé z údajů o odsouzení či uvěznění²⁴. Hraje zde i roli období, po které se repetice trestné činnosti sleduje.

Dosud největší výzkum svého druhu u nás (2015) provedl se svými kolegy Miroslav Scheinost, ředitel IKSP, předseda České kriminologické společnosti a významná osobnost české kriminologie. Jeho tým zkoumal vliv trestních sankcí na recidivu a utváření mediálního obrazu. Svou studii tým založil na analýze dat z rejstříku trestů velkého vzorku zkoumaných osob (4233). Právě data z rejstříku trestů umožnila zkoumat vliv některých faktorů, které jsou kriminology považovány za rizikové (nebo naopak ochranné) z hlediska kriminální kariéry pachatele. „*Rejstřík trestů v tomto smyslu umožňuje analyzovat vztahy mezi recidivou na straně jedné, a pohlavím pachatele, jeho věkem (aktuálním i věkem, kdy se poprvé dopustil trestné*

²² Termín „péče“ se běžně v praxi stále používá. Odborníci napříč pomáhajícími profesemi se ho však snaží nahrazovat pojmy zacházení nebo pomoc. Pokud o někoho „pečujeme“, pasujeme ho do role pasivního příjemce, bez potřebných kompetencí.

²³ Self-reportové studie, rozvinuvší se v Americe v 40. letech 20. století.

²⁴ Bushway, Brame, & Paternoster, 2004; Israel & Wing Hon Chui, 2006.

činnosti) i samotnou trestnou činností (druhem i počtem předchozích skutků) na straně druhé.“ (Scheinost, 2015, s. 14) Tato studie tak navazuje na ty zahraniční (vycházející z obdobných údajů), které pokládají za **nejrizikovější faktory** ve vztahu k recidivě

- a) **mužské pohlaví** (muži recidivují více než ženy)
- b) **majetkovou a násilnou trestnou činnost** (tento typ převažuje mezi ostatními typy kriminality)
- c) **mladší věk v době odsouzení** (větší riziko u mladých pachatelů)
- d) **mladší věk v době první zaznamenané trestné činnosti** (taktéž)
- e) **počet předchozích odsouzení** (počet odsouzení roste úměrně s rizikem) a
- d) **národnost** (národní či etnická příslušnost) (Scheinost, 2015)

Tyto více méně neměnné - **statické faktory**, jsou považovány obecně za rizikovější, protože do určité míry zrcadlí skladbu vězeňské populace, ale je pochopitelné, že ne vždy predisponují fatálně jeho nositele (vždy existuje určitá odchylka).

Karel Netík, forenzní psycholog a autor monografie Kriminální agresor (1991) uvádí výňatky z díla kriminologa Oldřicha Suchého o definici a měření recidivy. Jednou z nejpoužívanějších metod při detekci recidivy trestné činnosti je napříč všemi výzkumy analýza údajů o opakovaném odsouzení (*legální* vymezení). Tato metoda může být pojímána široce i úzce. Širší pojetí detekuje údaje o opakované trestné činnosti jako takové (tzv. *obecná kriminální recidiva*) a úzké pojetí bere v úvahu pouze tytéž nebo druhově stejné trestné činy (tzv. *speciální kriminální recidiva*). (Netík in Kuchta, Válková a kol., 2005) Výzkumníci však uznávají, že toto kritérium je velmi limitující v tom, že se zaměřuje pouze na kriminalitu oficiální, tj. odhalenou a potrestanou. Skryté trestné činy, které nebyly nahlášeny, odhaleny a řešeny, tak v žádných statistikách nefigurují. A těch není malé množství. (Merrington&Stanley in Scheinost, 2015) Výsledky studie Miroslava Scheinosta ukazují, že pouze 12 % osob ze vzorku bylo trestáno poprvé, dalších 88 % lze tedy považovat za recidivisty (u nichž bylo průměrně zaznamenáno 5 odsouzení). Celá jedna třetina recidivistů pak byla v minulosti odsouzena více než 5x²⁵. Co se týče zkušenosti s alternativními tresty, více než jedna třetina vzorku měla trest nakonec přeměněn na nepodmíněný trest odnětí svobody. Další odbornice v oblasti kriminologie a trestního práva, Jiřina Voňková, charakterizuje recidivistu, na základě výzkumů, jako typického pachatele majetkových trestných činů a loupeže, multirecidivistu, bez pracovních návyků, recidivujícího v krátkém intervalu do 6 měsíců po propuštění z VTOS a inklinujícího k různorodé recidivě. Ačkoli je tato charakteristika stará přes

²⁵ Osobou s největším počtem odsouzení, byl muž s 39 záznamy v rejstříku trestů.

30 let²⁶, na její aktuálnosti to nic nemění, neboť osoba recidivisty se víceméně s časem nemění.

Jiná výzkumná pracovnice IKSP Alena Marešová v roce 2011 připravila se svými kolegy studii zaměřenou přímo na kriminální recidivu, její charakteristiku, projevy a etiologii. Ta byla realizována ve věznicích Stráž pod Ralskem a Všehrdu. Recidiva podle ní může být nazírána buď z pohledu kriminologického, penologického, trestněprávního nebo kriminalisticko-statistického a tak být různě chápána a vykládána. Zatímco **trestněprávní** vnímání hledí na recidivu jako na trestnou činnost konanou po předchozím pravomocném odsouzení za jiný trestný čin (tzv. zpětná), to **kriminalisticko-statistické** hovoří o recidivistech jako o pachatelích opakovaně evidovaných v soudní a vězeňské statistice. Obsáhleji vnímá recidivu pohled **kriminologický**, který se nevymezuje jen závažnými trestnými činy, ale i přestupky, delikty a jinými negativně deviantní činy, které nemusely být ani odhaleny natož stíhány. **Penologické** pojetí naopak operuje jen s údaji o pachatelích, kteří byli opakovaně uvězněni. (Marešová, 2011)

Pro představu o reálné recidivě v ČR (pomineme-li tu latentní) jsme nuceni nahlédnout do řady statistických zdrojů a studií, protože neexistuje v tak velkém měřítku žádný jeden ucelený soubor dat, který by zohledňoval recidivu v celém svém kontextu. Na obhajobu je třeba říci, že tohoto maximalistického úkolu ani nelze dosáhnout a je dobře, že každá z institucí se zaměřuje na svou doménu – tedy VSČR sbírá data vězeňské populace, Ministerstvo vnitra ČR doplňuje policejními statistikami, Ministerstvo spravedlnosti ČR pak údaji o trestné činnosti a trestních sankcích. Své místo zde mají bezpochyby mezioborové výzkumné ústavy či jiné státní i nestátní organizace, které ve své praxi sekundárně data sbírají. Resortní statistiky nám však recidivující pachatele nediferencují, takže se nedozvíme o této populaci nic bližšího (věk, pohlaví, rodinný stav ani druh kriminality (zda opakuje tutéž trestnou činnost, nebo „to střídá“). (Kuchta, Válková a kol., 2005) Seriózní hodnocení stavu celkové kriminality se v souvislosti s vlivy, jako je provázanost s uplatňovanou trestní politikou, výkonnost orgánů činných v trestním řízení, odlišné resortní způsoby sběru a zpracování statistických dat, či jejich nestejnorodá interpretace, stává celkem složitým úkolem. (Marešová, 2011)

1.3.2 Kvalitativní rizika ve vztahu k recidivě

Jedním z výzkumů zohledňující též pohled samotných odsouzených osob na recidivu byl realizován v rámci projektu Šance (roky 2007/2008) a tím tak doplňuje domácí studie

²⁶ Suchý, Oldřich. *Příčiny a prevence recidivy*. Praha: VÚK, 1984, 1, s. 192.

o posuzování životní situace a možná rizika recidivy respondentů²⁷, kteří byli toho času interviewováni ve věznicích²⁸, nebo propuštění z VTOS od 14 dnů po 16 měsíců. Respondenti byli dotazováni na těžkosti a konkrétní obavy, které se jim vybaví s představou transferu z výkonu trestu a jejich následným fungováním ve společnosti (nebo jak byly tyto obavy reálně posléze naplněny). Respondenti popisovali rizikové faktory, které by nejčastěji přispěly k jejich repetici trestné činnosti (Otmarová in Mezi vězením a komunitou, 2008):

- Závislost na drogách a alkoholu
- Obtíž se zaujímáním nové pozice ve společnosti
- Strach ze stigmatizace
- Problémy s hledáním bydlení a zaměstnání
- Finanční těžkosti
- Obavy z kroku do neznáma
- Problémy s jednáním na úradech

Tyto prediktory recidivy pachatelů, z jejich pohledu uváděné jako ty nejdůležitější, se obecně opakují ve statistikách nejčtenějších rizikových faktorů, které přispívají velkou měrou k náchylnosti opětovného selhávání ve směru kriminálního chování. Jana Firstová, vyučující na katedře kriminologie, Fakulty bezpečnostně právní Policejní akademie ČR v Praze, píše, že: *„Za účelem snížení recidivní trestné činnosti pachatelů je nezbytně nutné zaměřit svoji pozornost právě na detekci a řešení rizikových faktorů, které s kriminálním chováním úzce souvisejí a kriminální dráhu pachatelů tak ve zvýšené míře ovlivňují.“* (Firstová, 2011, s. 343) Více než na konstantní faktory zmíněné v předchozí podkapitole, je třeba se zaměřit právě na tyto **dynamické vlivy**, proměnné v čase, jejichž predikcí můžeme přispět k efektivnější kontrole kriminality, v jisté míře ochraně společnosti a hlavně k vypracování komplexních, koordinovaných a profesionálních postupů práce s tímto negativním a společností tolik diskutovaným tématem. (Firstová, 2011) Není tedy tak důležité ptát se „jak“ a „kdy“, ale vůbec „proč“? Trestání, s kterými jsem měla možnost mluvit, (ne)překvapivě shodně tvrdili, že do vězení zpět je dostala neutěšená socioekonomická situace, se kterou se museli potýkat při odchodu z výkonu trestu, v duchu „bída z lidí lotry činí“. Kdyby prý měli zázemí a alespoň základní finanční saturaci svých potřeb, neměli by důvod trestnou činnost opakovat. Je vskutku opodstatněné ptát se, jak to, že náš systém toto dovolí. Podívejme se stručně na další vlivy, které se kvalitativně podílí na vzniku další opakované trestné činnosti:

²⁷ Celkem 49 respondentů (37 mužů a 12 žen).

²⁸ Nové Sedlo, Světlá nad Sázavou, Bělušice, Jiřice a Vinařice.

Prizonizace

Prvním z vlivů mající největší podíl na případné recidivě je **prizonizace**. Tento pojem označuje proces adaptačních mechanismů, s kterými se potýkají odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Tento proces se mnohdy spouští již ve výkonu vazby, jenž je podle výpovědí odsouzených značnou zátěžovou zkouškou jejich psychiky. V praxi platí, že čím větší míra adaptace na vězeňské podmínky, tím následně menší pravděpodobnost úspěšné resocializace. Odsouzený si zvyká na vysoce organizovaný život ve vězení, a pokud projevuje odpor a nekompatibilitu, potýká se s ostrakizací svého chování, šikanou či jinou formou násilí ze strany spoluvězňů, ale i personálu. Proto je pro něho výhodnější si velmi rychle zvyknout. (Černíková a kol., 2008) Vysokou mírou adaptačních schopností se vyznačují recidivisté, proto je dle Sochůrka prognosticky příznivější, pokud odsouzený projevuje jistou míru nepřizpůsobivosti a vzdoru, protože tím u něho nemá **institucionalizace a ideologizace** zdaleka vyhráno a negativní důsledky pobytu ve vězení se tak nemusí v plné míře podepsat na jeho osobnosti. (Sochůrek, Konference dne 16. 10. 2015) Vězeňská subkultura je velmi barevná a bohatá na různé jevy a patologické znaky. Samozřejmě, že čím více je odsouzený desocializovaný pro majoritní společnost, tím jeho hodnota v očích ostatních vězňů stoupá. Například je ceněn za to, kolik let si již „odseděl“, na jakých trestných činech se podílel, jak závažný spáchal trestný čin, jak je solventní, nebo jestli je schopný opatřit hůře dostupné komodity, jako jsou drogy, mobily, nebo zbraně.

Nedostatečná předvýstupní příprava

Pokud odsouzený opouští brány věznice, je mu umožněno, aby se dobrovolně účastnil přípravy na propuštění, které se realizuje jeho umístěním na **výstupním oddělení**. Toto umístění tedy předpokládá věžňovu motivaci, proto není poskytováno plošně všem odsouzeným vystupujícím z VTOS. Specifická příprava se zaměřuje primárně na odsouzené, kteří vystupují z VTOS po vykonání celého trestu, ale je k dispozici i těm, kteří se připravují na podmíněné propuštění. Podle zákona o VTOS se tato oddělení zřizují ve všech typech věznic a zpravidla se do něj zařazují odsouzení, kteří nemají vybudované dostatečné zázemí a ti, kteří si „odpykávají“ trest se sazbou více než 3 roky, protože u nich se předpokládá určitá míra ztráty kontaktu s realitou. Umístění je realizováno přiměřenou dobu před výstupem, zpravidla 6 měsíců a speciálně výchovné, sebeobslužné a **extramurální aktivity** by měly dostatečně podporovat odpovědnost a samostatnost propojenou se získáním kompetencí potřebných pro život „venku“. (Dvořáková, 2014) Vzhledem k výše popsaným parametrům se toto oddělení zdaleka netýká všech propuštěných a tak se častěji spíše setkáme s odsouzenými, kteří byli na výstup připraveni maximálně tak, že jim sociální pracovnice vyřídila doklady. „*Jak vyplývá z výstupů*

kulatého stolu Mezi vězením a komunitou (...), extramurálním aktivitám by měla být věnována zvýšená pozornost, odsouzení by měli mít prakticky neomezenou možnost nahlédnout mimo věznici a přímo trénovat sociální situace v reálu (např. jednání na úřadu práce, obecná orientace v prostředí, cestování v prostředcích hromadné dopravy). (Valeš in Mezi vězením a komunitou, 2008, str. 52) V běžné praxi řady věznic se setkáme s tím, že si odsouzení na tomto oddělení sice sami vaří, perou a organizují čas, ale o nácviku dovedností pro život na svobodě (jako je komunikace s úřady, hospodaření s penězi nebo timemanagement) nemůže být ani řeč. Řešením větší připravenosti odsouzených na reálné nároky soudobé společnosti by bylo zřízení institutu *semi-detention*²⁹, což spočívá v uvěznění pachatele pouze na část dne, zpravidla na noc, kdy nevykonává žádnou činnost. Tím se minimalizují dopady negativních důsledků prizonizace a odsouzený je vlastně stále „jednou nohou“ v běžném chodu společnosti. (Vejbřerová in Jelínek, 2009)

Postoj společnosti k odsouzeným

Jednou z dalších obav pachatelů trestných činů vystoupivších z VTOS, ale i těch, kteří vykonávají alternativní tresty je, jak na ně bude pohlížet jejich okolí. Strach ze stigmatizace není tím z nejpodstatnějších, přesto se s ním odsouzení nezdávka setkávají. Často sdělují, že „...těžké bude setkávat se zase s lidmi, mluvit se sousedy a známými...“, „Jsem z malého města, jak se na mě ti lidé asi budou tvářit?“, „...to je jako bych měl na čele cejch...“, nebo „Koukají na mne jako na prašivého psa...“. Existuje jistě mnoho případů, kdy nepřijetí „bývalého kriminálního“ nejen ze strany společnosti, ale hlavně ze strany rodiny a známých, přispělo k tomu, že došlo opět k sociálnímu selhání a spáchání trestného činu. To je totiž pro pachatele trestných činů známé pole a je pro něho méně stresující, než vyhovovat požadavkům společnosti na něj kladeným. Proto důvěra a vyjádřený respekt je jednou z nejsilnějších motivačních prvků, které můžeme trestaným osobám nabídnout. Nepřijetí a odmítnutí ze strany potenciálního zaměstnavatele je kapitola sama pro sebe.

Rezistentní osobnostní rysy

Když kriminologové zkoumají příčiny kriminálního jednání, nejdříve sahají do psychologických profilů pachatelů. Osobnostním rysům pachatele i veřejnost mnohdy neprávem bezpodmínečně přikládá hlavní důležitost v pochopení příčin trestné činnosti. Na motivaci pachatele se sice velkou měrou podílí jeho vlastnosti, charakter a temperament, odborníci³⁰ však ví, že psychologické aspekty nejsou zdaleka jediným prediktorem. „*Představa o abso-*

²⁹ Tento systém funguje v Holandsku. V Německu najdeme tzv. weekend detention pro mladistvé pachatele.

³⁰ U nás se zabývají (li) forenzní psychologii – K. Netík, L. Čírtková, J. Sochůrek, S. Fišer & J. Škoda, M. Vágnerová, S. Hubálek a mnoho dalších.

lutní, zásadní a trvalé odlišnosti osobnosti pachatele od nekriminální většiny je překonaným mýtem forenzní psychologie a kriminologie. Nepodařilo se zjistit nápadné změny struktury a dynamiky osobnosti, které by byly příznačné výlučně pro osobnost pachatele.“ (Čírtková, 2013, s. 59). Biologických³¹ stejně jako psychologicko³² kriminologických škol, které zkoumají tyto příčiny, je bezpočet. U nás se forenzní psychologií zabývá notně odborníků, kteří se však v zásadě shodují, že i přes tento fakt lze najít u delikventní subkultury obecnější analogické znaky, kterými můžeme tuto specifickou skupinu charakterizovat. Není zde bohužel místo pro podrobnější popis tak rozsáhlého souboru, ale zmínku si zaslouží populární typologie osobnosti pachatele Karla Netíka a kolektivu autorů (1986), kteří zkoumali 210 prvovězněných a 210 recidivujících pachatelů. Výsledkem bylo osm typů pachatelů, přičemž recidivisty sjednocovala submisivita, agresivita, nízká tolerance, nezdrženlivost a hostilita vůči okolí. (Kuchta, Vágnerová a kol., 2005)³³ Maximalistický požadavek společnosti na omezení recidivy je tak nereálný právě například z důvodu, že vždy bude existovat alespoň nějaké procento osob, jejichž negativní osobnostní rysy a povahové vlastnosti nedovolují jakékoliv výchovné ani léčebné působení, neboť jsou již proti jakýmkoliv vnějším terapeutickým zásahům rezistentní, a ke všemu se ještě koncentrují v prostoru věznic a tím tak velmi znesnadňují resocializační úsilí. (Mezník in Marešová, 2011)

Vazby na kriminální prostředí

Četné kontakty na jiné pachatele a intenzivní styk s nimi přispívá značně ke kriminální nákaze a odsouzení, kteří měli možná perspektivně „našlápnuto“ při opouštění VTOS, vracející se mezi „své staré známé“ se chtě nechtě musí znova adaptovat na závadné prostředí. Proto je doporučováno, aby se navrátilší se z výkonu trestu pokud možno nevraceli do svého původního místa výskytu, které by na ně působilo patologicky, ale snaží se si budovat domov na novém místě, kde se zároveň vyvarují stigmatizaci, pokud k ní sami svým jednáním nepřispějí. Z výzkumu v rámci projektu Šance se podařilo zjistit, že s vlivem party mělo problém šest osob ze 49. Na tento fakt má také podíl neschopnost změnit svůj původní životní styl a nemožnost se odpoutat od přátel, kteří jsou narušeni právě sociálně patologickou zátěží.

Procesní nedostatky

I leckdy upřímně míněnou pachatelovu snahu o nápravu může mařit nekoncepční a nesystematické zacházení ze strany institucí, se kterými přijde do styku v prvních fázích trestní-

³¹ C. Lombroso („rozený zločinec“), E. Kretschmer, W. H. Sheldon, R. Dugdale (kriminální rodiny), J. Lange (studie dvojčat), či B. Hutchings a S. Mednick (adopční studie) atd.

³² S. Freud, J. Bowlby (teorie vazby), A. Bandura (teorie nápodoby) či morální vývoj J. Piageta a L. Kohlberga a další.

³³ Srov. S typologií deviantní subkultury K. Netíka a kol. in Fisher, Slavomil a Jiří Škoda. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

ho řízení a v případě nepodmíněného trestu i v době výkonu vazby, samotného trestu a posléze po propuštění. Potřeba provázanosti jednotlivých fází vyústila v rozsáhlou justiční a sociální transformaci po roce 1989. (Rychlá in Mezi vězením a komunitou, 2008) **Kontinuální a komplexní práce** s obviněnými a odsouzenými je stále aktuální výzvou pro relevantní státní a nestátní instituce, jež přímo i nepřímo usilují o jejich nekomplikovaný návrat zpět do civilního života. (Valeš in Mezi vězením a komunitou, 2008) Praxe jakoby však tyto snahy kolikrát ignorovala a proto se setkáváme s konkrétními případy organizací³⁴, jež se profilují jako podpůrčí v hájení práv a oprávněných zájmů osob – pachatelů trestných činů, kteří se zároveň stali „oběťmi“ justičních selhání. Tyto „podchycené“ a známé kazuistiky jsou však jen vrškem ledovce reálných počtů odsouzených, coby poškozených v trestním systému. Proto zmíněné organizace pravidelně sledují stav českého soudnictví a vězeňství a upozorňují na jeho nedostatky.

V této souvislosti se dle Jany Firstové jeví systémová analýza rizik sociálního začleňování osob přicházejících do konfliktu se zákonem, jako nepostradatelná³⁵. Cílem vědecko-výzkumných prací je provést podrobnější depistáž rizik spojených se sociální reintegrací u vybraných skupin pachatelů prostřednictvím

- a) deskripce rizik v restrospektivním vývojovém pohledu
- b) míry připravenosti propuštěných
- c) osobní reflexe předpokladů pro reintegraci
- d) systémovou a včasnou pomocí na metodické bázi.

„Právě komplexnější přístup z hlediska působení na tyto rizikové faktory, nikoliv pouze izolovaný pohled na individuální problém, ale jako na komplex vzájemně podmíněných determinant rizikového chování, považujeme za efektivnější v rámci prevence výskytu sociálně patologických jevů, recidivy trestné činnosti zvláště.“ (Firstová, 2011, s. 344) Tímto navážeme na strategie prevence kriminality a její úzké zaměření ve směru snahy o odstranění, oslabení či neutralizaci kriminogenních faktorů.

1.3.3 Terciární prevence a sociální ochrana

Omezovat kriminalitu lze různými způsoby, které se tu odlišují, tu prolínají. V zásadě panují dva směry. Ten represivní, který je naznačen výše, se zaměřuje na reakci na již spá-

³⁴ Př. Český helsinský výbor, Spolek Šalamoun, z.s., Prak – prevence, poradenství, z.s. a další. Za stát pak Veřejný ochránce práv, zastoupený v současnosti Annou Šabatovou.

³⁵ Systémová analýza rizik sociální reintegrace propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody (ochranné výchovy, ochranného léčení) – výzkumný projekt Policejní Akademie ČR v Praze na léta 2011 – 2015.

chaný čin a má, jak jsme zkusmo uvedli, i své limity. Na místě je nyní představit další směr kontroly zločinnosti, a to preventivní, který je charakterizován mimotrestními aktivitami, soustředící se spíše na budoucnost, s cílem kriminalitě předcházet. Jan Tomášek, kriminologický vědec a v současnosti výkonný tajemník IKSP, ve své publikaci představuje známé základní rozlišení preventivních programů dle adresátů, na které cílí - na primární, sekundární a terciární³⁶. (Tomášek, 2010) Co se týče prvních dvou, máme víceméně jasnou představu. K fenoménu recidivy se pak vztahuje ta poslední - **terciární prevence**, nazývána někdy též postdeliktní, jejímž smyslem je maximální předcházení kriminální, potažmo viktimologické recidivy a zaměřuje se na ty segmenty společnosti, které již kriminalitou byly někdy zasaženy – tedy na pachatele trestné činnosti a oběti. Terciární prevence je přímým strategickým systémem, který sestává na jedné straně z penologických nástrojů a na straně druhé z penitenciárního a postpenitenciárního zacházení. (Zapletal a kol., 2008)

Teorií prevence kriminality je celá řada, ve své podstatě se však všechny přiklání k jednomu, zdánlivě jednoduchému schématu, a to je triangel pachatel+oběť+místo³⁷. Tedy bez příležitosti/místa není zločinu, stejně jako bez potenciální oběti či „připraveného“ pachatele. Preventivní strategie se tedy snaží tento trojúhelník narušit a) prevencí sociální, b) prevencí situační a c) prevencí viktimologickou. **Situační prevence** se orientuje na konkrétní lokality a komunity, které jsou kriminalitou již více zasaženy a znají její specifické konotace. Pro tuto strategii je určující hlavně příležitost, která je viděna jako podstatnější okolnost, než bio-psycho-sociální souvislost trestného činu. Nejsou zajímavé příčiny, ale podmínky, které kriminalitě nahrávají a které je třeba pozměnit, aby se delikvenci znemožnilo rozvinout se. Tohoto se dosahuje pomocí rozmanitých bezpečnostních opatření. Instalují se kamery, zámky, alarmy apod. Pachateli by se kriminální jednání nemělo vyplatit. Tato strategie je u nás velice oblíbená a vynakládá se na ní nejvíce finančních prostředků – má bezpochyby měřitelné úspěchy. **Prevence viktimologická** je na druhé straně utvářena především úsilím informačního a vzdělávacího charakteru, které mají nabádat potenciální oběti (a těmi jsme vlastně my všichni), aby se vyvarovaly určitého specifického jednání a dbali své osobní bezpečnosti. Od občanů se očekává, že budou dávat pozor na své zdraví, chránit si vlastní život a odpovídat za majetek. „*Stát se tím sice nezříká povinnosti chránit občany před zločinem, ale současně dává jasně najevo, že počítá s jejich aktivním přístupem, neboť ve svém úsilí o omezování kriminality není všemocný.*“ (Tomášek, 2010, s. 185-186) Informační snahy by však měli dodržovat určitou přiměřenost, aby se společnost nestala přehnaně citlivou, panickou a nestáhla se

³⁶ Systém, navržený v roce 1976 kriminologickými osobnostmi P. Brantinghamem a F. Faustem.

³⁷ Výchozí model prevence kriminality (Pease, 2002).

do sebe ve strachu o svoji bezpečnost. Již tak dost na tom, že postmoderní společnost spíše spíše k atmosféře obav a exkluzivitě, kdy jakékoliv patologické nuance vylučuje ze svého středu a tím znesnadňuje přístupy založené na ideách resocializace, enkulturace a asimilace pachatelů. (Young in Tomášek, 2010)

To jaké strategie omezování kriminality volí ta která země, zajímavě ilustruje, jaké převládají společenské normy, názory a postoje, jaké se uplatňují nástroje sociální kontroly a skrze jaké přístupy je naplňována sociální ochrana. **Sociální prevence** je pak strategií, která do centra svého zájmu zasazuje samotného pachatele, se všemi kriminogenními determinanty. Zjistitelné faktory, podmiňující zločinnost, jsou buď individuální (psychické poruchy, poruchy sociálního fungování aj.), nebo sociální (vliv společenského prostředí). Veškeré činnosti informačního, organizačního, poradenského a integračního rázu jsou tedy poháněny motivací umožnit společenskou rehabilitaci selhavšího a to za účelem eliminace rizik a posílení ochranných a žádoucích vlivů. (Zapletal, 2008)

Kriminogenními faktory ale i kriminalitou jako takovou se zabývají strategie prevence kriminality. V ČR jako systematicky pojatá činnost na úrovni vlády začala prevence kriminality fungovat od roku 1993. Dlouhodobé zkušenosti přispěly k potřebě tvorby efektivnějšího a kvalitnějšího konceptu péče - vládní usnesení č. 341/1994 k „Programu sociální prevence a prevence kriminality – aktuální stav a východiska do roku 1996“. Od té doby vzniklo několik strategií, realizovaly se různé projekty a vznikaly nové subjekty v rámci prevence kriminality. Pro nás aktuální je „**Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 - 2020**“, tento předkládaný dokument plní cíle dané „Programovým prohlášením vlády ČR“. Do realizace Strategie jsou zapojeny vládní resorty³⁸, Úřad vlády (př. Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky), vyšší územně správní celky a obce. Strategické cíle, obsažené v tomto dokumentu, navazují na dosavadní úspěchy a dobrou praxi vybudovanou v předchozích letech, a vycházejí ze schválených priorit Republikovým výborem pro prevenci kriminality a priorit prevence kriminality na mezinárodní úrovni³⁹. (www.mvcr.cz)

³⁸ Resort vnitra (MV ČR, Policie ČR), resort spravedlnosti (MS ČR, PMS ČR, Nejvyšší státní zastupitelství, IKSP a VS ČR) a další ministerstva.

³⁹ XII. Kongres OSN pro prevenci kriminality a trestní justici, 12. - 19. 4. 2015 v Dauhá (Katar).

2 Alternativní řešení trestních věcí

V předchozí kapitole jsme otevřeli téma významnosti trestu na pozdější život pachatele a na jeho případnou recidivu. Zmínili jsme i vedlejší negativní účinky výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Z řečeného je evidentní, že takto nastavený systém, ačkoliv je u nás tradičním a všedním a nelze mu upřít univerzálnost, má zároveň své jisté trhliny. Vzhledem k celé řadě důvodů neúčinnosti výkonu trestu odnětí svobody, se pomalu přehodnocuje zažitý trestněprávní systém a rozvíjí se různé alternativní formy řešení trestních věcí. Pokud má pachatel převzít skutečnou osobní a nikoliv pouze formální trestní odpovědnost za to, co spáchal, musí si nejprve uvědomit a zcela akceptovat své jednání v celém sociálním kontextu události⁴⁰. Zohledněním pachatele i poškozeného v procesu řešení trestného činu a vedení prostřednictvím pozitivně definovaných kroků s ohledem na žádoucí změny v jejich životě, spěje ke skutečné nápravě stavu více, než jen způsobení újmy pachateli v rámci udělení trestu, jenž může fungovat kontraproduktivně a především staví pachatele též do role oběti, které bylo něco odepřeno, čímž vzniká nevyrovnaný stav. V následujícím textu kapitoly pojďme hledat další způsoby dosažení účelnosti trestu v zájmu posílení žádoucích změn v pachatelově chování, prostřednictvím jeho zplnomocnění.

2.1 Restorativní justice

V našich podmínkách hojně užívaný justiční model dopadení, usvědčení a potrestání pachatele, tzv. retributivní model, již známe. Tento přístup vnímá trestný čin jako porušení zákona a tím pádem útok na stát. Není však jedinou možnou volbou nápravy následků trestného činu. To, že je trestný čin mnohem komplikovanější událostí, bych chtěla připomenout v této části kapitoly, v které přiblížím další model, který bývá stavěn do opozice tomu zmíněnému, jejich společná aplikace se však v praxi nevylučuje. Bude řeč o modelu restorativní justice, který si neklade primárně za cíl uložení sankce, ale odstranění způsobené újmy.

2.1.1 Principy a cíle restorativní justice

Zdá se, že v našich podmínkách, daných i historickou zátěží, se stále preferuje řešení trestné činnosti za pomoci **retributivního modelu**. Co jiného by si měl zasloužit pachatel než trestní stíhání, odsouzení a sankcionování? Nelze však popřít, že pachatel není jediným akté-

⁴⁰ Srov. Lortie, S.; Polanski, M.; Sotolář, A.; Válková, H. *Soudnictví pro mládež v Kanadě a v České republice*. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky pro další vzdělávání soudců a státních zástupců a Ministerstvo spravedlnosti Kanady, 2000.

rem trestného činu, a že tato zásadní událost ovlivňuje celou řadu životů dalších lidí, jež jsou propojeni do jakési „pavučiny“ vztahů, která je spáchaným činem narušena. (Kracík in Štern a kol., 2010) Hledání způsobů, jak tuto pavučinu co nejvíce obnovit - „dát věci do pořádku“, se stává v moderních přístupech ke spravedlnosti zájmem číslo jedna. Země, ve kterých se **restorativní model** uplatňuje, vykazují mimo jiné i nižší míru kriminality. Tento obnovující přístup totiž hledí na trestný čin jako na událost sociálního rázu, jež uvedla do konfliktu konkrétní lidi v určité komunitě. A tím, že se bude pátrat po individuální příčině, bude se usilovat o morální a materiální nápravu škody, a že se bude vyžadovat splnění závazků vůči poškozeným, přispěje se nemalou měrou ke skutečné nápravě a přijetí vhodných opatření snižujících riziko recidivy. Oba výše porovnávané přístupy vidí trestnou činnost stejně – jako narušení rovnováhy ve společnosti a i když východiska spatřují v rozdílném (retributivní v trestu/restorativní v nápravě škody), nikdy není volba pouze toho či toho přístupu nalezením nejspravedlivějšího řešení. Využitím maximálního potenciálu se tudíž zdá jejich vzájemná kombinace a doplnění. (Strémy, Kurilovská, Vráblová, 2015)

Termín „restorativní justice“ je celkem těžké definovat i mezi odborníky tématem se zabývajících, neboť zahrnuje škálu nepřeberného množství programů a praktických postupů. Jádrem tohoto přístupu však pokaždé tvoří základní koncepce, seznam klíčových otázek a několik principů. Za otce tohoto „hnutí“ je právem považován Howard Zehr⁴¹, který stál v čele prvního programu konference mezi poškozeným a pachatelem v USA. Podle něj berme restorativní justici jako alternativní rámec, prostřednictvím něhož lze znovu ověřovat a obnovovat tradiční procesy řešení konfliktů a naplňování spravedlnosti, které západní právní systém nahradil, nebo zcela potlačil. Vnímání zločinu, z něhož restorativní justice vychází, totiž není novodobý „výmysl“, ale pro naše postmoderní potřeby modifikovaná praxe urovnávání kmenových konfliktů původních obyvatel Kanady, Nového Zélandu a Austrálie. (Zehr, 2002) Nejenže jsou restorativní programy přínosné pro hlavní aktéry – pachatele, poškozeného/oběť a jejich nejbližší, ale jsou i zásadním ziskem pro členy komunity, participující na řešení vzniklé situace, kteří tím získávají pochopení, vhled a pocit bezpečí, čímž se sekundárně redukuje míra kriminality (Danielse in Radová, 2015). O jistou definici restorativní justice se, s přihlédnutím k definici Tonyho Marshalla, pokusil právě Zehr ve své publikaci: *„Restorativní justice je proces, který v co možná největší míře, zahrnuje všechny, kterých se trestná*

⁴¹ Působí jako učitel na Eastern Mennonite University a na univerzitě v Harrisonburgu (Virginia). Publikoval např. *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*, *Doing Life: Reflections of Men and Women Serving Life Sentences*, nebo *Transcending: Reflections of Crime Victims*. Kontakt: zehr@emu.edu

činnost dotkla, se společným cílem najít a identifikovat vzniklé újmy, potřeby a závazky, aby bylo umožněno zahojení a věci byly dány do pořádku.“ (Zehr, 2002, s. 37)

V téže publikaci se dozvíme dosti o cílech a vodítkách tohoto obnovujícího, ozdravného konceptu. Nejen že restorativní justice vyváženě reaguje na zájmy všech zúčastněných a tím jim vyjadřuje respekt, ale snaží se dát rozhodnutí a odpovědnost do rukou těm, jichž se zločin⁴² bezprostředně týká, přispívá k ozdravnému procesu naplňování trestní spravedlnosti a tím snižuje pravděpodobnost recidivy (Sharpe in Zehr, 2002).

V restorativní praxi při řešení konfliktu je, dle Zehra, vždy potřebné se ptát na následující klíčové otázky (Zehr, 2002, s. 38):

- a) **Kdo byl poškozen?**
- b) **Jaké jsou jeho potřeby?**
- c) **Na koho jsou kladeny závazky?**
- d) **Koho se daná situace týká?**
- e) **Jakým odpovídajícím způsobem zapojit zúčastněné, aby obnově narušených stavů bylo učiněno zadost?**

Abychom předešli misinterpretaci pojmu restorativní justice, je dle Howarda Zehra a jeho spolupracovníků moudré si uvědomit, že tato koncepce by měla do jisté míry reflektovat prostředí, ve kterém byla prvotně praktikována a do kterého se implementuje. Restorativní justice podle nich rozhodně není:

- Nějaký konkrétní program nebo služba
- Jejím hlavním účelem není snížit recidivu
- Není totožná s mediací
- Není bezpodmínečně alternativou trestu odnětí svobody
- Nevěnuje se jen méně závažné trestné činnosti či prvopachatelům
- Středem zájmu není smíření pachatele a oběti.

2.1.2 Reparace, restorace, rekonvalescence

Jak už bylo řečeno, restorativní principy se snaží o nápravu narušeného stavu a „dát věci do pořádku“. Znamená to, že se především usiluje o náhradu a odškodnění – **reparaci**, obnovu – **restoraci** a uzdravení – **rekonvalescenci**. Předpona „re“ vyjadřuje návrat věci do původního stavu, někdy to však vůbec nevypovídá o realitě, což by potvrdily především oběti závažných trestných činů, které byly napadeny útočníkem, nebo samy přišly o blízkou osobu a v takovém případě se věci vrátit nedají. K uzdravení může obětí/poškozeným pomoci

⁴² Ve smyslu trestný čin (přečin i zločin). Zločin zde jako hovorový ekvivalent trestného činu

alespoň vědomí, že se pachatel snaží způsobenou újmu vyvážit, nahradit, nebo demonstruje lítost nad tím, co spáchal. Smyslem restorativních přístupů je tedy zprostředkovat kontakt mezi poškozeným a pachatelem za podmínek, které to dovolují a jsou žádoucí. V západní praxi restorativní justice vystupují do popředí tři zásadní modely⁴³:

- a) **Konference mezi poškozeným a pachatelem**
- b) **Smírčí kruhy**
- c) **Rodinné skupinové konference**

Každý z těchto modelů zahrnuje kontakt mezi hlavními aktéry/protistranami. Ačkoliv se upřednostňuje osobní setkání na neutrální půdě, nelze-li k němu dojít a obě strany přesto mají zájem na vyřešení konfliktu, dá se přistoupit na zástupné kroky jako videonahrávky, online kontakt, nebo dopis. Účast **poškozeného i pachatele** spočívá v dobrovolné bázi. Setkání vede **facilitátor**, který funguje jako jakýsi „mediátor“, vyvažuje potřeby a zájmy obou stran a dohlíží na celý proces. Stará se o to, aby byl pachatel veden k přiměřené odpovědnosti, aby se připravil plán narovnání a byli vyslyšeni všichni participanti, kteří mají co říci (zástupci komunity, rodinní příslušníci, svědci apod.). (Zehr, 2002) Právě zástupci komunity reprezentují potřeby celé komunity, která bývá trestnou činností ovlivněna a jejíž členové se mnohdy stávají sekundárními oběťmi. „*Má-li být práce, která reaguje na trestný čin a jeho důsledky, efektivní, jeví se jako nezbytné zapojit do řešení problému příslušnou komunitu (...).*“ (Radová, 2015, s. 19). Komunita může poskytnout poškozenému podporu v procesu vyrovnávání se s následky činu a výrazně ovlivňuje eliminaci posttraumatické stresové poruchy. Vzájemná narůstající důvěra v komunitě může přispět ke zvýšení počtu ohlášených činů a tím snížení latence kriminality⁴⁴. Setkání mají právě i sebepřesahný rozměr v tom, že se řeší otázka budoucnosti: jak povede oběť další život, co to znamená pro pachatele, či jak se s novou situací bude potýkat komunita. Tato konfrontace nese vskutku velký potenciál pro možnou zvnitřněnou nápravu pachatele. (Dancing-Rosenber, Gal in Radová, 2015) Restorativní koncept v podobě těchto a jiných modelů v sobě vlastně spojuje klasickou sociální práci, právní poradenství a řešení trestně právních věcí směrem integrovaného řešení následků trestného činu. Hlavní opodstatnění tohoto konceptu je navázáno na samotné oběti, dle viktimologických výzkumů **kombinace retributivních a restorativních prvků řešení trestného činu odpovídá představám obětí více, než pouhé potrestání pachatele**. Další opodstatnění vyvěrá

⁴³ Vzájemně se mohou doplňovat, propojovat nebo využívat jednotlivé prvky – nemusí se vyskytovat pouze ve své čisté formě.

⁴⁴ Srov. Gerkin, P. M. Who Owns this Conflict? The Challenge of Community Involvement in Restorative Justice. *Contemporary Justice Review*, 15(3), 2012, 277-296.

z potřeby společnosti, kterou je bezpečí jejích členů a myšlenka „už žádných dalších obětí“. (Konference dne 16. 10. 2015) A nyní více ke kýženým modelům (Zehr, 2002, s. 47 – 52):

Konference mezi poškozeným a pachatelem (*Victim Offender Conferences*)

Konference mezi poškozeným/obětí a pachatelem je stále nejrozšířenějším postupem práce, který se ve většině případů omezuje pouze na individuální setkání těchto dvou aktérů, zpravidla bez účasti dalších osob. V našich podmínkách bývá tento model označován jako **mediace**, v rámci níž se, v bezpečném prostředí, hledají způsoby řešení následků trestného činu. Mediace však není zcela odpovídajícím termínem pro tato setkávání ze dvou důvodů. Jednak, jak namítá Howard Zehr (viz výše): „*Povaha mediace předpokládá, že jsou strany na stejné morální pozici, často s odpovědností, kterou je třeba sdílet.*“ (Zehr, 2002, s. 9) Je tedy pochopitelné, že nemůžeme, v citlivých případech⁴⁵, chtít po straně označované jako „poškozená“ dialog se stranou „pachatele“. Za druhé: zúčastněné strany nemají stejnou ani právní pozici, která je charakteristická pro řešení obchodních sporů nebo pro civilní proces. Posuzované a uplatňované nároky jednotlivých stran při arbitrážním či civilním řízení se zdají být pro naše postupy, kvůli specifčnosti řešených otázek, považovány za irelevantní a mohly by oběť i deshonestovat. Přeci jen se při nich používá neutrální jazyk. V rámci restorativních praktik se tedy ukazuje adekvátnějším užívat termíny „konference“, „setkání“, nebo „disputace“. (Karabec, 2003)

Tato setkání bývají mnohdy silně emočně nabita, protože poškozený zde má tu pravou příležitost vyjádřit křivdu a ublížení a tím pachatele uvádí do nesnadné situace. Ale aby zde vyjevené pocity bezpráví a případné traumatické zážitky nepřišly vniveč, počítá se s tím, že tato jednání zajisté dospějí ke katarzi a strana poškozeného bude satisfakována náhradou škody nebo omluvou a strana pachatele dojde k uvědomění si svého podílu a jakého si „očištění“. „*V rámci zpracování zážitku může dojít v ideálním případě k odpuštění*“ (Radová, 2015, s. 19). V tom je patrně spatřován „vrchol“ obnovení spravedlnosti a nastolení rovnováhy pro daný případ. Výsledná dohoda by měla adekvátně reagovat na příčiny daného sporu a zahrnovat odškodnění, se kterým budou souhlasit všichni účastníci, pokud někdo není spokojen, jedná se znovu. Dohoda může být též, v určitých případech, podkladem pro pravomocné rozhodnutí soudu nebo probačního příkazu. Konferenci však nelze zaměňovat s terapeutickými sezeními a spoléhat na její psychoterapeutický účinek. Individuální psychické prožívání řeší účastníci svojí soukromou cestou, nicméně absolvování těchto setkání bezpochyby přispívá pozitivním způsobem k jejich stabilizaci.

Smířčí kruhy (*Circles*)

⁴⁵ Např. sexuálně motivované násilné trestné činy

Nebo také „trestající“, „ozdravné“, či „kruhy podpory a kontroly“. Tato forma nachází uplatnění i v jiných oblastech, jako např. v pracovních sporech, rozsáhlých společenských konfliktech či v dialozích. Účastníci pochází nejenom z řad lidí, kterých se trestná činnost bezprostředně dotkla, ale i těch, kteří jsou jakýmkoliv způsobem spojeni s danou situací, nebo mají na věci svůj zájem. Každá osoba bez výjimky dostane prostor hovořit, jako rovnoprávný člen. Slávka Karkošová, zakladatelka organizace Ascend, o. z. na Slovensku, v současnosti působící na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislavě, zabývající se 13 let problematikou sexuálního zneužívání dětí, předložila na konferenci o postpenitenciární péči výzvu u nás ještě málo známé sociální terapie pachatelů sexuálních deliktů právě formou **kruhů podpory a kontroly**⁴⁶. Dle jejích slov je tento prostředek pomoci na Slovensku zatím utopií a doufá, že jednoho dne se stane realitou. Tvrdí, že pokud chceme, aby byla pomoc komplexní, nestačí pomáhat jen obětem, ale i pachatelům. Úskalí a otázky postpenitenciární péče dostávají jiný rozměr v závislosti na tom, s jakou klientelou pracujeme a s jakými pachateli máme co dočinění a právě pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů spadají do skupiny, na jejíž nápravě máme všichni zvýšený zájem⁴⁷. „*Poslaním týchto kruhov je práve znížovať recidívu a prispievať k bezpečie spoločnosti a potenciálnych obetí.*“ Paní Karkošová představila strukturu kruhů tak, jak nastudovala ze zahraničních pramenů: vnitřní kruh zaujímá 4 až 7 vyškolených dobrovolníků, kteří jsou seskupeni kolem pachatele, jež si odpýkal trest odnětí svobody. Kolem tohoto vnitřního kruhu je ještě vnější, který tvoří profesionálové, experti na posuzování míry rizikovosti pachatelů. Kruh má za úkol poskytovat pachateli neformální podporu, ale i neformální společenskou kontrolu⁴⁸, která není izolovaná od té formální, jenž je součástí systému trestní justice. Pachatel dodržuje určitý plán prevence recidivy a dobrovolníci dohlíží na jeho plnění. Aby pachatel nerecidivoval, je zapotřebí, aby činnost kruhu přispívala k naplnění jeho rozmanitých potřeb, od zajištění bydlení, vzdělání až po poradenství v mezilidských vztazích či sociálním zabezpečení. „*Zistilo sa, že najväčším spúšťačom recidívy u týchto klientov je sociálna izolácia a emočná osamelosť a kruhy podpory a kontroly sú niečím, čo môže potreby týchto páchatel'ov saturovať.*“ (Karkošová, Konference dne 16. 10. 2015). Podle kanadských výzkumů úspěšnosti těchto kruhů, vykazují účastníci se pachatelé o 80 % nižší recidivu než ti, kteří tento program neabsolvuji⁴⁹. (Konference dne 16. 10. 2015)

Rodinné skupinové konference (*Family Group Conferences*)

⁴⁶ Angl. zkratka COSA (Circles of support and accountability), vznik 1994, Kanada - Ontario

⁴⁷ Latence u tohoto druhu trestné činnosti je vysoká. Trestný čin ohlásí pouze 10 % všech obětí.

⁴⁸ Ve Velké Británii napojeno na povinný dohled.

⁴⁹ Např. 2005 Wilson a kol., region Ontario (vzorek 60 mužů).

Rodinné skupinové konference mají tradici především na Novém Zélandu, kde již dnes fungují jako norma v systému spravedlnosti pro mladistvé pachatele a jde o určitou formu mediace. Rodinná skupinová konference je nejčastěji užívaný model odklonu, v trestním procesu mladistvých pachatelů, ale lze ji použít i ve věci dospělého pachatele. Konference tohoto typu nejsou pouze prostorem pro vyjádření emocí a dohodou o náhradě škody, ale mají za cíl nahradit soudní řízení, kde se jen dá. Vhodnost této metody je podmíněna kvalitou rodinného zázemí pachatele. Pokud je rodina příčinou delikventního jednání mladistvého, nelze předpokládat, že by její přítomnost na konferenci přinesla žádoucí výsledky. Rodina, která je zdrojem sociální patologie či nejeví zájem, nemůže být zahrnuta do ozdravného procesu. Vedle členů rodiny se doporučuje, aby byla přítomna některá z dalších osob důležitých pro pachatele, jako je třeba z hlediska autority učitel, vychovatel, nebo člen party. Pokud je zvolen tento typ práce, ukazuje se, že se rodiny začnou zajímat o svého člena mnohem intenzivněji, než je tomu při standardním soudním řízení. (Karabec, 2003) „*Filozofia rodinného skupinového rozhodovania je založená na tom, že rodiny, ak poskytnú potrebné informácie, sú schopné vymyslieť lepšie plány na ochranu ich vlastného blaha ako akýkoľvek iní odborníci, nakoľko deti potrebujú pocit spoločenstva, identity a stability, čo dokáže poskytnúť len rodina.*“ (Strémy, Kurilovská, Vráblová, 2015, s. 184)

V České republice je nositelem inovací v tomto směru organizační složka státu Probáční a mediační služba, která nejen že realizuje svou politiku vůči obětem i pachatelům, ale po vzoru západních zemí také implementuje restorativní postupy do české soudní i mimosoudní praxe. (Radová, 2015) Jedním příkladem z řady programů zmiňme například projekt Na správnou cestu⁵⁰, v rámci něhož je realizován model rodinné skupinové konference, který se zaměřuje na mladistvé od 15 do 18 let věku, klienty PMS, jež jsou trestně stíhaní za provinění. Při realizaci programu je zapojena rodina pachatele a dále oběť protiprávního jednání, její okolí a rovněž komunita dotčená spáchaným činem. Tímto pilotním projektem si chce PMS ČR ověřit smysluplnost a přínosnost těchto přístupů v české trestní justici. (www.pmscr.cz)

Ačkoliv restorativní justice uznává klasický trestní systém a nadřazenou úlohu státu v něm, užitečnost tohoto, zatím v České republice alternativního přístupu, tkví ve zdůrazňování významnosti všech osob, kterých se trestná činnost dotýká, přičemž řešení leží v jejich vzájemné dohodě, nikoliv v rozhodnutí distancované autority. Při všech kladech

⁵⁰ V dubnu 2015 realizace v 17 okresních střediscích PMS ČR. Období projektu 1. 6. 2012 – 30. 11. 2015.

restorativní justice je i třeba si uvědomit, že není „všespásná“ a její komplexní užití by nemuselo vézt za určitých okolností vždy nejlepší cestou k nastolení společenské rovnováhy. Někdy nelze přistoupit k daným modelům, protože se stává, že i když pachatel má zájem na převzetí zodpovědnosti za jím spáchaný trestný čin – oběť o to v žádném případě nestojí, nebo naopak oběť je nakloněna smířčímu vyřešení, ale pachatel svůj podíl viny odmítá. *„Některé případy jsou zkrátka příliš složité nebo závažné, než aby mohly být vyřešeny přímými účastníky sporu. Musíme mít tudíž k dispozici systém, který bere v potaz zájmy a závazky společnosti přesahující kompetence bezprostředních aktérů daného sporu. Přičemž také nesmíme ztratit hodnoty, které reprezentují stávající právní systém: pravidla zákonnosti, zvláštní zřetel k lidským právům a pravidelný rozvoj právního systému.“* (Zehr, 2002, s. 60) Zjednodušeně řečeno, nemůžeme chtít okamžitou přeměnu justičního systému směrem restorativních trendů⁵¹, ale účelnější se zdá být, v našich podmínkách, propojení obou.

2.2 Možnosti alternativních sankcí a opatření v podmínkách ČR

Problematika alternativních trestů a alternativních opatření se stále řadí mezi klíčové otázky trestní politiky naší země. Depenalizační tendence dostávají sluchu nejen u tvůrců legislativních změn, ale postupně i v soudní praxi. Není to záležitostí jen posledních roků, ale snaha o zvýšené prosazování sankcí nespojených s odnětím svobody u nás trvá téměř třicet let. Přesto zaznamenáváme ustavičnou přeplněnost českých věznic⁵². Je obhajitelné, že i přes průkazná pozitiva alternativních sankcí stejně vynakládáme ročně na vězeňství astronomické částky⁵³? V následující části kapitoly představím důvody pro uplatňování alternativních sankcí a opatření a dále stručně uvedu jejich jednotlivé druhy.

2.2.1 Důvody pro uplatňování alternativních sankcí

V předchozí části kapitoly jsme zdůraznili přínos alternativních přístupů v řešení důsledků trestných činů v podobě restorativní justice. Ta u nás zatím nemá vybudovanou tradici a počet poskytovatelů služeb v rámci restorativní praxe je v České republice skromný. Alternativní řešení trestních věcí v podobě alternativních sankcí a opatření vlastně vychází z filozofie samotné restorativní justice. Smysl „alternativ“ spočívá v ponechání odsouzeného na svo-

⁵¹ Jako na Novém Zélandu, kde v roce 1989 došlo k převratné změně justičního systému a soudní systém zde již funguje pouze jako podpůrný a reverzní systém.

⁵² Poslední údaj k 18. 9. 2015: 99,46 % celkové kapacity (VV, VTOS i detence)

⁵³ Schválený rozpočet Vězeňské služby na rok 2014 byly celkové příjmy 1 125 153,50 tis. Kč a celkové výdaje 8 142 034,20 tis. Kč. (Statistická ročenka VSČR, 2014)

bodě a uložení odpovídajícího omezení nebo druhu povinnosti, které bude působit preventivně, uspokojí zájmy poškozeného/oběti trestného činu a upevní v něm postoje a návyky potřebné k řádnému sociálnímu fungování. **Soudy uloží alternativní trest v případě, že se prokáže, že tento trest je trestem dostačujícím – tedy že vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu se má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo stejně, jakoby tomu bylo v případě udělení nepodmíněného trestu**, a obžalovaný svým chováním soud přesvědčí, že svého činu lituje, má dobrou vůli nahradit způsobenou škodu a do budoucna se tohoto konání vyvaruje. Zpravidla se tento druh trestů aplikuje v případech, kde by zákon pro daný trestný čin stanovil nepodmíněný trest odnětí svobody se sazbou s horní hranicí nepřevyšující 5 let (Žatecká, 2008). V současnosti plošná definice alternativního trestu však není známa. Vyjádření nalezneme v mezinárodních dokumentech OSN a Rady Evropy⁵⁴.

Na základě poznatků o negativních vlivech vězení na populaci odsouzených se v porevolučním období začala hledat nová řešení (viz 1. kapitola). „*Alternativy se snaží o vytváření adekvátnějších podmínek pro to, aby co nejvíce z množiny pachatelů trestných činů bylo povoláno k zodpovědnosti (...). Přetížení policisté, státní zástupci, soudci i přeplněné věznice nemohou splnění těchto postulátů, byť by k tomu měli tu nejlepší vůli, zaručit.*“ (Rozum a kol., s. 17, 2005). Na zmíněné, ale i v této práci, pro nedostatek místa, neuvedené nedostatky trestu odnětí svobody, se snaží reagovat právě alternativní sankční systém. Jedním z hlavních podnětů k zavádění nových alternativ v naší zemi, byla **přeplněnost věznic**. Záměrem alternativních sankcí je tedy odlehčit věznicím a také vůbec oddálit zkušenost s tímto prostředím. Emeritní profesor z RMIT University v Melbourne a viceprezident Australské rady pro prevenci kriminality, Michael Benes, uvedl ve svém příspěvku na semináři v Kašperských Horách, že počet uvězněných celosvětově stoupá a podle odhadů činí počet vězňů zhruba 10 a půl milionu. Faktický počet vězňů a tím míru uplatňování nepodmíněného trestu odnětí svobody v té které zemi ukáže tzv. *imprisonment rate*, míra uvěznění, což je počet vězňů na 100 000 obyvatel⁵⁵. Kromě samotného počtu je však problémem i relativní nejednotnost ve způsobech trestání, praxi soudů a rozdílnost v charakteristikách uvězněných osob a trestů. (Benes in Večerka, 2009)

Jak již bylo výše uvedeno, státní rozpočet (zákon č. 475/2013 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2014) v roce 2014 stanovil rozpočet Vězeňské službě téměř na 10 miliard korun (údaje za rok 2015 ještě nejsou známy). **Finanční stránka** je tedy také jedním

⁵⁴ Např. Rezoluci o snížení vězeňské populace, o alternativách trestu odnětí svobody a společenské reintegraci pachatelů, přijatá na VII. Kongresu OSN o prevenci kriminality a zacházení s pachateli v Miláně (1985), nebo Rezoluce č. (76)10 „Některé alternativní tresty k vězení“.

⁵⁵ V čele tabulky se drží USA a Rusko; Česká republika dle údajů VS ČR má již několik let index cca 200 (200 vězněných na 100 000 obyvatel).

z hlavních důvodů, proč zvažovat častější ukládání alternativních trestních sankcí, protože v porovnání s náklady na výkon trestu odnětí svobody, šetří alternativa přeci jenom státní kasu. Dokládají to i zahraniční zkušenosti – například alternativní trest ve státě Victoria v USA stojí denně 10,9 dolaru, kdežto trest odnětí svobody 194 dolarů. (Benes in Večerka, 2009)

Dalším důvodem, proč se spíše přiklánět k alternativním trestům je stále poměrně vysoké **procento ukládaných krátkodobých trestů odnětí svobody** (míněno zhruba do 18 měsíců nepodmíněně)⁵⁶. Tyto tresty jsou často voleny v případě, kdy je například pachatel insolventní, nebo je zdravotně nezpůsobilý vykonávat trest obecně prospěšných prací. Odpůrci krátkodobých trestů argumentují tím, že jsou z hlediska individuální i generální prevence kontraindikační, protože představují pro potenciální pachatele přijatelné riziko s minimální mírou odstrašení a neposkytují dostatek času na resocializaci odsouzeného. Přičemž i tato krátká doba strávená za mřížemi může uvězněného negativně ovlivnit. Ale protože kritika nemůže být vždy jednoznačná, podle řady penologů je způsobená újma pocíťována individuálně velmi variabilně, v závislosti na osobnosti pachatele. Takže, co pro jednoho stačí pohrůzka v podobě podmíněného trestu, pro druhého může být 5 let nepodmíněného trestu banalitou. (Rozum a kol., 2005)

Jinou předností těchto sankcí je, že vytvářejí příznivější klima pro řešení následků deliktů a do jisté míry **redukují napětí mezi pachatelem a obětí** a tudíž i ve společnosti. Představují také zevrubnější, individuálnější a **diferencovanější přístup k pachateli**, než je tomu u represivního nepodmíněného trestu, protože zohledňují celou osobnost pachatele a zasazení do sociálního kontextu. V ideálním případě by uložený alternativní trest nebo opatření měly být „šity na míru“ odsouzenému, při akceptaci jeho vlastností, dovedností, potřeb, rodinného stavu, nebo sociálního prostředí, ve kterém se obvykle pohybuje apod. Umožňuje tak lepší výchozí podmínky pro následnou sociální (re)integraci, protože **nevytrhává pachatele z jeho přirozeného prostředí**. Udělování těchto sankcí stojí principiálně na pozitivní transformaci spáchaného činu, čímž trestní systém aktivizuje schopnosti pachatele k sociální odpovědnosti a osobnímu růstu. Aktivní přijetí odpovědnosti za protiprávní čin by měl působit jako korektivní zkušenost, která pomůže ke kvalitativnímu posunu v osobnosti pachatele od sociálně nezralého k „dospělejšímu“ a zodpovědnějšímu. (Černíková a kol., 2008) Mnohdy totiž bývá tento přístup pro pachatele něčím novým a nepochopitelným, protože pravděpodobně vyrůstali v zažitém modelu represivní výchovy, kdy trest udělený rodiči plně nereflektoval podstatu

⁵⁶ Podle Statistické ročenky VSČR 2015 - Členění odsouzených dle délky trestu (2012-2015) byl nejčastěji trest udělován v rozmezí 9-12 měsíců, 1-2 roky a 2-3 roky. Po zanesení čísel do grafu bychom mohli vidět tzv. Gaussovu křivku, kdy „okraje“ (tresty se sazbou do 6 měsíců a tresty se sazbou nad 10 let) čítají nejméně jedinců.

dětské/mladistvé „výtržnosti“ a neučil je aktivnímu odčinění následků, ale pasivnímu přijetí trestu zvenčí. Tyto vzorce chování se stávají rigidními a mohou přispívat k sociálně deviantnímu vývoji jedince, přičemž v dospělosti bývá už pozdě sociálně výchovné působení uplatnit⁵⁷. Je třeba také podotknout, že alternativní řešení trestních věcí je privilegovaným postupem v případě trestné činnosti dětí a mladistvých⁵⁸, kteří se dopouštějí tzv. činu jinak trestného a provinění. Orgán sociálně právní ochrany dětí v součinnosti s orgány činnými v trestním řízení se snaží o co možná nejmenší míru zásahu do života mladistvého pachatele při maximální možné diskretnosti a snaze o pedagogizaci. (Kynclová a kol., 2007)

Aplikace alternativ nezáleží na svévoli konkrétních soudců, i když jejich představy a preference se dozajista promítají do ukládání různých druhů trestů, ale vše se musí řídit *de lege lata* trestněprávní úpravou. Co stát, to jiné zákonné úpravy a tudíž aplikační parametry. Zakotvení alternativních sankcí v zákoně je sice předpokladem k jejich legitimnímu užívání, ještě to však nezaručuje jejich adekvátní aplikaci. Navíc účinnost uloženého trestu se odvíjí od řady faktorů, počínaje individuálními charakteristikami pachatele a povahou trestné činnosti konče. Pokud se ptáme po parametrech ukládání trestů a cestě, jak dosáhnout jejich co největší účelnosti, trestní zákoník v druhém dílu a prvním oddílu, hovoří o **obecných zásadách** pro jejich ukládání. Výčet zásad v následujících paragrafech (§§ 39 – 45 TZ) můžeme brát za jakási kritéria při rozhodování o ukládání všech trestů obecně. Při zhodnocování toho kterého případu je však ponechán dostatečný prostor pro individualizaci, přičemž OČTR by měly pracovat s co největším množstvím informací a posuzovat veškeré okolnosti činu. Jsou brány v potaz: povaha a závažnost spáchaného činu, možnosti a ochota pachatele podílet se na náhradě případné škody, rozsah způsobené újmy, přitěžující a polehčující okolnosti, význam trestního řízení pro pachatele, jeho osobnostní charakteristiky, jeho sebereflexe trestného činu a další jiné⁵⁹. (Ščerba, 2014)

Aplikace alternativ se zdá být efektivnější v případech prvotrestaných pachatelů, mladistvých, či pachatelů, kteří se dopustili méně závažné trestné činnosti. U recidivujících pachatelů s touto variantou asi nikdo nepočítá. (Rozum a kol., 2005). I přes veškeré přínosy alternativních trestů a opatření lze říci, že pokud se odsouzeným osobám nedostane konstruktivní motivace a péče v podobě systematického a kontinuálního zacházení, plýtvá se potenciálem alternativního trestu a tudíž možnou nápravou pachatele. „*Alternativní řešení trestních*

⁵⁷ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak, ve výchově dětí*. 6. vyd. Praha: Portál, 2013. 143 s. ISBN 978-80-262-0519-7.

⁵⁸ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁹ Srov. VAN ZYL SMIT, Dirk. *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. Prameny (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-093-9.

věcí nejsou aplikovatelné pro každého pachatele, ale zohledňují a dále rozvíjejí možnosti a schopnosti pachatele řešit vzniklou situaci sociálně odpovědnějším způsobem, což má ve většině případů pozitivní dopad na jeho chování.“ (Černíková a kol., 2008, s. 186)

2.2.2 Alternativy k trestnímu řízení a k potrestání

V této podkapitole se nejprve povrchně seznámíme s **alternativami k trestnímu řízení**, které jsou jinak nazývány **diverze**, tedy odklony od standardního trestního řízení – bez klasického hlavního líčení. Jsou proto řazeny do procesněprávních alternativ a upraveny v procesním řádu. Není zde upřednostněno rozhodnutí o vině a trestu, ale co nejrychlejší vyřešení trestních věcí ruku v ruce se zohledněním potřeb subjektů dotčených daným činem. Druhy těchto alternativ jsou:

a) Podmíněné zastavení trestního stíhání (§§ 307 – 308 TŘ)

b) Narovnání (§§ 309 – 314 TŘ)⁶⁰

Obě varianty umožňují za pomoci modifikace běžného průběhu soudního řízení zrychlit tento mnohdy komplikovaný a zdoluhavý proces a dojít k vyřešení trestní věci i bez něho. Podmínkami pro jejich uplatnění jsou, aby se obviněný doznal, trestný čin byl přečinem, okolnosti případu tuto cestu dovozovaly a aby existovala způsobená škoda, jež si žádá náhradu. Dalším kritériem je také souhlas obviněného a v případě narovnání i souhlas poškozeného. Rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání je tzv. mezitímním rozhodnutím, protože je trestní stíhání zastaveno pouze dočasně. V případě narovnání je tomu jinak – rozhodnutí o narovnání je finální. Náhradu škody je samozřejmě možné požadovat i v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, pokud tak již nebylo učiněno před rozhodnutím. Tuto škodu případně s dalšími omezeními/povinnostmi splní obviněný ve zkušební době, neuposlechne-li, trestní stíhání se nezastaví, ale naopak pokračuje. Narovnání je v naší trestní legislativě uchopeno tak, aby reagovalo spíše na soukromý konflikt mezi pachatelem a obětí než na veřejný zájem, tudíž není tak podstatný postih pachatele. Nicméně narovnání lze použít i výlučně při dotčení veřejného zájmu. (Sotolář, Šámal a Púry, 2000) Proces narovnání se zpravidla uskutečňuje během specifického, zprostředkovaného setkání/setkávání, které nazýváme **mediací⁶¹** a jež spočívá v dobrovolném a osobním kontaktu zúčastněných stran sporu. Mediační činnost (mediace a jiné činnosti směřující k urovnání konfliktu) je postupem v gesci pracovníků PMS ČR, realizovaná v přípravné fázi trestního řízení před rozhodnutím státního zástupce nebo soudce. (Kracík in Štern a kol., 2010) Co se statistik týče, PMS ČR zprostřed-

⁶⁰ Novela TŘ (i TZ) č. 152/1995 Sb., s účinností od 1. 9. 1995

⁶¹ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě České republiky, ve znění pozdějších předpisů, § 2, odst. 2.

kovala řešení konfliktu – připravila podklady pro možnost uplatnění odklonu v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání – za rok 2014 v procentuálním podílu všech úkonů v rámci přípravného řízení a řízení před soudem v úhrnu krajů (kde má PMS pobočky), 29, 6 %. Výkon podmíněného zastavení trestního stíhání s uloženými přiměřenými povinnostmi a omezeními byl realizován pak v 90 případech, tedy v 0,8 % všech úkonů. (www.pmscr.cz)

Rozdíl mezi těmito dvěma instituty vidíme tedy v účelu, kdy v případě narovnání nejde jen o satisfakci materiální škody, ale především o urovnání a usmíření pachatele a oběti, tedy i v morální rovině. Obě tyto formy nejen, že jsou významným prostředkem zabezpečení pomoci obětem, eliminace jejich stigmatizace na minimum, ale především prevence, neboť je obviněný vtažen do aktivního řešení toho, co spáchal. Aplikace těchto dvou alternativ by neměla mít výraznější vliv na snížení počtu nepodmíněných trestů, měla by však bezpochyby vést k větší hospodárnosti trestních řízení a tím úlevě soudů. Tato rozhodnutí jsou také příznivá pro osobu pachatele v tom, že nemusí hradit kýžené náklady za soudní řízení a obhajobu, ale nemá ani záznam v rejstříku trestů. „*U všech orgánů činných v trestním řízení je třeba vytvářet předpoklady pro to, aby obviněný při splnění všech zákonných podmínek nemuseli být odsouzeni a pokud možno ani postaveni před soud. Tak lze dosáhnout toho, aby trestní řízení bylo zbaveno zbytečného formalismu a probíhalo daleko rychleji.*“ (Rozum a kol., 2005, s. 46)

Alternativy k potrestání zase spadají do hmotněprávních alternativ, přičemž vlastně alternativními sankcemi ani nejsou, neboť je zákon s žádnou sankcí nespojuje (Žatecká, 2008). Naše právní úprava vymezuje dva instituty:

a) Upuštění od potrestání (§ 46 TZ)

b) Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 TZ)

Na rozdíl od předchozích odklonů lze tyto alternativy použít pouze v rámci běžného soudního řízení. Jejich součástí může být stanovení přiměřených individualizovaných omezení a povinností, které jsou koncipovány tak, aby v praxi potenciálně působily větší faktickou újmu než některé jiné tresty a tím pohrůžkou odrazovaly pachatele. Upustí-li soud od potrestání, hledí se pak na pachatele jako na netrestaného, tzv. fikce neodsouzení. V prvním odstavci se vymezují obecné podmínky, tedy že k nápravě pachatele a ochraně společnosti postačí jen pouhé projednání v této věci. V následujícím paragrafu (§ 47) nalezneme specifikaci pro skupinu pachatelů, kteří jednali ve stavu zmenšené přičetnosti a upuštění od potrestání je u nich voleno v případě paralelního uložení ochranného léčení (§ 99) nebo zabezpečovací

detence (§ 100). Pokud soud uzná za žádoucí sledovat chování pachatele, vysloví se pro podmíněné upuštění od potrestání s dohledem, které se stanovuje na zkušební dobu až jednoho roku. Upuštění od potrestání tedy není definitivní, ale je podmíněné vedením řádného života po stanovenou dobu a obviněný musí strpět či vykonat případně soudem uložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti. Uložit lze například (§ 48 odst. 4), že se pachatel musí podrobit léčbě závislosti na návykových látkách (není ochranným léčením ve smyslu TZ), programům psychologického poradenství či vhodné pracovní rekvalifikaci. Musí se také třeba zdržet hraní na hracích přístrojích (př. když páchal majetkovou trestnou činnost, aby si vydělal právě na hrací automaty), nebo požívání alkoholických nápojů. Frekventovanou povinností pak bývá uhradit vzniklou škodu a dlužné výživné. Zmíněný **dohled (§ 49)**⁶² je míněn jako pravidelný kontakt obviněného s probačním úředníkem⁶³, při současné spolupráci nad vytvářením a dodržováním probačního plánu, který obsahuje konkrétně shrnuté kroky stanovené soudem nebo vyplývající ze zákona. Činnost probačního úředníka tedy neskýtá jen dozor a ochranu společnosti včetně shromažďování údajů o obviněném, ale také odborné vedení a pomoc pachateli, aby v budoucnu vedl bezkonfliktní život. Zahrnuje tudíž prostředky kontroly i pomoci. Tato forma spolupráce je označována jako **probace**. (Kracík in Štern a kol., 2010)

2.2.3 Vybrané alternativy k trestu odnětí svobody

V následující podkapitole postoupíme „dále do vozu“ a představíme některé alternativní sankce k trestu odnětí svobody, které sice v širším vymezení zaujímají všechny tresty nespojené s odnětím svobody, ale jmenovat zde všechny by bylo nadlimitní, proto se zaměříme na ty četnější a pro pachatele podstatnější. Za zmínku tedy stojí:

- a) **Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem (§§ 81 - 87 TZ)**
- b) **Obecně prospěšné práce (§§ 62 - 65 TZ)**
- c) **Peněžitý trest (§§ 67 – 69 TZ)**

Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem

Podmíněné odsouzení s dohledem je dalším institutem, v rámci něhož lze nad odsouzeným vyslovit dohled probačního úředníka. Spolu s prostým podmíněným odsouzením (rozuměj bez dohledu) je nejčastěji ukládanou formou alternativy ke krátkodobým nepodmíně-

⁶² V užším smyslu dohled při podmíněném odsouzení s dohledem a podmíněném upuštění od potrestání s dohledem (po vyslovení viny). Nezaměňovat s podmíněným propuštěním z VTOS s dohledem (tzv. parole).

⁶³ Probační úředník (úředník, asistent) dle zákona 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě ČR, ve znění pozdějších předpisů.

ným trestům. Tímto rozhodnutím se vlastně vkládá důvěra v pachatele, že po zkušební dobu má možnost ukázat, že dokáže žít ve společnosti, aniž by byla nutnost ho separovat. Pravda, v řadě případů, a ne malé, je tento trest nakonec proměněn v nepodmíněný trest a odsouzený si musí jít „sednout“ do vězení, protože neobstál. Nicméně podmíněné odsouzení není projevem benevolence státu, ale prostředkem k dosažení účelu trestu. Odložit výkon trestu odnětí svobody lze na jeden rok až pět let⁶⁴. Podmíněné odsouzení (s dohledem) je v aktuálním trestním zákoníku pojímáno již jako trest odnětí svobody, pokud trestní zákon nestanoví jinak (§ 52 odst. 2 písm. b) a c) TZ) – oproti předchozímu trestnímu zákonu č. 140/1961 Sb., kde v § 27 nebyl vůbec uveden.

Obecně prospěšné práce

Obecně prospěšné práce (dále jen OPP) jsou nejčastěji ukládaným alternativním trestem v České republice vůbec. Probační a mediační služba podnikla v roce 2014 celkem 9111 úkonů spojených s výkonem trestu OPP, tedy v 52,5 % všech úkonů v rámci vykonávacího řízení ve všech krajích, kde působí. (www.pmscr.cz) Patří nejenom mezi nejčtenější agendu PMS, ale i nejstarší alternativní trest, protože byl zaveden do trestního zákona už v polovině devadesátých let 20. století⁶⁵. Specifikem trestu OPP je také nejvyšší počet subjektů, které zajištění jeho výkonu zaměstnává (OČTŘ, PMS, státní a nestátní instituce) a koordinační záťaž, při které by selhání jednoho článku znamenalo velké komplikace. V každodenní praxi médií pak snadno dochází k záměně s tzv. veřejně prospěšnými pracemi, které se řídí zákonem č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

Obecně prospěšné práce, jak už z názvu vyplývá, jsou vykonávány v obecný prospěch, prospěch obcí, státních a jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají školstvím a vzděláváním, vědou, ochrannou životního prostředí, kulturou apod. Jedná se např. o práce směřující k údržbě zeleně a veřejného prostranství, komunikací a veřejných budov. Přínos trestu je zajisté také v tom, že umožní odsouzenému odčinit si svůj podíl viny ve vztahu ke společnosti, byť v přeneseném smyslu, aktivní prací, která přináší prospěch širšímu okruhu lidí a zároveň výkon trestu nevytrhává pachatele z dosavadního pracovního a rodinného života. (Matoušek, 2010) Dalším kladným předpokladem je i to, že po vykonání trestu dojde k zahrazení odsouzení, tedy že je záznam o OPP vymazán z rejstříku trestů. Soud může uložit rozsah práce na 50 až 300 hodin (u mladistvých na 50 až 150 hodin), přičemž pokud odsouzený maří rozhodnutí a k práci se opakovaně nedostavuje, neodvádí očekávaný výkon nebo

⁶⁴ U mladistvých zkušební doba 1 až 3 roky.

⁶⁵ Zákon č. 152/1995 Sb., (novela TZ i TR).

kvalitu, nedodržuje harmonogram, nebo narušuje průběh kupříkladu intoxikací alkoholem či drog, může mu být vypovězena dohoda a soud na podnět PMS přemění trest na domácí vězení, peněžitý trest nebo v nejzazším případě na nepodmíněný trest odnětí svobody v poměru 1 neodpracovaná hodina rovná se 1 den ve vězení (§ 65 odst. 2). Navzdory této výstraze a počátečnímu zjišťování postoje pachatele k danému trestu (což zakládá předpoklad plnění trestu) – soud přihlíží k stanovisku obviněného - se v praxi v určitém procentu případů prostě stává, že je trest nakonec proměněn v trest odnětí svobody.

Přejdeme-li k samotnému výkonu OPP⁶⁶, je podmíněn řadou kritérií. Pachatel musí být zdravotně způsobilý tuto činnost vykonávat, takže je logické, že PMS „nevybere“ někoho, kdo je nějakým způsobem fyzicky k dané práci limitován. Přidělenou práci je odsouzený povinen vykonat osobně, bezplatně, ve svém volném čase a ve lhůtě nejdéle do dvou let od soudního rozhodnutí. OPP mohou být uloženy jak samostatně, tak vedle jiného alternativního trestu, nikoliv však paralelně k trestu odnětí svobody. Po dobu výkonu trestu je třeba vést řádný život a plnit přiměřená omezení a povinnosti (§ 63 odst. 2). (www.pmscr.cz) Z toho je patrné, že vykonání práce není účelem samo o sobě, ale že veřejným zájmem je jeho výchovná funkce v návaznosti na celkový způsob života, který je zároveň podrobován dohledu probačního úředníka. Řádným životem se myslí to, že odsouzený dodržuje právní řád, plní své povinnosti vůči státu a společnosti (př. plní vyživovací povinnost, nedopouští se jiných přešteků či trestných činů aj.)⁶⁷. Pokud je odsouzený hospitalizován, změnil bydliště, nebo došlo k jiné překážce, při níž nemůže navázat na výkon OPP, je povinen tuto změnu neprodleně nahlásit na místě výkonu trestu a PMS. Kromě povinností má však odsouzený také svá práva. Může se podílet na výběru organizace, kde se trest bude vykonávat (o místě výkonu však rozhoduje soud na návrh PMS)⁶⁸, na harmonogramu a časovém plnění a má právo požádat soud o přerušení či odložení výkonu trestu ze závažných důvodů. (www.pmscr.cz) Možnost výkonu trestu a jeho průběh závisí ve finále také na nabídce práce ze strany organizací, obce, potažmo komunity⁶⁹. Nejen že PMS vytváří podmínky pro uložení trestu, ale spolupracuje i s poskytovateli míst pro jeho výkon a sleduje průběh a podmínky, za nichž probíhá. Poskytovatelé OPP v ČR jsou evidováni v celorepublikovém elektronickém katalogu přístupném soudcům, státním zástupcům a pracovníkům PMS. Pracovník PMS průběžně ověřuje aktuální možnosti pro výkon trestu OPP u konkrétních poskytovatelů a vytipovává nové vhodné po-

⁶⁶ §§ 335 – 340 b) TR.

⁶⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR 4 TZ 16/2003).

⁶⁸ Má-li být trest vykonáván mimo obvod okresního soudu, ve kterém odsouzený bydlí, je nutný písemný souhlas odsouzeného s tímto výkonem (§ 336 odst. 2).

⁶⁹ Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění možností ukládání a výkonu trestu obecně prospěšných prací (OPP). Dostupné z: https://www.pmscr.cz/download/OPP_metodika_bez_priloh.pdf.

skytovatele, které se zařadí do Katalogu jen při splnění zákonných podmínek a vyjádření požadavku.

„Vyjdeme-li z nákladů na vězení, pak je úspora finančních prostředků značná. Přidáme-li hledisko sociální, zachování běžného způsobu života, rodinných a pracovních vazeb a umožnění opětovného začlenění do společnosti s čistým trestním rejstříkem, je tato alternativní sankce z řady hledisek jedinečná.“ (Talandová in Šter a kol., 2010, s. 100). Autorka výše uvedené citace uvádí, že vykonatelnosti trestu lze dosáhnout až v 85 % případů, na což má nepochybně vliv i současná trestněprávní úprava, která zkvalitnila celkově výkon trestu zpřísněním podmínek, čímž zabránila jeho nadužívání a ukládání nemotivovaným pachatelům. Odsouzení nevykonávají jen, jak je mediálně známější, pouze pomocné a úklidové práce, ale zapojují se při rekonstrukci památek, asistenci osobám s tělesným postižením, nebo pomáhají v útulcích pro opuštěná zvířata. Tím, že se charakter prací neomezuje jen na určité činnosti, je vskutku přínos trestu OPP vtažen na rovinu obecné prospěšnosti a tím jedním z výrazných restorativních řešení trestních věcí. (Talandová in Štern a kol., 2010)

Peněžitý trest

Peněžitý trest si často laická veřejnost plete s pokutou, která je finančním postihem při spáchání přestupku nebo jiného správního deliktu. Tento trest je však sankcí ukládanou v trestním řízení, a to také jednou z nejčastějších alternativ ke krátkodobým trestům odnětí svobody. Peněžitý trest může soud uložit, jestliže pachatel pro sebe nebo jiného úmyslným trestným činem získal, nebo se snažil získat majetkový prospěch, proto se vztahuje hlavně na majetkovou a hospodářskou trestnou činnost, není to však pravidlem. I tento trest může být uložen vedle jiného druhu trestu, i sám o sobě, pokud to zákon umožňuje. Výměra „nově“ sestává z denních sazeb, které mohou být v rozsahu nejméně 20 a nejvíce 730. Tato sazba činí 100 Kč až 50 000 Kč za den⁷⁰. Při stanovení jeho výměry soud přihlíží k osobním a majetkovým poměrům pachatele (čisté příjmy pachatele, jeho majetku a výnosy z něj). Peněžitý trest se neuloží v případě, pokud se dá předpokládat jeho nedobytnost. To svědčí o tom, že tento trest nelze uložit nemajetným osobám a těm, od nichž nebude moci zřejmě částku (i při evidentní solventnosti) vymoci. Důkazy o vyhýbání se a maření této povinnosti se špatně opatřují. Pachatelé výkon zdržují a provádějí se svým majetkem různé machinace. Pokud soud trest uloží, pak zároveň stanoví pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl vykonán, náhradní trest odnětí svobody až na čtyři léta. Přeměna trestu však není tak automatická a tvrdá, jak by se

⁷⁰ V předchozím TZ bylo možné uložit celkový trest ve výši: 2000 až 5 000 000 Kč. Při dnešním uložení 730 denních sazeb o 50 000 Kč, by se tedy maximální možná výměra vyšplhala na 36,5 milionu korun. Jedná se tedy o razantní zvýšení.

mohlo zdát - druhý a třetí odstavec paragrafu vše uvádí na pravou míru a „změkčuje“ možnosti soudu uložit ještě trest domácího vězení a trest OPP. Jsou-li splátky splaceny včas a řádně, připadají státu. Peněžitý trest lze splatit jednorázovou splátkou nebo v přiměřených měsíčních splátkách. V pozadí nezůstává samozřejmě ani výše způsobené škody poškozenému, jejíž náhrada může být z tohoto pokryta (v rámci tzv. adhezního řízení). (Ščerba, 2014)

Lze namítat, že tyto druhy alternativního řešení trestních věcí nejsou žádnou extra novinkou a proč je tedy řadit do této práce, když byly do novely zákona zařazeny jiné alternativní tresty – trest domácího vězení (§§ 60 – 61 TZ) a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§§ 76 -77 TZ), které znamenají možná výraznější změnu ovlivňující systém alternativního sankcionování⁷¹. Přesto jsem si dovolila rozvést právě tyto alternativy, které jsou nějakým způsobem unikátní, ať již tím, že jsou nadčasové, tedy poplatné svým relativně univerzálním využitím v rámci udílení alternativ, či mají významný podíl na (re)integraci pachatele respektive jeho nevytržení z přirozeného prostředí, nebo tím, že jsou efektivní z hlediska přínosu pro danou obec, region, potažmo společnost a jsou provázány s komunitou, čímž se posiluje prvek vzájemnosti a spoluodpovědnosti. Jak už bylo řečeno, sledují restorativní přístupy a jsou také nejfrekventovanějšími v praxi soudů, čímž přispívají k prevenci recidivy. A na to je již nutno navázat příklady aktuálních trendů v resocializační praxi, které si popíšeme v následující poslední kapitole.

⁷¹ Srov. Ščerba, Filip. Právní úprava nových alternativních trestů. In: Jelínek, Jiří (ed.). *O novém trestním zákoníku: Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny*. Praha: Leges, s. r. o., 2009. s. 58 – 64. ISBN 978-80-87212-21-9.

3 Sociální práce jako stěžejní disciplína nejen v extramurální praxi

Sociální práce navázána na trestní justici v systému kontinuální sociální péče, ať již tedy v penitenciárním, postpenitenciárním či alternativním rámci, znamená významný nástroj ovlivňování resocializace pachatelů trestných činů, čímž přispívá k naplnění preventivního a výchovného požadavku. Otázka, jak napravit pachatele a tím snížit recidivu není nová a pokládají si ji stále znova odborníci napříč odvětvími. Sociální práce jako praktická činnost po celou dobu trestního procesu (s obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným) má vliv na snižování rizika recidivy a kontrolu kriminality, snaží se obnovovat trestným činem narušené sociální prostředí a podporuje inkluzi osob zasažených trestným činem zpět do společnosti. (Lulei in Sociální práce/Sociálna práca, 2012). O implementaci tohoto fundovaného oboru do trestní justice se zasadili studenti katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v rámci semináře Heleny Válkové v roce 1994, kdy založili Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. Toto Sdružení bylo vlastně platformou dnešní podoby extramurální sociální práce a rozvoje probační služby. Jeho počátečním cílem bylo vytváření a rozvíjení efektivní sítě sociálních služeb v systému trestní justice a praktická aplikace tehdy tzv. ambulantních sankcí (pozn.: dnešní alternativní sankce). (Hrušková a Mecerodová in České vězeňství, 3/1995)

Potřeba vytvoření systému péče o propuštěné z výkonu trestu však u nás vznikla již v 50. letech 20. století. Několik let ale trvalo, než bylo přijato patřičné opatření zabývající se dovršením nápravy a převýchovy propuštěných z nápravných zařízení. Jednalo se o vládní usnesení⁷², které ustanovovalo povinnost oznámit příslušným orgánům alespoň měsíc dopředu chystané propuštění odsouzeného a také dále formulovalo zákaz činit rozdíly mezi odsouzenými a běžnou populací v oblasti zaměstnávání. V roce 1965 se dostalo zmínce o postpenitenciární péči v zákoně č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Věci pak nabraly rychlý spád a roku 1968 byl zahájen experiment Postpenitenciární péče v rámci rozsáhlejšího výzkumu Faktorů recidivy, jež byl uskutečněn Výzkumným ústavem kriminologickým při Generální prokuratuře ČSSR. Tento projekt se dostal do širšího povědomí svým názvem Projekt Řásnovka, podle místa prvních kanceláří výzkumníků. Výzkum přinesl stěžejní poznání toho, že kvalitně odváděná sociální práce může účinně přispět k omezení recidivy a bylo tudíž doporučeno pokračování této sociální práce v podobě sociálního servisu a poradenství. Ještě v průběhu projektu pak byla vybudována síť sociálních kurátorů, kteří byli jako specializovaní

⁷² Vládní usnesení č. 864 ze dne 14. 10. 1959 o opatřeních zabezpečujících dovršení nápravy propuštěných osob.

pracovníci postpenitenciární péče včlenění do systému sociálních odborů okresních národních výborů a obvodních úřadů měst. Projekt Řásnovka odstartoval existenci této specifické sociální služby⁷³. (Davidová, 2010) Toť hrubý nástřel počátků sociální kurately u nás, která je na dobrovolné bázi poskytována dodnes a která představuje jeden z hlavních pilířů kontinuální sociální péče v rámci státního aparátu. Samotné téma sociálních kurátorů by vydalo na celou závěrečnou práci, není však hlavním předmětem této práce.

3.1 Inovativní resocializační programy v sociální práci s pachateli trestných činů

Současný aplikační charakter sociální práce se specifickou skupinou pachatelů trestných činů nechť je ilustrován na následujících několika málo příkladech prostřednictvím kvalitativního empirického šetření, které se snaží o hlubší vhled do resocializační činnosti vybraných inovativních programů, které jsou explicitně či implicitně nositeli restorativních trendů. Neboť jsou u nás z velké části resocializační a reintegrační programy poskytovány nestátními neziskovými organizacemi, převládá v šetření tento prvek. Po vstupu našeho státu do Evropské unie se působení nevládního sektoru v justici výrazně rozšířilo a stalo se tak stěžejním přínosem inovativních trendů v oblasti resocializace odsouzených, k čemuž zajisté přispěla i možnost čerpání finančních prostředků z Evropského sociálního fondu ČR (dále jen ESF ČR).

3.1.1 Úvod do kvalitativního empirického šetření

Vzhledem k povaze konceptualizace v teoretické části a k cíli, který jsem si stanovila na počátku práce, se nabízí volba kvalitativní varianty zkoumání. Miroslav Disman popisuje kvalitativní výzkum jako empirický přístup k sociální skutečnosti, který je založen na vysvětlení stavu, souvislostech jevů a motivu činů lidí, porozumění skutečností a jejich následné interpretace. Zjednodušeně řečeno – ponořením se do každodennosti sociálního života. (Disman, 2011). Výzkum jakožto vědecká, systematická a kontrolovaná činnost však nelze za těchto podmínek realizovat. Volím proto empirické šetření, které si neklade tak důsledně metodologické požadavky a jež je podobně jako průzkum „*takovým druhem výzkumné činnosti, jejímž cílem je získání popisu nebo základní orientace v daném problému (...) a soustřeďuje*

⁷³ Více k historii a pozadí vzniku v Metodické příručce pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence, viz zdroje na konci.

se hlavně na terénní sběr dat, jejich analýzu a výsledek zpravidla odpovídá na některé otázky praxe.“. (Zich, 2007, s. 6) Berme tak toto šetření pouze jako nástroj vstupních empirických informací pro potenciální následný výzkum.

Pro účely této diplomové práce jsem si zvolila hlavní otázku šetření:

„Jaké nástroje sociální reintegrace používají vybrané inovativní resocializační programy?“

Hlavní otázka je pak zpřesněna dvěma dílčími otázkami:

„Jaké oblasti pachatelova života jsou těmito resocializačními nástroji ovlivňovány?“

„Jaké výsledky vykazují tyto programy ve vztahu k následné reintegraci klientů vybraných organizací?“

Cílem tohoto kvalitativního empirického šetření je zmapování resocializačních snah vybraných inovativních programů a výstupem pak jejich následné zhodnocení v závěrečné diskuzi společně se snahou o formulaci doporučení k optimalizaci sociálněprávní praxe s cílovou skupinou pachatelů trestných činů.

3.1.2 Výběr vzorku

V souvislosti s pojmem postpenitenciární péče je často diskutován okruh osob, na který by se měla zaměřovat. Lze do poskytované pomoci zahrnout pouze propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, nebo i ty, kteří vykonali alternativní trest, nebo dokonce ty, kteří nebyli ještě „odsouzeni“? A má být tato péče (či chceme-li moderněji zacházení) dobrovolná či soudem nařízená? A může být propojená a zároveň se nevylučovat? Nejširším vymezením se pak z „postpéče“ stává již zmíněná kontinuální sociální péče, která svou ranou intervencí cílí na pachatele bezprostředně poté, co se dostaly do konfliktu se zákonem. Jedná se tedy v souhrnu o osoby propuštěné z VTOS; osoby, proti nimž je vedeno trestní řízení; osoby, kterým byl výkon trestu podmíněně odložen a dále ty, které potřebují pomoci v nepříznivé sociální situaci⁷⁴. (Firstová, 2011) Ne každá oprávněná osoba těchto služeb využije. Jsou samozřejmě i pachatelé, kteří se neobrátní na síť nabízené pomoci a podpory, protože mají zázemí, nebo jednoduše nechťejí.

Pro účely tohoto šetření byl vybrán totální počet článků vzorku, tedy pět. Charakter vzorku byl jasný na samém počátku šetření a odpovídá jednotlivým projektům/programům, které jsou předmětem zkoumání. Za jednotlivé projekty/programy se pak zvlášť vybírali respondenti, kteří ho mají na starost, jsou jeho tvůrci, či dané programy/organizaci reprezentují. V každém případě se jedná o odborníky v oboru sociální práce s pachateli trestných činů, kteří

⁷⁴ Okruh osob ve vyhlášce Ministerstva práce a sociálních věcí 505/2006 Sb.

jsou nositeli patřičných vědomostí a několikaleté praxe. V konkrétních případech pak oslovení respondenti spočívalo v různých cestách. O projektu Probační dům Nové šance, z. s. jsem se dozvěděla na semináři a následně zkontaktovala pana ředitele Petra Nováka s prosbou o umožnění týdenní stáže v jejich zařízení v Ostravě, kde mi byl poskytnut rozhovor a veškeré materiály. O Kavárně Dismas jsem se dozvěděla zase na jedné konferenci a telefonicky zkontaktovala paní manažerku Kateřinu Kalinovou. O paní Zuzaně Stancové, která je vedoucí Resocializačních a reintegračních programů Centra sociálních služeb Praha, mi bylo kladně referováno na předchozí praxi u sociálních kurátorů na Praze 1 a Rubikon centrum jsem oslovila na základě několikaletého povědomí. Rozhovor se mnou nakonec ochotně udělala koordinátorka resocializačních programů Zuzana Nováková. Projekt PMS ČR jsem si vyhledala též na základě vlastní iniciativy, abych vhodně doplnila ukázkou další ojedinělé inovace v resocializační praxi. Rozhovor mi, po doporučení kolegou projektovým manažerem, poskytla probační úřednice, administrátorka Komise pro podmíněné propuštění, magistra Lea Skřekucká, která se metodicky podílí na projektu Křehké šance. Každá z těchto pěti organizací byla vybrána záměrně z několika důvodů, které sice osvětluji níže, ale pro úplnost je shrnu ještě zde, aby byl patrný smysl výběru vzorku. Mám za důležité, že každá z organizací užívá své specifické metody práce s pachateli trestných činů a každá se zaměřuje na trochu jinou cílovou skupinu a řeší jiné aspekty, čímž, myslím, pak může sama o sobě reprezentovat určitý model sociální práce s pachatelem trestného činu. S ohledem na předchozí odstavec o diskutovaném okruhu osob, které jsou oprávněné čerpat poskytovanou postpenitenciární péči, chci právě na tomto vzorku ukázat specifikum resocializačních snah, jimž dominuje vždy daná cílová skupina. Předmětem mého zájmu pak byly také především inovativní snahy těchto organizací. Tři respondenti vystupují za nestátní neziskovou organizaci a dva za státní instituci. V praxi implementace resocializačních inovací se pak ukázalo méně podstatné, jakým je daná organizace nakonec útvar, protože i když inovativním snahám v postpenitenciární oblasti vévodí nevládní organizace, ty státní nezůstávají pozadu a mnohdy inovativní modely iniciují, či ve spolupráci s „neziskovkami“ zavádějí a následně ověřují. Implementace inovativních prvků tak není až tak otázkou politiky té které organizace, jako spíše její schopností navazovat kontakty, zaměstnávat kreativní lidi a přinášet koncepční řešení. Prostor pro inovace tak tvoří účelná vzájemná spolupráce státních a nestátních organizací.

Všichni respondenti byli obeznámeni se záměrem a cíli šetření a souhlasili s uvedením svého jména ve spojitosti s konkrétní institucí/programy/projektem, za něž i reálně vystupují (potažmo jsou jeho garantem/manažerem/koordinátorem).

3.1.3 Metodologie šetření

Data pro empirické šetření byla získávána prostřednictvím tzv. *triangulace dat* (ztrojení či znásobení), což je proces získávání dat z několika možných zdrojů, čímž se posiluje výzkumná kredibilita, tedy míra, do jaké výstupy odpovídají zkoumané realitě, potažmo vnímání respondentů. Kombinace různých datových zdrojů zvyšuje do určité míry i validitu tím, že se výsledky opírají o víc odlišných přístupů a nespolehají pouze na jeden pohled/techniku. Data byla, s ohledem na otázky šetření, čerpána primárně prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s výše zmíněnými respondenty, sekundárně pak z interních materiálů, které však nepodléhají utajení a jsou veřejně přístupné, či na vyžádání k dispozici pro nahlédnutí. Tyto sekundárně využití materiály sestávají z výročních zpráv organizace, statistických ročenek či projektových záměrů. Jako techniky sběru dat byly tedy zvoleny: rozhovor, který umožňoval se flexibilně v průběhu doptávat; analýza dokumentů a sumarizace statistických dat (pro účely zhodnocení úspěšnosti programů). Rozhovory byly realizovány v období od listopadu 2015 do dubna 2016. Každý rozhovor trval zpravidla hodinu, byl zaznamenáván na diktafon a odehrával se v příjemném duchu, který vytvářel i prostor pro otázky neformálního charakteru. Jednotliví respondenti byli velice ochotní a vyjádřili mi podporu a přání případné další budoucí spolupráce.

Dotazování v rámci rozhovoru a veškerá data zpřístupněná respondenty byla získávána v souladu s etikou výzkumu. S každým respondentem zvlášť byl podepsán Informovaný souhlas (viz. Přílohy č. 1 - 5), v němž vyjádřili souhlas s dobrovolným a neanonymním poskytnutím potřebných informací. Respondentům byl také osvětlen postup získání a uchování datového materiálu s tím, že všechny nahrávky jsou použity pouze pro účely této diplomové práce a uloženy budou po dobu jednoho roku u mé osoby, pak bude elektronický materiál, spolu s přepisem, znehodnocen.

Těžištěm sběru dat bylo deset následujících okruhů, které mne zajímaly s ohledem na výše položené otázky. Tyto okruhy informací jsou tedy složeny z polostrukturovaných rozhovorů, analýzy dokumentů a statistických dat a volně interpretovány do textu, který tvoří jednotlivé „případové studie“.

- a) Pozadí vzniku programu, inspirace
- b) Cíle a záměry programu
- c) Cílová skupina, na kterou se program zaměřuje
- d) Metody práce s klientem
- e) Jaké se realizují resocializační aktivity
- f) Na jaké oblasti klientova života se program zaměřuje

- g) S jakými dalšími subjekty organizace spolupracuje (mezioborová spolupráce)
- h) Jak program oslovuje potenciální klienty
- i) Finanční zdroje programu
- j) Jaké úspěchy program vykazuje u svých klientů ve vztahu k reintegraci

3.2 Vybrané inovativní resocializační programy

V následující kapitole dochází k zmapování již samotných resocializačních programů, které jsou buď v podobě akreditovaných projektů s konkrétním názvem, metodikou práce a realizací v daném období, nebo jako časově neohrazené programy *s modus operandi*. Proč byly vybrány právě tyto programy? Každý tento program je něčím jedinečný a na jejich příkladu chci demonstrovat dobrou praxi sociální práce s touto cílovou skupinou. Klady, perspektivy a případné limity programů uvedu v závěrečné diskuzi, kde se také zamyslím nad případnými doporučeními pro optimalizaci praxe sociální reintegrace.

3.2.1 Projekt Probační dům

Probační domy v České republice byly ještě donedávna relativně neznámým pojmem. Zatímco v USA, Kanadě a Skandinávii již celkem běžný model, u nás byl tento program zaveden až v loňském roce, takže je inovací par excellence. Vlastně ne tak docela. V této části práce nahlédneme na pracoviště neziskové organizace Nová šance, z. s., které sídlí v areálu bývalých kasáren na periferii Ostravy a přesto neodtržené od komunity.

Pozadí vzniku programu, inspirace

Myšlenka probačních domů je vcelku letitá a v anglosaských zemích (např. Kanada, USA, Velká Británie) představuje dlouholetou tradici péče o propuštěné vězně (*ex offenders*). V Kanadě dokonce vznikl první „probační dům“ již v roce 1940 jako dům na půli cesty. Tato tradiční forma podpůrného, integračního programu, který usnadňuje transfer osobám navrátilým se „na svobodu“ je tedy v zahraničí již osvědčeným resocializačním programem v propojení s procesem podmíněného propuštění, tzv. parole, o které je rozhodováno parolovou komisí složenou z kvalifikovaných laiků (*Parole Board*⁷⁵). Po vymezenou dobu musí propuště-

⁷⁵ *Parol Boards of Canada (PBC) – Národní parolová rada* - organizace působící v rámci celé Kanady zajišťující celý proces nápravy pachatele. Členové komise jsou voleni a z 93 % disponují VŠ vzděláním – právníci, policisté, sociální pracovníci, sociologové apod. Rozhoduje se na tzv. parolovém slyšení.

těný bydlet v k tomu určeném zařízení v režimu *day parole*, kde je podroben soustavnému dohledu a pokud se osvědčí, je mu udělena plná parole (*full parole*), která ho opravňuje odejít „domů“ a mít svého probátora. „*Je bezpečnější odsouzené postupně propouštět do společnosti pod dohledem a kontrolou, než je propustit bez podmínek po uplynutí trestu.*“ (citace z výroční zprávy Národní parolové rady Kanady 2009/2010, Seminář Pavla Šterna ze dne 11. 3. 2015) Tento model napojený na systém trestní spravedlnosti se stal i na území kontinentální Evropy úspěšným v praxi prevence opakování trestné činnosti. V Holandsku⁷⁶ například místní probační služba⁷⁷ spolupracuje s Armádou spásy, která vychází ve svých probačních činnostech a sociálních službách v justici z kontraktu se státem. V Kanadě a Velké Británii jsou tyto aktivity financovány státem, ale zajišťují je též neziskové organizace, které si justice „najímá“. „*Justice si tak nečiní absolutní monopol na výkon a zajištění všech činností a úkonů spravedlnosti, jež musí pokrývat, (...)*“ (Štern, 2010, s. 174) V Norsku jsou zase probační domy součástí vězeňského systému a přímo v Oslu je můžeme nalézt v přízemí bytových komplexů, tedy přímo v komunitě lidí. Nově vznikají zařízení i v Litvě, jež má velmi inspirativní model. V angličtině pro tento resocializační model užívané termíny *Half Way Houses* nebo *Probation Hostels* implikují význam pro přechod z ústavního zařízení do samostatného života. U nás do nedávné doby byly známy pouze Domy na půli cesty pro mladistvé odcházející z ústavní a ochranné výchovy, dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Zásahu na přínosu zahraniční inspirace do České republiky má také především Pavel Štern, bývalý ředitel PMS ČR z let 2001 až 2014. (Seminář Pavla Šterna ze dne 11. 3. 2015)

V našich podmínkách se dlouho nevědělo, jak tento perspektivní alternativní resocializační program rozjet. Takovýto model práce zde neměl oficiálně obdoby. Záměrně píše oficiálně, protože sociální práce s osobami propuštěnými z VTOS byla již zhruba 15 let vykonávána v Azylovém domě pro muže propuštěné z výkonu trestu v tehdejší občanském sdružení Nová šance v Ostravě – Koblově. Za funkčního období náměstka ministra spravedlnosti, Vladimíra Zimmela, se udělalo kus práce. Dlouho nevěděl, jak probační domy „zapasovat“ do legislativy, ale nakonec se podařilo. Pilotní projekt s názvem Probační dům (dále jen PRODO) měl původně odstartovat 1. července 2015 po tom, co veřejnou zakázku (vyhlášenou PMS ČR) vyhrála právě Nová šance. Nicméně se PRODO rozjel až s prvním účastníkem – v říjnu 2015. Není divu, že uspěla právě Nová šance, protože se může pyšnit, od svého založení a registrace roku 1998, nejdelší a vlastně i ojedinělou praxí svého druhu v Moravskoslez-

⁷⁶ After Care na celém území vykonává např. i další organizace Exodus.

⁷⁷ *Reclasiëring Nederland* ve spolupráci s *Salvation Army*.

ském kraji ne-li v celé ČR, neboť ostatní subjekty státní/nestátní/církevní se primárně nesoustředily jen na propuštěné z VTOS. Podmínkou, díky níž také spolek (převeden z občanského sdružení v roce 2014) zakázku vyhrál, bylo, aby o propuštěné bylo „pečováno“ v nepřetržitém provozu, čímž se zároveň splňuje požadavek jistého dohledu. V současnosti se každé dva měsíce schází na Ministerstvu spravedlnosti Pracovní skupina, ve spolupráci s MPSV a průběžně evaluují výsledky PRODO. Konečné zhodnocení přínosu PRODO se bude odehrávat v říjnu 2016, jehož výsledky nám pro účely této práce už bohužel nebudou známy. Průběžné výsledky viz níže.

Cíle a záměry programu

Nová šance si klade za cíl vytvářet zázemí k řešení nepříznivé sociální situace, která vzniká po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Pracovníci organizace usilují o to, aby se eliminovalo sociální vyloučení a aby osoby, které se na ně obrátí, našly uplatnění na trhu práce i v osobním životě. Jednou z hodnot, které zařízení následuje je rozvíjení mezilidských vztahů na spirituální, etické a křesťanské bázi. Ředitel organizace Petr Novák při svých prezentacích služby uvádí, že jednou z devíz jejich zařízení a také důvodem, proč jsou zde klienti rádi, je to, že nabízejí i duchovní rozměr, který nese velký potenciál nápravy pachatele. *„S klukama se každé ráno modlíme, ale nikoho do toho nenutíme. Je to prostě jejich volba a časem se k nám postupně přidávají.“*, pochvaluje si pan Novák snahu svých klientů. „Kluci“, jak jim občas pan ředitel říká, není pejorativem, ale dosti výstižnou ukázkou zdejších takřka rodinných vztahů. Při pozorování každodenní komunikace na tomto pracovišti je zcela evidentní, že strohá sociální práce by se zde jako jediná možná varianta kontaktu s klienty opravdu neosvědčila. Cílem PRODO je poskytnout navazující postpenitenciární péči, přispět ke zdokonalování pracovních návyků klientů a celkově je motivovat ke smysluplnému směřování jejich života. Podpora klientů zahrnuje i garanci včasné pomoci prostřednictvím zajištění základních potřeb v rámci komplexní sociální služby, čímž je myšleno ubytování, ošacení, nebo stravování (př. Nová šance má smlouvu s Potravinovou bankou Ostrava, z. s.). Dalším cílem je ochrana společnosti před recidivou a jinými sociálně patologickými jevy prostřednictvím posilování schopností klientů akceptovat společenská pravidla a normy.

Cílová skupina, na kterou se program zaměřuje

Azylový dům, který je jako sociální služba registrován v roce 2011, je určen pro muže propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody starší 18 let a pro muže v nepříznivé sociální situaci, jež se vyznačuje neexistencí přístřeší, nebo životem v nevyhovujících podmínkách. Samotný PRODO tak svojí činností cílí na skupinu mužů, kteří aktuálně vykonávají nepodmíněný trest odnětí svobody, po návratu z VTOS je nečeká stabilní zázemí a nepočítá se s tím, že

by si hned našli legální zaměstnání. Dalším kritériem zapojení do projektu je, že ve stanoveném období budou mít odsouzení možnost požádat o podmíněné propuštění, přičemž svým chováním ve VTOS si vytvořili optimální podmínky o podmíněné propuštění požádat. To znamená, že se do projektu vybírají odsouzení, kteří mají určitou „perspektivu“ a jsou doporučeni věznicí, která o nich vypracovává kompletní hodnocení. Odsouzený řádně plní program zacházení, účastní se různých aktivit a může získat doporučení i od jiných odborníků, docházejících do věznice. „Slušné“ chování a kladné hodnocení však nestačí, musí být přítomna i motivace a ochota spolupracovat ze strany odsouzeného. Ten poskytuje souhlas se zařazením do projektu, čímž vyjadřuje, že souhlasí s podmínkami a pravidly PRODO a případnými uloženými povinnostmi a omezeními. Skutečný zájem je ústředním bodem společné práce a šance na úspěšné absolvování projektu. Podle právní úpravy podmíněného propuštění⁷⁸ je možné, aby soud uložil přiměřenou povinnost setrvat po určitou dobu na konkrétním místě/obydlí a také aby se účastnil psychologického, sociálního či jiného poradenství. Nutným předpokladem zařazení do projektu je také spolupráce s probačním úředníkem v rámci uloženého dohledu.

Azylový dům, kde se PRODO realizuje, má kapacitu 20 lůžek (z toho 10 lůžek na projekt). Na tento počet klientů připadá 1 sociální pracovnice a zároveň vedoucí „Probačního domu“, 1 koordinátorka projektů a administrativní pracovnice; 1 projektový manažer, který také vede cvičné dílny; 4-5 pracovníků v sociálních službách, kteří se starají o klienty v přímé péči; a externě sem dochází psycholog a terapeuti. V době, kdy probíhal sběr dat, byly v „Probačním domě“ 4 klienti, protože se projekt reálně rozjel, jak už bylo řečeno, až v říjnu 2015.

Metody práce s klientem

Odborná práce s klienty spočívá v odborných a vzdělávacích programech, které obsahují sociálně terapeutické programy (v budoucnu mohou navazovat na programy zacházení VTOS pro zachování kontinuity), odborné poradenství v sociálně právní, finanční i dluhové oblasti, rekvalifikaci, poradenství ohledně ubytování, zaměstnání či kontakt se sociálním prostředím. Odborné poradenství v rizikových oblastech propuštěných tkví také v tom, že sociální pracovnice usnadňuje klientům kontakt s úřady a jinými institucemi. Toto poradenství je poskytováno formou individuálních konzultací zaměřených na klíčový problém. Mezi další formy realizace patří psychosociální trénink, při kterém jsou klienti vedeni k sebepoznání, zvládání osobních překážek a předcházení opakování trestné činnosti. Projekt se plně řídí

⁷⁸ § 48, odst. 4 trestního zákona.

Standardy kvality sociálních služeb dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Jaké se realizují resocializační aktivity

Podkladem pro realizované aktivity je zpráva s PMS a věznice. Sociální pracovníce dle zájmů, kvalifikace, programu zacházení či pracovního zařazení volí náplň programu klienta. Po nástupu do „Probačního domu“ dochází k poznávání klienta, jeho osobnosti, možností a dovedností. V úvodní spolupráci se obě strany navzájem seznamují - klient s pravidly zařízení a pracovníci zase s klientovými schopnostmi. Asi po dvou týdnech přichází příslušný probační úředník a společně se sociální pracovníci a klientem se domlouvá na znění probačního (PMS) a individuálního plánu (Nová šance). Oba tyto plány by se měly doplňovat tak, aby se předcházelo selhání klienta a poskytovala se mu účelná podpora. Plány podrobně určují harmonogram kroků v jednotlivých oblastech: sociálně terapeutické činnosti, zvyšování kvalifikace, dluhové poradenství atd. a průběžně se vyhodnocují. Smyslem těchto aktivit je zvyšovat kompetence klienta, vedení k samostatnosti a vytyčení jeho pozitivních stránek a dosažených dovedností. Účastník projektu by se po jeho absolvování měl umět více orientovat ve svých potřebách a v nekriminálních vzorcích jednání při jejich naplňování. Klient je personálem ale i ostatními klienty pobízen a motivován ke změně a doprovázen v procesu sociálního začleňování. Psychická i materiální podpora je v této fázi velmi důležitá, což jednotliví klienti kvitují.

Areál skýtá mnoho možností zapojení do pracovní rehabilitace. Ti, kteří pracují mimo areál, odjíždí ráno za svým zaměstnáním. Někdo pomáhá na faře, odkud do azylového domu pravidelně dochází řeckokatolický farář, někdo zase v ostravském řádu Sester Matky Terezy. Ti, kteří zůstávají, se podílejí na chodu zařízení. V areálu se realizují tři druhy pracovních činností. Pracovní terapie, činnosti ve cvičných dílnách⁷⁹ (stolařská a zámečnická) a výkon OPP (externí odsouzení). Cvičné dílny umožňují smysluplnou aktivitu těm, kterým se zatím nedaří nalézt legální zaměstnání. Díky dřevařské dílně se vytápí část areálu. Klienti se také podílejí na postupné rekonstrukci budov, které zvelebují pomocí zednických prací. Nechybí zde ani pěstování plodin, starání se o prostranství, či chov drobného domácího zvířectva. Ředitel Novák vidí ve zde vykonávané práci důležitý aspekt resocializace. Spojení pracovní terapie, křesťanských duchovních hodnot a vřelého lidského přístupu uvnitř tohoto zařízení činí pobyt zde ryzím prostředím pro skutečnou nápravu pachatele, pokud snaha pramení uvnitř něho samotného.

Na jaké oblasti klientova života se zaměřuje

⁷⁹ Vybudovány díky ESF ČR (OP LZZ – Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost)

Jak už bylo zmíněno, projekt se zaměřuje na oblasti vzdělávání, zaměstnání, trénink sociálních dovedností a znalostí, rozvoj komunikačních dovedností, dovedností spojených se získáním zaměstnání, samostatného bydlení, finanční gramotnost, učení se sebeovládání, posilování širších sociálních vazeb nejen těch rodinných, zvládání zátěžových situací a agresivity, sebeobsluha a funkční gramotnost. Toto není kompletní výčet toho, co zde praxe sociální terapie obnáší. Cílem tohoto pracoviště je co možná nejkomplexnější intervence k předcházení sociální izolace a devalvace pachatelovy osobnosti v kontextu jeho předešlého kriminálního chování. Název organizace mluví za vše a rozhodně se zde snaží o „darování“ druhé šance. Tím, že učí klienty jak na sobě pracovat nejen v rovině psychologické (sebepoznání, sebeprezentace, rozvoj volných vlastností apod.), ale i duchovní (modlitby, mše, charitní činnosti), jim ukazují správný směr. Klienti také pomáhají v rámci humanitárních akcí, s doprovodem osob na vozíčku, místním občanům i jiným neziskovým organizacím.

S jakými dalšími subjekty organizace spolupracuje (mezioborová spolupráce)

Nová šance úzce spolupracuje s Probační a mediační službou Ostrava, která zpravidla vykonává dohled nad účastníky projektu. Dále sociální pracovnice také často komunikuje s Úřadem práce při vyřizování dávek hmotné nouze či ohledně zaměstnávání. Výjimkou není ani komunikace s úřady v místě trvalého bydliště klientů, s Policií ČR, či Orgánem sociálně právní ochrany dětí v případě, kdy má klient rodinu s malým dítětem. Jedním ze spolupracujících institucí je i Vězeňská duchovenská služba ČR. Dále zde funguje spolupráce s Renarkonem o. p. s., organizací, která se zaměřuje na prevenci a léčbu drogově závislých, do které dochází ambulantně někteří klienti. Nová šance buduje kontakty i mezi ostatními neziskovými organizacemi orientovaných na postvězeňskou péči (např. Mezinárodní vězeňské společenství). K výměně informací dochází i při každoročním setkání se sociálními kurátory (Ostrava, Opava, Rožnov pod Radhoštěm, Zlín aj.).

Umístění „Probačního domu“ je záměrné. Plní požadavek velkého objektu (několik budov bývalých kasáren u kraje lesa), kde se dá realizovat většina resocializačních aktivit a zároveň blízko obydlené části města, kde je zachován komunitní prvek. Své rozsáhlé prostory zapůjčuje například projektu Kola pro Afriku, na jejichž opravě a odbavování se v rámci aktivit podílejí i klienti. V jiných prostorách zase spravuje centrální sklad pro povodně Diecézní Charitě Ostravsko-Opavské, chráněnou dílnu Charitě Hrabyně a dvě budovy poskytuje Centru pro rodinu, protože tak velký areál by plně sama nevyužila.

Jak program oslovuje potenciální klienty

Vzhledem k dlouhodobé působnosti organizace, je již mezi pracovišti známá. Přes deset let jezdí pan ředitel prezentovat činnost organizace do různých jiných měst, po odborných

konferencích a poradních skupinách, včetně Senátu ČR. Zahájení pilotního projektu znamená i prezentace odsouzeným a pracovníkům po věznicích v celé České republice, s kterými pracoviště udržují soustavně kontakty. Užší vazby pak má Nová šance samozřejmě na věznice v Moravskoslezském kraji, tj. Věznici Karviná, Věznici Heřmanice a Vazební věznici Ostrava. Věznice Mírov zase pořádá každoročně Pracovní setkání koordinátorů sociální péče ve Věznici Mírov, kterých se Nová šance účastní. Ředitel Nové šance je také mimo jiné členem poradní skupiny pro oblast vězeňství náměstka ministra spravedlnosti.

Finanční zdroje programu

Financování služeb Nové šance je tzv. vícezdrojové. Hlavní dotace pochází od MPSV skrze Moravskoslezský kraj. Druhým významným sponzorem je statutární město Ostrava. Dále se získávají peníze z Ministerstva vnitra a „Probační dům“ čerpá z dotací Ministerstva spravedlnosti. Jako sponzory nelze opomenout ani podnikající soukromé subjekty. Díky Evropskému sociálnímu fondu v ČR, Operační program lidské zdroje a zaměstnanost byl financován projekt Nová šance pro osoby opouštějící vězení, který trval do 31. května 2015 a díky němuž se realizoval pravidelný čtyřdenní cyklus přednášek a seminářů pro odborný personál⁸⁰, odsouzené z různých věznic i klienty. Nyní je cyklus financován Krajským úřadem. Témata, která si zde můžeme vyslechnout, se týkají dluhů a možností oddlužení; samostatného bydlení a hospodaření s penězi; získání a udržení zaměstnání a problematiky recidivy a trestněprávního minima.

Jaké úspěchy program vykazuje u svých klientů ve vztahu k reintegraci

Tento program představující pro nás novou možnost sociálního začleňování propuštěných z VTOS se teprve rozjíždí a proto nemáme ještě dostatek vlastních údajů o podílu na snížení celkové recidivy, vzhledem k malému vzorku účastníků projektu. Máme však alespoň jednotlivé konkrétní případy propuštěných vězňů, kteří prošli azylovým domem. Podle pana ředitele se podaří až každému třetímu z deseti klientů najít stabilní zaměstnání a osamostatnit se.

Stávající platná legislativa není v rozporu se záměrem PRODO ověřující využitelnost modelu probačních domů v České republice, což je minimálně prvotním předpokladem pro úspěšnou implementaci tohoto modelu do našich resocializačních podmínek. Plánem do budoucna je mít v každém kraji probační dům. Z této vize se postupně slevuje a Ministerstvo spravedlnosti uvítá v následujících letech otevření alespoň 5 těchto zařízení v celé ČR, protože jejich chod a organizace není jednoduchá a abonentů z řad neziskových organizací není mnoho.

⁸⁰ Veřejně přístupno pro odborníky z jiných NNO, věznic, či sociální kurátory.

3.2.2 *Kavárna Dismas*

Kavárny, restaurace či jiné gastronomické podniky zaměstnávající osoby s tělesným či mentálním znevýhodněním již v podmínkách České republiky známe. Cílené zaměstnávání osob po výkonu trestu na běžném trhu práce je však ojedinělá zkušenost, kterou se rozhodla iniciovat jedna mladá žena, která se nebála předsudků. Dalším představovaným resocializačním programem bude tréninkové zaměstnávání realizované v rámci inovativního sociálního podniku Kavárny Dismas, která sídlí v centru Prahy.

Pozadí vzniku programu, inspirace

Vše začalo tím, že vystudovaná sociální pracovnice s dlouhodobým zájmem o cílovou skupinu pachatelů trestných činů, se rozhodla využít příležitosti „mezery na trhu“ a přišla s nápadem realizovat projekt, který by jen nezprostředkovával zaměstnání osobám s trestní minulostí, ale přímo je zaměstnával. K nápadu rozjet takovýto projekt se naskytla i příležitost čerpat dotace na sociální podnikání. Na počátku stála obchodní společnost Lilla handmade, s. r. o., jejíž jednatelkou byla Kateřina Kalinová spolu se svojí matkou. Tato obchodní společnost se stala realizátorem projektu KAVÁRNA „Předsudky? Nemáme!“, po jehož rozjezdu byla záhy založena nezisková organizace, obecně prospěšná společnost Dismas, a zapsána u Městského soudu v Praze⁸¹. Její ředitelka, Kateřina Kalinová, nesbírala inspiraci v zahraničí, ale inspirace v zásadě vzešla z obdobných projektů u nás, ale s jinou cílovou skupinou. Projekt se rozjel díky Operačnímu programu Praha - Adaptabilita (dále jen OPPIA)⁸², což je program financovaný Evropským sociálním fondem, a realizace probíhala od 1. září 2013 do 30. dubna 2015. Projekt bylo potřeba někde ukotvit a tak bylo vybráno místo pro Kavárnu, která náhodou sídlí ve frekventované ulici, kde je více takových sociálních podniků. Navíc je prostředí bezbariérové, tedy přístupné lidem se sníženou pohyblivostí a smyslovou orientací. Název pak přirozeně vznikl podle stejnojmenné společnosti – Kavárna Dismas.

Dismas, o. p. s. je t. č. jediná organizace se statutem sociální firmy, která přímo vyhledává osoby s trestní minulostí a zaměstnává touto formou. Pod pojmem sociální firma zaznamenáváme konkurenceschopný podnikatelský subjekt, který působí na běžném trhu práce a jehož účelem je vytvářet pracovní příležitosti pro osoby výrazně znevýhodněné na otevřeném trhu práce s předpokladem dlouhodobé, popřípadě opakované pracovní a psychosociální

⁸¹ Zakládací listina dostupná ve Veřejném rejstříku na: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl-firma?subjektId=736265>

⁸² Projekt dostupný na: http://www.prahafondy.eu/cz/oppa/projekty/1725_kavarna-predsudky-nemame!-_regcislo5081.html?support=18®cislo=&zadpartner=&obsah=Kav%E1rna&z-all=&stranka=1

podpory. V sociální firmě je zaměstnáváno kromě osob bez znevýhodnění i stanovené procento (min. 25 %, max. 55 % přepočteno na celé pracovní úvazky) osob se znevýhodněním. Tito zaměstnanci mají uzavřenou písemnou smlouvu nebo dohodu a jsou ohodnoceni mzdou, která odpovídá jejich pozici, výši úvazku a druhu práce v regionu⁸³. (www.socialnifirmy.cz)

Cíle a záměry programu

Kavárna Dismas usiluje o zapojení lidí po výkonu trestu odnětí svobody, ale i po výkonu alternativního trestu, zpět do společnosti a zejména na otevřený trh práce, a to prostřednictvím tréninkového programu. Posláním společnosti Dismas, o. p. s., která Kavárnu bude provozovat po jejím znovuootevření v nových prostorách (původní provozovatel Lilla handmade, s. r. o.), je tedy pomáhat obecně lidem s trestní minulostí tím, že je zaměstnává v regulérním pracovním poměru a tak se snaží odbourávat předsudky ostatních lidí vůči osobám se záznamem v rejstříku trestů, v prostředí Kavárny, kde se oba rozdílné „světy“ střetávají. Dále je posláním společnosti Dismas pomáhat mladým lidem do 26 let věku opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní péče a osobám, které vedou rizikový způsob života, nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Je zde tedy vyšší riziko sociálního vyloučení.

Za doby realizace projektu KAVÁRNA „Předsudky? Nemáme!“ bylo dílčími cíly podpořit a motivovat 20 osob propuštěných z VTOS a proškolit je v profesních a mimoprofesionálních dovednostech, aby byly schopny podílet se na provozu Kavárny. Proškolené osoby byly zaměstnány v plném provozu na všech pracovních pozicích. Cílem bylo, aby si účastníci projektu/zaměstnanci vyzkoušeli rozličné pracovní činnosti, zodpovědnosti a získali tak více pracovních zkušeností. Obecně prospěšná činnost této neziskové organizace spočívá tedy v zajištění a organizaci činnosti v oblasti reintegrace osob s kriminální minulostí a to nediskriminačním způsobem – bez ohledu na jejich sociální status, věk, pohlaví, přínos společnosti apod. Tato reintegrace je zajišťována prostřednictvím zaměstnávání cílové skupiny v sociálním podniku, který organizace provozuje a pro potřeby chodu podniku své zaměstnance sama vzdělává. Společnost je pověřena výrobou, nákupem a distribucí zboží za účelem jeho prodeje přímému spotřebiteli, tedy zákazníkovi, který přichází do Kavárny. Tato práce též vyžaduje tvorbu metodiky práce s touto cílovou skupinou včetně implementace principů sociální ekonomiky. Mottem společnosti Dismas je, že: „*Celá řada lidí je lepší než jejich pověst*“. A toto se snaží ve své každodenní práci prosazovat a deklamovat navenek. Přesto tímto nechtějí své zaměstnance stigmatizovat a rozhlašovat do světa „*přijďte se podívat na pracující kriminálníky*“, ale také se tím ve skutečnosti netají.

⁸³ Standardy sociální firmy dostupné z:

Ⓔ<http://www.socialnifirmy.cz/images/Standardy%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20firmy.pdf>

Cílová skupina, na kterou se program zaměřuje

Jak už bylo řečeno, cílovou skupinou tohoto inovativního sociálního podniku jsou osoby s trestní minulostí, tedy osoby se záznamem v rejstříku trestů. Za doby fungování projektu se Kavárna primárně soustředila na zaměstnávání osob podmíněně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, nebo propuštěných na „pevný výstup“. Nyní, po skončení projektu, již takto striktně skupina vymezena není a dle manažerky projektu zaměstnají klidně i osobu po výkonu některého z alternativních trestů, která se cítí být znevýhodněna na trhu práce. V Kavárně je navíc zaměstnána 1 až 2 osoby s netrestní minulostí, které jsou vyučeny v oboru, mají kurz (např. barista), či mají dlouholetou praxi, aby byla zajištěna kvalita poskytovaného servisu zákazníkovi.

Metody práce s klientem

Vlastně jedinou metodou práce s klientem je poskytované individuální základní i odborné poradenství v oblasti dluhů, bydlení, následného zaměstnávání, vztahů apod. V rámci projektu, který již skončil, toto řešila sociální pracovnice, k tomu určená, která byla pověřená, po ukončení projektu, pomoci odcházejícím zaměstnancům najít se navazující zaměstnání. Nyní poradenství poskytuje sociální pracovnice, která je ředitelkou společnosti, manažerkou projektu a zároveň i provozní podniku. Neméně důležité vedle zaměstnání je i poradenství v oblasti bydlení. *„Bydlení a práce jsou základní oblasti, které vám pomůžou v resocializaci a fungování ve společnosti.“* Byly tu sice případy, kdy zaměstnané osoby žily bez adekvátního ubytování, ale to bylo dlouhodobě neudržitelné. Poradenství poskytované v této organizaci usiluje o komplexnost a zahrnuje všechny oblasti problémů, s kterými se zaměstnanci potýkají. V blízké budoucnosti se organizace chce stát poskytovatelem sociálních služeb prostřednictvím akreditačního systému.

Jaké se realizují resocializační aktivity

Z cílů projektu je zřejmé, jakou formou se poskytují resocializační aktivity cílové skupině. V tomto případě se vlastně jedná o jedinou resocializační aktivitu, která je dostatečně nosná a užitečná již z podstaty věci. Je jí tréninkové zaměstnávání na otevřeném trhu práce v kavárně, kam chodí běžně lidé z ulice a je jim nabízena široká nabídka nápojů, denních polévek a domácích slaných i sladkých dezertů, na jejichž výrobě se právě sama cílová skupina podílí. Tento otevřený prostor vybízí k vzájemným interakcím, přičemž ředitelka společnosti a manažerka projektu spatřuje gró projektu právě ve zprostředkování kontaktu většinové společnosti a jejich zaměstnanců: *„Lidé, kteří přijdou k nám do kavárny a neví, kdo je obsluhuje, jsou pak příjemně překvapení“*.

Po výběru vhodného kandidáta na otevřenou pozici dochází ke zkušebnímu dni přímo v Kavárně, kde se zájemce se vším seznámí. Tento den je možné odhalit, zda bude oboustranná spolupráce klapat, nebo zda je lepší se „rozloučit“. Pokud spolupráci nic nebrání, je se zájemcem sepsána pracovní smlouva a může nastoupit do práce. Následně probíhá zaučování na dané pozici, jehož délka je individuální, ale zpravidla se jedná o necelý měsíc. Nový pracovník však stále není samostatný, ale dohlíží na něj jiný již zaběhlý zaměstnanec. V tomto období krájí zeleninu, myje nádobí, nebo vyrábí méně složité pokrmy. Za dobu projektu bylo celkem zaměstnáno 25 osob ve dvou cyklech. Délka zaměstnání činila 8 měsíců, po tom musel být rozváznán pracovní poměr. Každý zaměstnanec měl úvazek 0,6, což je 25 hodin týdně. Jinak dosavadní kapacita Kavárny byla 4 – 6 zaměstnanců. Vzhledem k tomu, že se Kavárna stěhuje do nových prostor, počítá se s navýšením kapacity na 6 – 10 pracovních míst.

Na jaké oblasti klientova života se zaměřuje

Zdejší poskytovaná podpora je uskutečňována podle předpokladu, že bez práce je těžké uplatnit se v běhu společnosti a tak oblast práce je hlavním aspektem a charakteristikou činnosti. Tréninkové zaměstnávání nediskriminuje žádnou osobu, tím spíše ne osobu se záznamem v rejstříku trestů, který je dodnes nepsanou překážkou v legálním zaměstnání. I přesto, že Dismas, o. p. s. nemá akreditovaný vzdělávací kurz (příp. rekvalifikační kurz), dle projektových parametrů poskytuje vybrané profesní a mimoprofesionální vzdělávání svým zaměstnancům, aby byli osobnostně a profesně rozvíjeni v tom, co dělají. Každý zaměstnanec Kavárny byl postupně proškolen v oblastech: základy studené kuchyně, základy teplé kuchyně, základy pekařství a cukrářství, příprava nápojů, obsluha strojů a obsluha hostů. Dále byl mimoprofesionálně zaškolen v komunikačních dovednostech a specifikách komunikace s lidmi se zdravotním postižením. Dále si mohl vybrat z kurzů: základy práce na počítači, finanční gramotnosti a základů anglického jazyka. Všechna tato vzdělávání mu byla bezpochyby přínosem nejen momentálním, ale i co se týče následného životního směřování.

S jakými dalšími subjekty organizace spolupracuje (mezioborová spolupráce)

Nejvíce si manažerka Kavárny pochvaluje spolupráci s RUBIKON centrem a vybranými sociálními kurátory. Co se týče ostatních neziskových organizací, probíhá také určitá spolupráce se Za branou, z. s. nebo Centrem sociálních služeb Praha. Někdy se nárazově na Kavárnu obrátí i občanské poradny či centra denních služeb. S PMS ČR spolupráce funguje na o něco menší úrovni než s nestátními neziskovými organizacemi (vzhledem k rozsahu projektu a specifické cílové skupině). V současnosti se připravuje otevírání kantýny na Ministerstvu spravedlnosti, které se samo obrátilo s výzvou na Kavárnu, zda tam nechce provozovat občerstvení, což pravděpodobně rozšíří potřeby pracovních pozic. To svědčí o současných

možných prioritách vedení ministerstva, které do určité míry navázalo svou politikou na předchozí vedení a snaží se podporovat resocializační tendence.

Do budoucna ředitelka společnosti uvažuje o rozšíření pracoviště tím způsobem, že by bylo možné pracovat v Kavárně v rámci tzv. nestřeženého pracoviště, kam mohou být vybrány osoby přímo vykonávající VTOS (nabízí se kvůli dostupnosti pouze Věznice Pankrác a Věznice Ruzyně), což však s sebou nese přísné podmínky. Stát však na to žádným způsobem nepřispívá a ještě musí zaměstnavatelé ze zákona hradit dopravu do zaměstnání.

Jak program oslovuje potenciální klienty

O tom, že je volná pracovní pozice v Kavárně se informují sociální kurátoři, VSČR a ostatní neziskové organizace, s kterými společnost Dismas spolupracuje. V současné době nezáleží na tom, jako za trvání projektu, zda jsou to instituce pražské či mimopražské. Nyní už potenciální zaměstnanec nemusí mít trvalé bydliště v Praze a nemusí se zde ani dlouhodoběji zdržovat. Takže působnost Kavárny se rozšířila na celou ČR. Po „rozhození sítí“ oslovené organizace vyberou vhodného kandidáta a předají Kavárně své rozhodnutí spolu s životopisem kandidáta (za jeho spoluúčasti, nebo kandidát sám). To ale není vše. Kavárna dostane od těchto organizací i „osobnostní profil“ zvoleného zájemce. To je pro Kavárnu hodně důležité: „*Abychom věděli, jak funguje, jak komunikuje, jak plnil povinnosti v rámci spolupráce s danou institucí, jak je motivovaný...*“. Informace ohledně délky trestu, druhu kriminální činnosti či plnění programu zacházení ve věznici jsou pro manažerku Kavárny důležité, nikoliv však fatální. Je prostě dobré vědět, s kým budu spolupracovat. Kavárna si předložené informace zpracuje a zájemce si pozve na pohovor, který obsahuje rozpravu o motivaci a trestní minulosti. To, jestli má zkušenosti v oboru není zase až tak podstatné, protože je následně zaškolen. Neboť kdyby byla podmínka vzdělání nebo praxe v oboru, zájemců z řad trestaných by bylo pramálo a to není cílem Kavárny. Snahou je pomoc co možná nejširší skupině těchto osob. Vzdělání nehraje roli, stěžejní je pro výběr nového zaměstnance jeho motivace. „*Motivovaný člověk umí být velice loajální, nesmírně pracovitý a té práci si opravdu váží. A to s běžnými zaměstnanci nezažijete. Tihle lidé jsou vděční, že dostali tu šanci.*“ Pokud si obě strany vyhovují a nejsou známy žádné překážky, je zájemce přijat. Po uskutečněných pohovorech manažerka projektu zasílá vysílající organizaci zpětnou vazbu v podobě zprávy o tom, jak se daný člověk uvedl.

Finanční zdroje programu

Tento projekt za doby trvání čerpal výhradně prostředky z Evropského sociálního fondu, prostřednictvím programu OPPA, viz výše. ESF ČR je jedním ze tří strukturálních fondů, z nichž čerpané prostředky se investují do zlepšení podmínek života občanů Evropské unie.

Konkrétně program OPPA má za cíl skrze investice do vzdělání, lidských zdrojů a škol zkvalitnit život občanům Prahy. Protože se náš projekt řadí mezi programy zacílené na integraci znevýhodněných osob na trh práce, koresponduje se specifickým cílem prioritní osy 2 – Podpora vstupu na trh práce. Tato oblast OPPA podporuje vstup či návrat na trh práce osobám, kterým získání a udržení zaměstnání činí potíže, ať už ze zdravotních, jazykových, sociálních, rodinných nebo jiných důvodů. Jedná se o osoby ohrožené sociálním vyloučením, osoby s nedokončeným vzděláním, příslušníky národnostních či etnických menšin nebo lidi se zdravotním znevýhodněním. Osoby po návratu z VTOS jsou nositeli těchto znaků, často spolupůsobících, které je tedy při hledání zaměstnání vícenásobně limitují. V rozvoji jsou programem OPPA podporovány chráněné dílny, chráněná pracovní místa, rekvalifikační kurzy pro znevýhodněné či právě tréninková zaměstnávání. (www.prahafondy.eu)

Kavárna dále čerpala z vlastních prostředků, které si sama svojí činností vydělala. Nyní Kavárna nečerpá z žádných dotací a momentálně čeká, zda vyjdou další projekty, které si podala v rámci Operačního programu Zaměstnanost 2014 – 2020 (OPZ) a OPPPR⁸⁴. Jediným jejím příjmem je tedy aktuálně pouze příjem z chodu Kavárny, což podle manažerky Kavárny zapříčiňuje dodnes neschválený zákon o sociálním podnikání. Financování sociálních podniků není systémové a vystavuje tak jejich provozovatele finanční nejistotě. Celkově v České republice chybí státní podpora zaměstnávání osob se záznamem v rejstříku trestů.

Jaké úspěchy program vykazuje u svých klientů ve vztahu k reintegraci

Podle dosavadních propočtů projektem prošlo - bylo zaměstnáno – celkem 25 osob, z toho 17 mužů a 8 žen. Čtyři účastníci projektu jsou zpátky ve VTOS (muži), deset osob má návazné zaměstnání na otevřeném trhu práce a 3 osoby v Kavárně pracují stále (2 muži, 1 žena) a s 8 osobami nejsou pracovníci v kontaktu, tudíž nemají zprávy o jejich následném směřování. O úspěšnosti projektu a hlavně o pozitivním přístupu vedoucích pracovníků také svědčí zpětné vazby od některých bývalých zaměstnanců, kteří sledují Kavárnu na webových stránkách, občas přijdou na kávu, nebo zavolají, když má jedna z nich svátek. S některými bývalými zaměstnanci mají pravidelný kontakt, s některými jen sporadický. Podle paní Kalinové bylo pro ni největším zadostiučiněním, když jí zaměstnanci opouštějící projekt říkali, jak v Kavárně rádi pracují: „*My nechceme odejít, my tu chceme zůstat s vámi, my tu pracujeme hrozně rádi...*“ A tato satisfakce je ještě větší než pochvaly od návštěvníků Kavárny, protože primárně projekt pomáhá lidem s trestní minulostí najít práci, tudíž jejich kladné odezvy nadneseně předčí i zákazníci.

⁸⁴ Operační program Praha – Pól růstu ČR: Nová porce Evropských fondů pro Prahu v letech 2014 – 2020.

3.2.3 Resocializační a reintegrační programy CSS Praha

Pracoviště Resocializačních a reintegračních programů (dále jen RRP) Centra sociálních služeb Praha (dále jen CSSP), je také, jako ostatní programy, které jsou předmětem tohoto šetření, ojedinělým počinem svého druhu, jenž funguje přes 15 let a zaslouží si pozornost. Tým tohoto pracoviště vede dáma s pětaticetiletou praxí s pachateli trestných činů, která se již od roku 2000 průběžně podílí na vývoji metodik, koncepcí a rozvoji programů v oblasti postpenitenciární i penitenciární péče. Představme si aktivity tohoto pracoviště blíže.

Pozadí vzniku programu, inspirace

Pracoviště prošlo různými stádii vývoje. Vzniklo v roce 2001 a plnohodnotně se začlenilo mezi další rozsáhlé sociální služby CSSP. Nejprve se jmenovalo Probační resocializační programy a bylo zařazeno na Oddělení sociální práce v tehdejší Městském centru sociálních služeb (i CSSP prošlo řadou změn). V roce 2004 vzniklo samostatné pracoviště Oddělení resocializačních a reintegračních programů – ORRP, které se stalo dalším svébytným pracovištěm CSSP. Název se časem ustálil na dnešní znění pracoviště Resocializační a reintegrační programy – RRP. Vzhledem k tomu, že je CSSP příspěvkovou organizací hlavního města Prahy, která je jeho zřizovatelem, jsou zde poskytované služby určitou „jistotou“ v celé šíři služeb v postpenitenciární oblasti a jejich podoba je více méně stabilní, zároveň však i s prostorem pro inovace. V souvislosti se zřízením PMS ČR a dále s následujícími novelami trestního zákona a trestního řádu se zřetelněji ukázala potřeba rozvoje programů pro mladistvé, mladé dospělé, ale i dospělé pachatele trestných činů. Potřeba těchto programů, které se mohou uplatnit v řadě alternativ v systému trestního práva a budou odpovídat na individuální specifika pachatelů (léčby závislostí, poruch chování, převýchovné programy, výcviky pro získání pracovní kvalifikace a mnoho dalších). Tato potřeba zapříčinila vznik i právě těchto resocializačních programů RRP, které plní úlohu specifických sociálních programů pro výkon alternativního opatření trestu. Protože široké spektrum alternativních trestů a opatření předpokládá, že se vedle kvalifikovaných probačních úředníků na jejich výkonu budou podílet i jiné organizace a zařízení, spoluúčast těchto organizací je, mimo jiné i vzhledem k omezené kapacitě PMS ČR, žádoucí.

Cíle a záměry programu

Vedoucí RRP Zuzana Stancová osvětluje charakter těchto programů: „*Při tvorbě zákona o sociálních službách bylo záměrem včlenit specifické sociální služby v trestním řízení, což se do dnešní podoby zákona nakonec neprosadilo. Nikde není ukotveno, jak pracovat s člověkem, který čeká nějaká omezení v rámci trestního řízení, v podobě sociálních služeb,*

kteře jsou principiálně smluvně nastaveny, tedy na rovnocenné úrovni uživatel - poskytovatel.“ Pracoviště se tak nachází mezi dvěma rolemi, jež je dána pozicí, kterou má ve vztahu k OČTŘ a PMS ČR. Tyto role se liší řadou formálních úkonů, úkolů a kritérií, které musí splňovat. V obou případech musí být zaručen soulad s trestněprávní legislativou ale i se standardy sociálních služeb. Sociální práce zde realizovaná spočívá tudíž v ambivalenci pomoci a „kontroly“⁸⁵. Z trestněprávního hlediska je tedy nutné odlišit tyto dvě rozdílné role poskytovatelů programů využitelných v trestním řízení – poskytovatelů preventivně sociálních programů, kterých lze dobrovolně využít před pravomocným rozhodnutím státních zástupců a soudů a poskytovatelů resocializačních programů pro výkon pravomocného rozhodnutí, jejichž realizace je odvozena od autority justice. Uplatnění restorativních principů a metod péče, pomoci a podpory v trestní justici vyžaduje formulaci určitých standardů a kritérií, která budou specializované programy definovat jako sociální službu a zároveň zaručí splnění trestněprávních normativů. „*Když někomu uložím (pozn. je uloženo soudem/státním zástupcem) povinnost někam docházet, tak to stále nemohu slučovat s tím, že on (pozn. klient) chce nebo nechce. Ano, poslední slovo má vždy ten daný člověk. Já mu sdělím všechna rizika a pozitiva, on však může udělat konečné rozhodnutí. (...) On se samozřejmě vlastní zodpovědností vystavuje případným problémům v kolotoči OČTŘ. Vezmeme-li to kolem a kolem, je to jeho dobrovolné rozhodnutí, on je o všem dopředu podrobně zpraven.*“

Cílová skupina, na kterou se program zaměřuje

Základní cílovou skupinou, na kterou se RRP zaměřují, jsou pachatelé trestné činnosti; osoby, které vedou rizikový způsob života, nebo jsou tímto způsobem života ohroženy; a osoby, které se dostaly do konfliktu se společenskými normami a se zákonem, selhávající opakovaně v komunikaci se svým bezprostředním okolím, ale i společenským prostředím, přičemž je zde patrna absence schopností seberealizace a bezkonfliktních interakcí. Obecně pak kritériem možnosti čerpání služby je plnoletost (tedy muži a ženy od 18 let výše). Úžeji pak cílovou skupinu specifikují jednotlivé programové moduly pracoviště:

a) Resocializační program „ALFA“ (RP „ALFA“)⁸⁶:

- pro osoby, proti kterým bylo zahájeno trestní řízení
- pro osoby, které jsou obviněné nebo obžalované z trestného činu

⁸⁵ Jak uvádí Ivan Úlehla v publikaci: ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Vyd. 3., v Sociologickém nakladatelství (SLON) 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429369.

⁸⁶ Délka tohoto modulu je 10 měsíců. Klient by měl naplnit základní penzum 32 konzultací.

- osoby, kterým bylo v rámci rozsudku/usnesení/trestního příkazu uloženo omezení nebo povinnost podrobit se sociálnímu výcviku, převýchovy, programu psychologického poradenství
- osoby s dalšími možnými variantami alternativního řešení potrestání

b) Resocializační program „BETA“ (RP „BETA“)⁸⁷:

- pro odsouzené, kteří si chtějí podat, nebo si již podali žádost o podmíněné propuštění z VTOS
- odsouzení, kteří byli propuštěni na PP a bylo jim v rámci rozsudku uloženo omezení nebo povinnost podrobit se sociálnímu výcviku, převýchovy, programu psychologického poradenství
- odsouzení, kteří byli propuštěni na PP a byl jim uložen probační dohled (dobrovolné docházení jako doplněk k tomuto dohledu)

c) Reintegrační programy:

- pro osoby, které byly propuštěny z VTOS po uplynutí celého trestu
- pro osoby, které čekají na propuštění z VTOS po uplynutí celého trestu (zpravidla v období 6 měsíců před propuštěním)

d) Doprovodné programy:

- pro rodinné příslušníky, blízké osoby a okolí uživatelů sociálních služeb RRP
- pro občany a širokou veřejnost, kteří mají ve svém okolí osobu v konfliktu se zákonem, odsouzenou nebo vězněnou osobu a potřebují poradenství při řešení vzniklé situace

e) Program „INSIGHT“⁸⁸:

- pro cizince⁸⁹ ze zemí Evropské unie
- pro rodinné příslušníky cizinců, odsouzených, kteří vykonávají v ČR nepodmíněný trest odnětí svobody
- pro cizince mimo země EU a ze zemí třetí světa, kteří mají v ČR sociální zájem, stejně tak pro jejich rodinné příslušníky a pro občany ČR, kteří jsou v blízkém vztahu k těmto odsouzeným

Metody práce s klientem

⁸⁷ Délka modulu RP „BETA“ je 1 rok.

⁸⁸ V českých věznicích se vyskytuje (k 9. 3. 2016) 1719 cizinců, kteří mnohdy nejsou adekvátně informováni o podmínkách ve VTOS.

⁸⁹ Jde o cizince se zákonem povoleným pobytem (trvalý pobyt, vízum, azyl, zelená či modrá karta). Většině těchto cizinců je ve spojení s trestnou činností uloženo vyhoštění, nebo jim hrozí správní vyhoštění z naší země (zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR).

V rámci všech specializovaných modulů programů jsou cílové skupině nabízeny služby v oblasti psychosociální (např. režim dne, trénování různých dovedností a sociálních kompetencí apod.), psychoterapeutické a v oblasti sociálněprávního poradenství (dluhové poradenství, zaměstnání, kontakt s třetími institucemi aj.). Protože pracoviště RRP nabízí služby osobám, které mají zkušenost s VTOS, nebo s odsouzením k některému z alternativních trestů, pomáhá služba hledat cestu, jak nadále žít bez porušování společenských pravidel a zákonů. Zdejší pracoviště poskytuje obligatorně základní sociální poradenství všem, kteří se na něj obrátí, byť jen jednorázově. Dále pak formou individuálních konzultací poskytuje odborné sociální poradenství, které je registrováno, jako sociální služba, dle zákona o sociálních službách⁹⁰, v rámci dlouhodobější spolupráce. Toto poradenství obsahuje tři základní činnosti: zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Kromě registrace MPSV ČR má zařízení (celé CSSP) i Certifikaci systémů managementu kvality dle ISO 9001, což hovoří o renomovanosti organizace.

Všechny čtyři programové moduly se zaměřují na aktuální individuální potřeby klientů a případně jejich rodinných příslušníků, kteří o to projeví zájem. Doplnkovou službou je pak elektronické poradenství, prostřednictvím e-mailové korespondence. Mezi nejvýraznější metody práce s klientem patří psychosociální trénink a sociálněprávní poradenství. Dále metody s prvky psychoterapie a sociální pedagogiky. Primárně se pracoviště věnuje výkonu opatření soudem uložených povinností pachatelům trestné činnosti dle § 48, odst. 4, písm. b) a d) trestního zákona. V současné době tým RRP tvoří 3 erudované sociální pracovnice.

Jaké se realizují resocializační aktivity

Hlavním účelem poskytovaných programů je výkon rozhodnutí soudu nebo státního zástupce dle výše zmíněného paragrafu, který spočívá v uložení přiměřených povinností a přiměřených omezení v podobě výchovných, léčebných a terapeutických programů. Tyto postupy označující se termínem resocializační programy jsou teda, z trestněprávního hlediska, činnosti vyplývající ze zákona. Jedná se o trestní sankce, které jsou omezením v běžném způsobu života spočívající v povinnosti absolvovat časově ohraničené aktivity a respektovat uložené podmínky a pravidla. Druh a rozsah omezení či povinnosti se uvádí ve výroku soudu či státního zástupce – tím je zajištěna jak ochrana práv obviněného/obžalovaného, tak i trestněprávní vymahatelnost příslušné formy alternativy. Proto musí být resocializační program zřetelný v rozsahu, podmínkách, pravidlech a časovém ohraničení.

Na jaké oblasti klientova života se program zaměřuje

⁹⁰ § 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zařízení RRP je zaměřeno na poskytování odborných služeb v oblasti postpenitenciární péče, alternativních trestů, specifických sociálních služeb v trestním řízení a se stabilní pozicí v oblasti restorativní justice. Tímto je zařízení veskrze jedinou institucí, která poskytuje kontinuální sociální péči v podobě sociálních služeb osobám po celou dobu trestního řízení. Odborné poradenství poskytované na tomto pracovišti zahrnuje komplexní řešení problémů souvisejících s páčáním trestné činnosti a výkonem trestu odnětí svobody. Na princip kontinuity a komplexnosti vsází řada subjektů, které se na toto pracoviště obracejí. Opakovaně si, při seznámení se se zdejší charakterem programů, můžeme potvrdit, že propojenost informací o klientech a metod sociální práce v poskytovaných službách, zvyšuje úspěšnost resocializace osob s trestní minulostí a redukuje míru recidivy. Například programový modul RP „INSIGHT“ vznikl od roku 2013 z potřeby zprostředkování maximálního možného množství informací u nás odsouzeným cizincům. *„Postupně jsme potkávali ve věznicích cizí státní příslušníky, kteří byli třeba úplně bez informací. Ten vůbec nevěděl, co má dělat; ten si zase nemohl psát s rodinou, která neuměla česky; ten zase nedostal rozsudek ve svém rodném jazyce. (...) Měla jsem klienta, který uměl jenom anglicky, a nebyly mu samozřejmě ve věznici překládány pokyny, takže vůbec nevěděl, co se po něm chce.“* Proto jsou programy na tomto pracovišti stále dle aktuálních potřeb modifikovány, s reflexí patřičných legislativních změn.

S jakými dalšími subjekty organizace spolupracuje (mezioborová spolupráce)

Skutečnost, že RRP je součástí širokého spektra sociálních služeb CSSP, implikuje velmi různorodou meziresortní spolupráci. Jednak tedy RRP propojuje svoji činnost s ostatními službami CSSP (azylovými domy, poradnami, Intervenčním centrem, noclehárnami apod.), ale navazuje součinnost i s jinými státními i nestátními institucemi. Stěžejními partnery jsou MS ČR, MPSV ČR, PMS ČR, VS ČR, PČR, ÚP ČR, státní zastupitelství, soudy, úřady městských částí, sociální kurátoři, psychiatrická zařízení a jiná zdravotnická zařízení a nestátní neziskové organizace. Magistrát hl. m. Prahy partnersky domlouvá s CSSP, jak budou vůbec vypadat sociální služby v Praze. CSSP se tedy podílí na přípravných krocích k formulování sociální politiky a sociálních priorit Magistrátu a tak plní úlohu metodické, koordinační a koncepční činnosti v sociální oblasti a odborném vzdělávání pracovníků v sociální sféře. Služby CSSP nevyužívají pouze Pražané, ale osoby prakticky z celé České republiky, tudíž je šíře mezioborové a intraregionální spolupráce zaručena.

Jak program oslovuje potenciální klienty

Služby RRP jsou při svém zahájení zpravidla poskytovány na základě žádosti/iniciativy uživatele služby. Zahájení realizace některé z nabízených služeb programových modulů RRP je na rozhodnutí potenciálního zájemce o službu (platí především pro fázi

před pravomocným rozhodnutím soudu v případě RP „ALFA“, či v přípravné fázi RP „BETA“, kdy zájemce vykonává stále nepodmíněný trest odnětí svobody, dále pak v případě doprovodných programů se jedná o rodinné příslušníky či sociální okolí uživatelů). Potenciální zájemci o službu se mohou obrátit na pracoviště osobně, písemně (v případě VTOS), telefonicky či prostřednictvím e-mailu. Druhou možností zahájení spolupráce je v případě uložení povinnosti, v rámci pravomocného rozhodnutí soudu, dle § 48 odst. 4 písm. b) a d) trestního zákona – v rámci RP „ALFA“ či RP „BETA“. Po první konzultaci se zájemcem se vytváří výstup, který se zasílá soudu či probačnímu úředníkovi.

Finanční zdroje programu

Jak už bylo řečeno, CSSP je příspěvkovou organizací hlavního města Prahy, zastřešující řadu odborných pracovišť poskytující různé typy služeb lidem, kteří se ocitli v tíživé sociální situaci. Zařízení je tudíž financováno Magistrátem hl. m. Prahy. Poskytování sociálních služeb je pro uživatele bezplatné, pouze s výjimkou pobytových služeb v jednotlivých zařízeních. Tedy i RRP, jako služby sociální prevence, jsou poskytovány uživatelům zdarma. Samozřejmě, když je vypsána nějaká vhodná dotační výzva pro samostatné projekty k daným cílovým skupinám, i toto pracoviště se může přihlásit, nebývá to však tak časté. Dále je celé CSSP také financováno z MPSV ČR, protože má registrované nepřeberné množství sociálních služeb. Neboť je i toto pracoviště RRP zastřešeno hlavním městem Prahou, jeho podpora z rozpočtu je stabilní a nemusí řešit každoroční finančně existenční problémy jako řada neziskových organizací. *„Na druhou stranu je to velké plus, díky tomu se stáváme v podstatě stabilní jednotkou a partnery pro strany, protože zde nehrozí, že bychom to museli za rok „zavřít“, že na to nebudeme mít. (...) Nehrozí, že by u nás člověk nemohl třeba dokončit uloženou povinnost, protože stabilně fungujeme bez ohledu na to, jestli nám někdo odsouhlasil či neodsouhlasil nějaké dotace.“*

Jaké úspěchy program vykazuje u svých klientů ve vztahu k reintegraci

I toto pracoviště si vede pečlivou dokumentaci a sleduje efektivitu svých programů. V roce 2001, kdy se rozjíždělo, poskytovalo služby zhruba třiceti klientům, o 14 let později – v roce 2015 už to bylo plných 1130 klientů⁹¹ a dá se říci, že počty klientů mají charakter lineární křivky, tedy že postupně rostou, což svědčí o jisté popularitě zde nabízených služeb. Celkový počet klientů programů RRP od roku 2001 do 2015 je 6443⁹². Recidiva klientů RRP v tomtéž období, tedy návratnost do VTOS (informace od bývalých klientů či VS ČR) je propočtena na 3,29 % - tedy 211 klientů, což je ve vztahu k celkovému počtu více než uspokojivá

⁹¹ Tomuto počtu klientů bylo poskytnuto 6713 konzultací.

⁹² Celkový počet klientů, kterým byly programy RRP uloženy soudem jako povinnost, bylo z tohoto počtu 3984.

balance. Většinou se pak jedná o recidivu majetkové trestné činnosti. Pracoviště pak disponuje ještě evaluačním systémem, který obsahuje klientovo sebehodnocení (používá se pro vypracování individuálních plánů) i hodnocení efektivity programů z jeho pohledu. Pokud se ptáme po osobním vyjádření vděku, či četnosti zpětných vazeb od klientů, můžeme se podívat do Knihy pošty. V lednu 2016 se slavil (od roku 2008, kdy se Kniha zakládala) 10 000. dopis od klientů. Paní Stancová říká: „*V každém druhém dopise máte zpětnou vazbu na cokoliv. Těch dopisů je strašně moc. Kdo chce vidět, jak nás klienti vnímají, nechť si přečte stohy dopisů - za co děkují, co se jim podařilo, kam se díky spolupráci dostali, čeho docílili. (...) Za celou éru jsem ukončila spolupráci pouze s jedním odsouzeným, za neplnění pravidel a jeho nevhodné chování.*“ Tým zdejších pracovníků si prostě na nedostatek slov díky svým klientům nemůže stěžovat.

3.2.4 Programy RUBIKON Centra, z. s.

RUBIKON Centrum, z. s. patří k těm prověřeným nestátním neziskovým organizacím v oblasti postpenitenciární péče a tvorby programů směřujících ke snižování recidivy, neboť funguje v České republice již od roku 1994, tedy téměř dvaadvacet let. Není však „ledajakou“ organizací, protože osobnosti, které stály u jejího zrodu, iniciovaly i vznik PMS ČR, je zakládajícím členem Aliance proti dluhům a jako jedna z mála realizuje projekty na mezinárodní úrovni. Dá se též říci, že je největším subjektem v poskytování pracovního a dluhového poradenství osobám, které se dostaly do konfliktu se zákonem, v Čechách. Popisovat pouze jeden projekt by nemělo výpovědní hodnotu, shrňme si proto celou resocializační činnost této instituce.

Pozadí vzniku programu, inspirace

Historie spolku sahá, jak už bylo výše zmíněno, do roku 1994, kdy bylo založeno studenty a přednášejícími katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. Záhy bylo přejmenováno na Sdružení pro probaci a mediaci v justici se známou zkratkou SPJ. Od 4. června 2012 používá sdružení označení RUBIKON Centrum, o. s.⁹³, které dle něho lépe charakterizuje šíři a komplexnost poskytovaných služeb. Jeho uvedenou návaznost na PMS ČR představuje podíl na samotném vytváření podmínek pro vybudování probační služby tím, že aktéři pracovali na přípravě zá-

⁹³ Po nabytí účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, změněno občanské sdružení na zapsaný spolek, proto zkratka z. s.

kona o PMS ČR v letech 1999 a 2000 a angažovali se v oblasti profesní přípravy probačních úředníků a asistentů.

Cíle a záměry programu

Posláním veškerých aktivit konaných RUBIKON Centrem je snaha o opětovné začlenění osob s trestní minulostí zpět do běžného fungování. Neboť tyto osoby spojuje konflikt se společností, určitý stupeň sociální izolace a snížená kompetence řešit problémy navázané na hledání zaměstnání a hospodaření s financemi, spolek napomáhá k uschopňování těchto osob pro uplatnění na trhu práce a podporuje je v rozvoji jejich schopností v pracovní a dluhové oblasti. Tím významnou měrou přispívá ke zdárnému procesu reintegrace. Mimo jiné tak propojeně pomáhá osobám ohroženým sociálním vyloučením a mladistvým na hraně zákona. Služby si ve své komplexnosti kladou za cíl dosáhnout co možná největší sociální a ekonomické stability svých klientů.

Spolek shrnuje svoji činnost do tzv. Strategie 3 „O“: nejen, že tedy poskytuje **osobní** asistenci pro konkrétní lidi v nepříznivé sociální a ekonomické situaci, ale snaží se **ovlivňovat** systémové změny v legislativní oblasti a zavádět inovace a praktické postupy na tomto poli odborné činnosti. Neméně důležitou činností je i **osvěta** směrem k odborné i laické veřejnosti, což je kreditem každé věrohodné neziskové organizace.

Cílová skupina, na kterou se program zaměřuje

Všechny programy RUBIKON Centra, z. s. (dále jen RUBIKON) jsou zacíleny na širokou skupinu pachatelů trestných činů, tedy odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (programy ve věznicích), propuštěné z VTOS na pevný výstup či na „podmínku“, odsouzené k alternativním trestům či osoby, které pocítují důsledky trestní stigmatizace ještě po nějakou dobu po propuštění. Obecně platí, že žádná trestná činnost není překážkou pro to, aby se člověk přihlásil do některého z programů. Pracovnice RUBIKONU však říká, že: *„Důsledky trestné činnosti by neměly trvat déle než dva tři roky. Stalo se nám, že přišel člověk odsouzený již za dob komunismu a tvrdil, jak je to hrozné, že nemůže sehnat práci.“* V tomto případě je evidentní, že problém tkví v něčem jiném než v neakceptaci potenciálním zaměstnavatelem. Určitou překážkou navázání kontaktu s klientem je jeho případný abúzus alkoholu a drog či přítomnost neléčené duševní choroby. V těchto případech pracovníci RUBIKONU odkazují žadatele na jiná odborná pracoviště v rámci základního poradenství. Vzhledem k tomu, že RUBIKON doporučuje své klienty na pracovní pozice a svým způsobem se za ně zaručuje⁹⁴, existuje pomyslná selekce klientů, kteří jsou motivovaní a těch, kterým o skutečnou práci tak

⁹⁴ Nejedná se o záruku za dovršení nápravy ve smyslu trestního zákona § 88 odst. 1 a trestního řádu § 331 odst. 2.

zcela nejde. Doporučení je však pochopitelně, ve vztahu k této cílové skupině, relativní a zaměstnavatelé, kteří se rozhodnou osobu s trestní minulostí zaměstnat, musí být připraveni na to, že to nemusí vždy vyjít.

Metody práce s klientem

Sociální práce je zde poskytována na všech úrovních činnosti, i když svébytná pracovní pozice „sociálního pracovníka“ zde není. Přesto mnozí pracovníci vzdělání v oblasti sociální práce mají - absolventi katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Vyšší odborné školy sociálně právní v Praze aj. Specifikum sociální práce je patrně nejvíce v charakteru intervencí pracovních konzultantů a mentorů, kteří klienty provází po celou dobu jejich účasti v daném programu. Klíčovou metodou sociální práce zde vidíme ve specializovaném poradenství této cílové skupině. Jedná se o pracovní a dluhové poradenství, které je poskytováno pracovníky RUBIKONU, právníkem či dluhovým poradcem, nebo externisty - mentory. Služby jsou poskytovány buď formou individuálních konzultací či skupinových programů. Svým způsobem je veškerá činnost RUBIKONU sociální prací, i když tak není explicitně vyjádřena. Služby zde poskytované ovšem nejsou registrovány jako sociální služby dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Sama organizace však je akreditována Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR jako vzdělávací instituce č. 2008/153 – I, která realizuje vzdělávací programy pro sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách, s akreditací ve smyslu zákona o sociálních službách. Dále pak realizuje akreditované probační programy pro klienty PMS ČR, které jsou schváleny a zapsány v registru MS ČR⁹⁵ (př. „*PUNKT rodina*“ a „*PUNKT skupina*“).

Jaké se realizují resocializační aktivity

RUBIKON Centrum, z. s. se specializuje na tři oblasti služeb, které poskytuje prostřednictvím:

- 1) Programů k řešení zadluženosti
- 2) Programů k zvýšení zaměstnanosti a
- 3) Programů k zvýšení efektivity alternativních trestů

Programy k řešení zadluženosti obsahují *Dluhové poradenství*, jehož hlavním cílem je zvyšování povědomí klientů o problematice předluženosti. Převážná většina osob s trestní minulostí se potýká s dluhovou zátěží a pracovníci RUBIKONU je učí, jak si dlužné částky zmapovat, nenechat je zajít za hranici únosnosti, jak se orientovat v podmínkách oddlužení

⁹⁵ Ve smyslu ustanovení § 17 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

fyzických osob a pomáhají se zpracováním návrhu na „osobní bankrot“. Tato ne zrovna snadná problematika vyžaduje, aby se klientům dostalo i praktické pomoci v podobě asistované komunikace s věřiteli, exekutorskými úřady a soudy v průběhu exekučních řízení. Toto poradenství je poskytováno buď v kamenné poradně v Praze či terénní formou. Dluhy dokážou člověka paralyzovat natolik, že zanevře na legální práci a kvůli vysokým závazkům odmítá cokoli řešit. K vystoupení z této propasti přispívají *Kurzy finanční gramotnosti a řešení zadluženosti*, které klienty informují o problematice předluženosti, nakládání s osobními financemi apod. Každý ví, že se jedná o rizikovou situaci, klienti však potřebují vědět praktické rady typu: co se stane v případě zanedbání povinné výživy dítěte, či jak je to s nezabavitelnou částkou při srážkách ze mzdy. Kurzy jsou realizovány ve věznicích, střediscích PMS ČR, ve spolupráci se samosprávou či jinými neziskovými organizacemi.

Programy k zvýšení zaměstnanosti zahrnují *Pracovní agenturu RUBIKON* (fungující od roku 2012), která tvoří pomyslný pilíř služeb a v rámci níž je klientům poskytováno pracovní poradenství a zprostředkováváno zaměstnání. Ke zprostředkování zaměstnání má zařízení přímo povolení MPSV ČR dle § 60 odst. 1 písm. a) zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Což dodává programu punc věrohodnosti a legitimacy. I v případě této služby je žadáným benefitem pro klienty praktická využitelnost informací, které se zaměřují na dovednosti, například psaní životopisu, získávání přehledu o aktuálních pracovních nabídkách, příprava na pohovor a další dovednosti spojené s bezproblémovějším zapojením se na trh práce. Záznam v rejstříku trestů je stále stigmatem, které nedokáže velká část osob s trestní minulostí prorazit. Nedílnou součástí Pracovní agentury RUBIKON je proto aktivní vyhledávání volných pracovních pozic a spolupráce se zaměstnavateli, kteří jsou ochotni tyto osoby zaměstnat. RUBIKON má síť spolupracujících firem, která čítá cca 170 zaměstnavatelů, s nimiž je navázán a průběžně udržován kontakt. Koordinátorka Programů k zvýšení zaměstnanosti, paní Zuzana Nováková si pochvaluje: „*Tito zaměstnavatelé vědí, že naši klienti mají trestní minulost a přesto jsou ochotni je zaměstnat a máme dobrou zkušenost, že si někteří říkají o klienty i opakovaně.*“ K navázání spolupráce mezi klienty/kandidáty Pracovní agentury RUBIKON a zaměstnavateli přispívají i projekty jako např. „*Pohovory nanečisto*“⁹⁶, což je doplňková aktivita, realizovaná od roku 2013. Od začátku zatím proběhlo 13 běhů s účastí 79 kandidátů a 55 firem. V průběhu těchto simulovaných pracovních pohovorů, si účastníci tváří v tvář reálným personalistům zkouší, jaké to je žádat o práci. Během těchto pohovorů se kandidátům dostane cenné zkušenosti v podobě zpětné vazby, možnosti sebereprezentace, proaktivity a potažmo zvýšení sebevědomí. Úspěšnost tohoto projektu ukázala čísla -

⁹⁶ Inspirace partnerskou organizací v Londýně, Working Chance.

více než 70 % kandidátů z Pohovorů našlo pracovní uplatnění, 14 % kandidátů našlo uplatnění u zaměstnavatelů přímo na Pohovorech⁹⁷. V rámci přípravy na zaměstnání se také klienti učí hovořit otevřeně o své trestní minulosti. „*Kandidáti se učí mluvit o své trestní minulosti před zaměstnavatelem, což bývá velký kámen úrazu, protože o tom mluvit nechtějí, či neumějí a zaměstnavatelé si hned představují ohledně spáchaného trestného činu, to nejhorší (...). Klienti by měli být připraveni na to, že se jich na to zaměstnavatelé zeptají, ač by se, podle zákona, na to ptát neměli*“⁹⁸.“ Personální konzultantka Pracovní agentury, Renata Hovorková, uvádí: „*Často od kandidátů slyšíme, že jakmile se otevře téma jejich trestní minulosti, zaměstnavatel pohovor ukončí a již se neozve. Jsou zaměstnavatelé, pro které je záznam důvodem k automatickému zamítnutí kandidáta, ale dle našich zkušeností víme, že velkou roli hraje i způsob, jakým kandidát o své minulosti hovoří.*“ (Studie k problematice rovného zacházení, 2015) Pohovory nejsou cennou zkušeností pouze pro kandidáty, ale i pro samotné zaměstnavatele, kteří se tak učí nakládat se svými předsudky a strachem z této skupiny potenciálních zaměstnanců. Pracovní poradci agentury vedle kontaktáže zaměstnanců připravují hlavně vhodné kandidáty na pracovní pozici tak, že s nimi absolvuji několik sezení, na kterých se řeší motivační dopis, životopis, co kandidát umí a chtěl by dělat a hledají se vhodné pozice. Charakter práce se odvíjí od aktuální poptávky zaměstnavatelů (sezónní práce, řidiči, administrativa apod.). Dále mohou být kandidátovi vymyšleny úkoly, kterými se učí samostatnosti. Dle průzkumů si překvapivě zaměstnavatelé ve finále cení nejvíce pracovitosti, vděku a loajality, v kontrastu s očekávanými požadavky bezúhonnosti a kvalifikovanosti. Vedle této varianty zaměstnání též pracovníci RUBIKONU asistují klientům při hledání zaměstnání na otevřeném trhu práce. Samotný RUBIKON jde v zaměstnávání osob se záznamem v rejstříku trestů příkladem a samo zaměstnává 20 % zaměstnanců s trestní minulostí na tréninkových pozicích administrativních pracovníků a provozních asistentů, na přibližně 6 měsíců až rok.

Další službou je *Reintegrační mentoring*, naplňující svým charakterem potřebu akutní následné péče o osobu, která se nachází v náročné životní situaci a jež si nedokáže sama dostupnými prostředky pomoci. K tomu ji navede mentor, což je vyškolený laik splnivší mentorské zkoušky, který představuje výraznou psychickou podporu a „kotvu“ ve fázi transferu z VTOS na svobodu. Spolupráce mezi mentorem a klientem je založená na neformálním přístupu vedoucím k podpoře reintegrace. Mentoři mohou být dokonce bývalými klienty RUBIKONU s tím, že přidanou hodnotou je zde vlastní zkušenost a zvládnutí situace. Tento osobní

⁹⁷ Celkem se zúčastnilo 58 kandidátů (klientů Pracovní agentury) a 41 firem.

⁹⁸ Průzkum LMC (2015) – 55 % zaměstnavatelů osoby se záznamem v RT z principu nezaměstná, 68 % zaměstnavatelů požaduje výpis z rejstříku trestů, 22 % žádá výpis v závislosti na obsazované pozici, 11 % mají požadavek výpisu již v inzerci.

příklad vychází z principu tzv. *expert by experience*, kdy podpora mentora staví na lepším porozumění pramenícím z vlastního uschopnění. Mentor pomáhá v otázkách bydlení, vztahů, zaměstnání, ale doprovází klienta i na úřady a zprostředkovává kontakt na nejrůznější instituce a navazující služby. V tomto zařízení se jedná o etablovaný dlouholetý mentoring, začínající jako romský a postupně se rozšiřující na všechny propuštěné. Představuje jedinečný nástroj základní stabilizace klienta tak, aby byl schopný se co nejdříve napojit na pracovní a dluhové poradenství RUBIKONU, protože bez vyřešených bazálních záležitostí, jako jsou platné osobní doklady, střecha nad hlavou či registrace u příslušných institucí, nelze kvalitně řešit finanční závazky a práci. Aby mohl klient využít Pracovní agentury RUBIKON a dluhového poradenství, doporučuje se nejdříve absolvovat poradenský proces v rámci mentoringu. (Trnková, 2015)

Programy k zvýšení zaměstnanosti také zahrnují *Vězeňské programy*, které sestávají z aktivit přímo na odděleních výkonu trestu ve vybraných věznicích. Jedná se o „*Rekvalifikační kurzy*“, „*Dílny k podpoře pracovních návyků*“ a „*Motivační program Získej Zaměstnání (ZZ)*“. Rekvalifikační kurzy, jejichž předmětem je zvýšení kvalifikace odsouzených pro konkurenceschopnost na trhu práce, realizují odborné a akreditované spolupracující instituce. Obsah kurzů koresponduje s aktuální zjištěnou poptávkou na trhu. Jedná se zpravidla o rekvalifikace v dělnických profesích. Podpora pracovních návyků v rámci cvičných dílen zase přináší odsouzeným nové dovednosti a posílení pracovních návyků. Tyto výukové dílny v rámci komplexní přípravy na propuštění nejenom, že umožňují smysluplně trávit čas, ale zúročí ho ve výrobcích, které jsou zasílány potřebným. Motivační program ZZ pak interaktivní formou rozvíjí sociální dovednosti potřebné pro úspěšné zařazení se po návratu na svobodu. Pomocí modelových situací ve skupinkách si odsouzení zkouší strukturovaně řešit potenciální rizikové situace v pracovních vztazích, mezilidských konfliktech či osobních limitech. Těmito aktivitami se RUBIKON velkou měrou zasazuje o zkvalitnění přípravy na výstup z VTOS a tak i o prevenci recidivy.

Programy k zvýšení efektivity alternativních trestů již z názvu napovídají, že se jedná o aktivity pro klienty, kteří vykonávají některý z alternativních trestů, tedy na svobodě. Podpora spočívá v propojení klientů s justicí, konstruktivním poradenství a v doprovázení na státní instituce. Tato činnost dle zkušeností velmi zefektivňuje výkon alternativních trestů směrem jejich úspěšného „absolvování“ a posílení motivace trestnou činností již neopakovat. Programy mají podobu „*Romského mentoringu*“, který těží ze stejné výchozí pozice a kulturní podobnosti této minority (romský mentor na romského klienta); „*Programů ke snížení re-*

cidivy mladistvých pachatelů“ a kampaně „Alternativní trest je šance na změnu, který osvětluje otázky spojené s jejich výkonem a snaží se o eliminaci obav bývalých pachatelů.

Na jaké oblasti klientova života se program zaměřuje

Z uvedených programů vyplývá, že se organizace zaměřuje především na řešení zadluženosti a zprostředkování zaměstnání. Tyto dvě oblasti jsou skutečně stěžejní. V práci s pachateli trestných činů však nelze účinně sanovat jednu oblast potřeb a druhou zcela opomenout. Jeden problém jde ruku v ruce s jiným, a tudíž se pracovníci RUBIKONU zaobírají klientem v celém jeho kontextu. Řeší s ním otázky sociálního zabezpečení, rodiny, mezilidských vztahů, rekvalifikace, prostě co je zrovna aktuální a pro daného člověka důležité. Vzhledem k tomu, že odsouzení se potýkají se širokým spektrem problémů, počínaje nedostatečnou orientací na trhu práce, slabou finanční gramotností, sníženými pracovními návyky, přes nízkou kvalifikaci, minimální právní povědomí a konče zadlužením a ohrožením sociálním vyloučením, jeví se pomoc v pracovněprávních vztazích a řešení pohledávek, jako nejpalčivější oblast potřeby.

S jakými dalšími subjekty organizace spolupracuje (mezioborová spolupráce)

Stěžejní spolupráce funguje s vybranými věznicemi po celé České republice, kde se konají dané kurzy, a s kterými má RUBIKON uzavřenou dohodu, dle obsahu konkrétních projektů. V roce 2015 například probíhala intenzivní spolupráce s 13 věznicemi s tím, že v ostatních věznicích se dělala propagace formou letáků a návštěv. Intenzivně také probíhá spolupráce s Probační a mediační službou ČR a sociálními kurátory. RUBIKON se může chlubit opravdu širokou sítí participujících subjektů mezioborového charakteru počínaje státní správou, samosprávou a partnerskými neziskovými organizacemi konče. Nezaostává ani v koncepční a strategické činnosti a je členem Pracovní skupiny k tvorbě Akčního plánu ke Strategii boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 – 2020, Výboru proti mučení při Úřadu vlády ČR a náleží též do poradního orgánu Ministerstva spravedlnosti - Komisi pro trvalé úsilí o snižování počtu vězněných osob.

Jak program oslovuje potenciální klienty

Potenciální klienti se rekrutují pochopitelně již z řad uvězněných, kteří se ve „své“ věznici seznámí s některým z kurzů RUBIKONU a získají informace o možnosti další spolupráce na svobodě. Pak se případně mohou sami, nebo prostřednictvím sociální pracovníce na RUBIKON nakontaktovat v době těsně před propuštěním. Pokud odsouzený vykonává trest ve věznici, která zrovna nemá s organizací dohodu o spolupráci, může se o službách dozvědět díky informačním kampaním a letákům vyvěšeným na nástěnkách. Po propuštění se často o působnosti této „neziskovky“ dozvídá nejčastěji od sociálního kurátora, jiné nestátní organi-

zace či známého, který je, nebo byl klientem RUBIKONU. PMS ČR je také štědrým zdrojem kontaktů.

Finanční zdroje programu

Služby RUBIKONU byly v dotačním období, které končilo rokem 2015, financovány zejména prostřednictvím ESF fondů – Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost (OPLZZ) a státního rozpočtu, dále pak - OPPA a rozpočtu Hlavního města Prahy. Kvůli výpadku tohoto důležitého finančního zdroje došlo k tomu, že byla organizace nucena pozastavit činnost v pobočkách Ústí nad Labem a Chebu a redukovat tým pracovníků na polovinu. Ve vztahu k těmto zkušenostem se RUBIKON cíleně snaží o koncepční změny ve financování neziskového sektoru. Jiným zdrojem jsou programy Evropské unie, např. Programy celoživotního učení Grundtvig a Leonardo da Vinci, EHP⁹⁹ a Norské fondy v ČR – ty v současnosti podporují projekt Dejme druhou šanci, grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska.

Nemalou měrou se na chodu programů podílejí též PMS ČR (Romský mentoring apod.), nadace (např. NROS), firemní a individuální dárci, firemní dobrovolníci a daná města. Zlomek příjmů pak tvoří vzdělávací a placené služby zaměřené na vzdělávání odborníků v dané oblasti. Určitým zdrojem podpory od státu jsou i tzv. společensky účelná pracovní místa skrze Úřad práce ČR, což jsou pracovní místa, která zaměstnavatel obsazuje na základě dohody s daným Úřadem práce ČR uchazeči o zaměstnání, kterým nelze zajistit pracovní uplatnění jiným způsobem. Výše příspěvku a doba jeho poskytování se odvíjí od splnění stanovených kritérií. Tato společensky účelná pracovní místa, na něž je příspěvek účelově vázán (mohou být použita výhradně za účelem uvedeným v dohodě), představují jeden z omezeného množství nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti zaměřené na cílovou skupinu osob s trestní minulostí. (www.portal.mpsv.cz) Podle průzkumu LMC (2015), poskytovatele internetových služeb v oblasti trhu práce a vzdělávání, však tato forma příspěvků není pro zaměstnavatele primární motivací při zaměstnávání bývalých pachatelů. Pouze 10 % firem, které vědomě zaměstnávají tyto osoby, na daná místa využívají zmíněný příspěvek. Dalších 13 % dotace ÚP nevyužívají, ale ocenili by je. Zbýlých 77 % o dotacích ani neuvažuje. (Studie k problematice rovného zacházení, 2015)

Jaké úspěchy program vykazuje u svých klientů ve vztahu k reintegraci

RUBIKON si sám systematicky shromažďuje a vyhodnocuje data související s reintegrací jeho klientů. Za rok 2015 pomohlo překročit minulost celým 1352 klientům. Pracovní agenturou RUBIKON prošlo v uvedeném roce 426 osob a každá třetí osoba pak získala zaměstnání. Zaměstnáno tedy bylo 130 osob. RUBIKON vykazuje celkem slušnou úspěšnost,

⁹⁹ Zkratka pro Evropský hospodářský prostor (angl. EEA).

co se týká zprostředkování zaměstnání – celkem 587 osob prošlo Programy pro zvýšení zaměstnanosti a posléze 75 % osob vydrží pracovat i po zkušební době. Dluhovou poradnu využilo 378 osob, z čehož 76 % má pak přehled o svých finančních závazcích a 57 % dodržuje splátkový kalendář. Stoprocentní úspěšností se může organizace chlubit v případech podávání návrhů na oddlužení k soudu. Od počátku působení navštívilo organizaci zhruba na 20 000 osob s trestní minulostí. RUBIKON sbírá také řadu tuzemských i mezinárodních cen – z nich zmiňme například International Community Justice Awards (rok 2000¹⁰⁰), Crystal Scales of Justice Award (rok 2009¹⁰¹), Národní cenu kariérového poradenství (rok 2015) či Regio Stars (2015). Hlavní devizou této organizace je cílenost a komplexita služeb, kontinuální intervence a snaha o měření efektivity programů, což umožňuje následné vyčíslení úspor a od toho odvíjejících se finančních pobídek. Umístění jednoho klienta prostřednictvím Pracovní agentury RUBIKON na trh práce a podpora jeho pracovní adaptace stojí cca 30 000 Kč.

3.2.5 Projekt Křehká šance

V závěru šetření se dostáváme konečně k instituci, která by neměla být opomenuta, neboť představuje jeden z hlavních článků kontinuální sociální péče, a tou je Probační a mediační služba České republiky. V roce 2000 Parlament ČR schválil vládní návrh zákona o PMS ČR jako celostátně působící organizaci (zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů), který měl přinést zásadní proměny české justice. Probační a mediační služba představovala v České republice ve své době novou instituci na poli trestní politiky, jejíž činnost spojovala zároveň dvě odvětví – právo a sociální práci a tyto profese utvořily vyváženou novou multidisciplinární oblast v trestní justici. (Matoušek a kol., 2010) V následujícím textu chci představit její unikátní projekt, který se snaží zvýšit kvalitu praxe uplatňování institutu podmíněných propuštění, jenž je jedním z nástrojů včasného a účinného sociálního začleňování pachatelů trestných činů.

Pozadí vzniku programu, inspirace

Projekt Křehká šance je dalším inovativním počinem PMS ČR, realizovaným v letech 2012 – 2015, jemuž bezprostředně předcházel pilotní projekt s názvem Komise pro podmíněné propuštění (dále jen Komise) z let 2009 - 2012. Cílem implementace tohoto konceptu v našich podmínkách bylo ověřit možnosti využití Komise pro podmíněné propuštění v procesu přípravy podkladů pro rozhodnutí soudu o žádostech o podmíněné propuštění. Do

¹⁰⁰ Z mezinárodní konference Probation v Londýně. Cena obdržena z rukou Její královské Výsosti princezny Anny.

¹⁰¹ Justiční fórum v Bruselu, za inovativní projekty v oblasti trestní justice.

pilotního projektu se zapojily tři věznice – Praha-Ruzyně, Opava a Stráž pod Ralskem. Tomu ovšem předcházela inspirace úspěšnou zahraniční praxí zemí Velké Británie, Kanady či Chorvatska¹⁰². Pracovníci PMS ČR a Vězeňské služby České republiky se vydali v letech 2004 až 2007 na mezinárodní stáže a čerpali zkušenosti z již fungujících Komisí, jež jsou součástí tamního stávajícího systému při posuzování osob ve výkonu trestu, žádající o podmíněné propuštění. V některých z těchto zemí mají zároveň komise pro podmíněné propuštění rozhodovací pravomoc a plně nahrazují agendu soudů. Zavedení této inovace v České republice obnášelo dlouhodobé přípravy a diskuze odborné veřejnosti z řad státních zástupců, soudců, probačních úředníků, zástupců vězeňské služby a pracovníků neziskových organizací. Úspěšnost pilotního projektu Komise završil projekt Křehká šance, který následoval svojí činností bezprostředně rokem 2012 a trval do roku 2015¹⁰³. Právě s ohledem na ověření aplikovatelnosti modelu Komisí pro podmíněné propuštění (jak ze strany odborníků, tak i ze strany účastníků cílové skupiny), si projekt mimo jiné kladl za cíl na základě analýzy stávajícího stavu připravit návrh na úpravu institutu PP v České republice včetně návrhu na úpravy trestní legislativy. V době psaní této diplomové práce se díky osvědčenosti projektu Křehké šance „rozjíždí“ pokračování Křehké šance II (od 1. 5. 2016)¹⁰⁴.

Cíle a záměry programu

Praxe rozhodování o podmíněném propuštění se, co do počtu podaných žádostí o PP a co do počtu jejich kladného „vyřízení“, napříč soudními okresy liší. Vznikla tak reálná potřeba standardizovat tento postup tak, aby všechny soudy měly k dispozici jednotný a ucelený soubor kritérií a indikátorů, jež bude při posuzování brán v potaz. Současné způsoby a formy zpracování podkladů pro rozhodnutí v dané věci se liší do té míry, že soudy rozdílně pohlíží na trestní minulost odsouzených, na výsledky plnění programu zacházení ve VTOS i na předpoklady pro vedení řádného extramurálního života. Za účelem sjednocení podkladových materiálů projednávaných v rámci rozhodování o PP, komplexnějšího a objektivnějšího posouzení důležitých skutečností případu, tak vznikl partnerský projekt realizovaný PMS ČR, ve spolupráci s VS ČR. Tato spolupráce byla formálně ukotvena a definována ve Smlouvě o partnerství, která byla mezi oběma službami uzavřena a podepsána nejvyššími představiteli ke dni 6. 6. 2013. Cílem této spolupráce je nejen umožnit uvězněným, kteří prokázali svoji připravenost na předčasné propuštění, časnější návrat na svobodu, ale rozšířit ověřenou praxi

¹⁰² *Parole Boards* popisované již v Projektu Probační dům.

¹⁰³ 1. 6. 2012 až 30. 11. 2015.

¹⁰⁴ Dosavadní spolupráce s 9 věznicemi v rámci Křehké šance, se rozšíří realizací Křehké šance II na 18 věznic v České republice.

Komisi pro podmíněné propuštění. Aktivita Křehké šance sledují nejenom dílčí cíle¹⁰⁵, ale i obecné vztahující se ke koncepčním cílům českého vězeňství. Prostřednictvím projektu také uskutečňuje PMS ČR dlouhodobé cíle trestní politiky, které korespondují s věcnými záměry zákona o Probační a mediační službě České republiky, zákona o výkonu trestu odnětí svobody, zákona o obětech trestných činů a trestního zákoníku. Činnost Komise je v souladu s legislativními a koncepčními intencemi Ministerstva spravedlnosti a naplňuje i strategický cíl Národního akčního plánu „Sociální začleňování a boj s chudobou“.

Stěžejním záměrem je pak, v jednotlivých případech odsouzených, identifikovat rizikové faktory ve vztahu k případné repetici trestné činnosti a zabývat se jejich předpoklady pro vytváření optimálních podmínek k sociální reintegraci. Důraz se klade též na zvýšení odpovědnosti pachatele za způsobený čin, včetně jeho dopadů na konkrétní oběť a chod celé společnosti.

Cílová skupina, na kterou se program zaměřuje

Projekt je zaměřen na zvýšení efektivity práce se skupinou pachatelů, kteří se v rámci výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody připravují na možnost svého podmíněného propuštění. Zvláštní pozornost je pak věnována těm odsouzeným, kteří vykonávají trest za závažné násilné a majetkové trestné činy a těm, kteří jsou ve VTOS opakovaně. Recidivisté totiž, v zájmu ochrany společnosti, vyžadují větší pozornost a důkladnější posuzování žádosti o podmíněné propuštění z důvodu, co možná největší míry regulace rizika jejich opětovného selhání. Dalším specifickým cílové skupiny, která může být zahrnuta do projektu, je její nepříznivá životní situace, doprovázená řadou na sebe se nabalujících problémů. Jedná se tedy o osoby ze sociálně slabého prostředí, uživatele návykových látek, osoby s ústavní či ochrannou výchovou v anamnéze apod. Administrátorka Komise, magistra Lea Skřekucká osvětluje: „*Primárně se bavíme o lidech, kteří jsou pro soudce těžko posouditelní. (...) Když soud rozhoduje o PP u prvotrestaného, spíše ho propustí. Proto se zaměřujeme na rizikovější skupiny odsouzených, u nichž hrozí zvýšené riziko recidivy.*“ Jednou ze stěžejních činností projektu je také práce s poškozenou stranou v podobě fyzické či právnické osoby, aby byl restorativní princip modelu Komise uplatněn v celém kontextu, tedy i na saturaci potřeb oběti. Do projektu byli zapojeni odsouzení z partnerských věznic: Bělušice, Heřmanice, Karviná¹⁰⁶, Liberec, Plzeň, Příbram, Opava, Rýnovice a Stráž pod Ralskem.

Metody práce s klientem

¹⁰⁵ Dílčí cíle projektu Křehká šance uvedeny v projektovém záměru.

¹⁰⁶ Věznice Karviná a Věznice Heřmanice jsou propojeny v PP s Projektem Probační dům.

Metodou práce je v tomto případě myšlena samotná specifická činnost v rámci Komise. Komise¹⁰⁷ se skládá ze tří odborníků - zástupců PMS ČR, VSČR (z nichž jeden plní funkci předsedajícího) a veřejnosti (státní či nestátní neziskové organizace, jejíž praxe se orientuje na penitenciární a postpenitenciární péči). Komise fungují tak, že v každé ze zapojených věznic se, zpravidla jednou za dva měsíce, konají jednodenní zasedání, během nichž se uskuteční až tři parolová slyšení. Tato parolová slyšení mají standardizovanou strukturu a stanovený okruh osob, které mohou být přítomné. S přítomností se tedy počítá u odsouzeného (případně jeho podporovatele), komisařů, administrátora Komise v daném regionu, experta PMS ČR nebo VSČR, kmenového vychovatele z VTOS, asistenta oběti a případně i oběti.

Struktura parolového slyšení vypadá takto:

- 1) Úvodní slovo odsouzeného (případně jeho podporovatele)
- 2) Slyšení asistenta oběti (možno i samotné oběti)
- 3) Slyšení kmenového vychovatele odsouzeného
- 4) Slyšení případně přizvaných osob (psycholog, kaplan, sociální kurátor aj.)
- 5) Slyšení odsouzeného
- 6) Závěrečné slovo odsouzeného

Členové Komise na závěr, bez přítomnosti dalších osob, konzultují obsah slyšení a hlasují o doporučení či nedoporučení odsouzeného k možnosti PP. Jakékoliv rozhodnutí pak rozvádějí ve zdůvodnění. Výsledkem zhruba dvou a půl hodinového parolového slyšení, jehož stěžejním nástrojem je rozhovor s odsouzeným, je akt Stanoviska Komise pro podmíněné propuštění k připravenosti odsouzeného na podmíněné propuštění. Toto Stanovisko, jako informačně hodnotná a srozumitelná zpráva, je klíčovým výstupem z projektové spolupráce s odsouzeným. Obsahuje relevantní souhrnné údaje, které jsou podstatné pro rozhodování soudců a státních zástupců o žádosti odsouzených o PP a jejichž kompletace trvá zhruba 4 měsíce. Soudce při rozhodování o PP má mnohdy k dispozici obsáhlé svazky trestních spisů, hodnocení věznic, stanovisko probačního úředníka a dalšími dokumenty. Stanovisko Komise mu tak šetří práci, protože na zhruba 2 – 3 stranách mu podá přesně ty informace, které ke svému rozhodnutí potřebuje. Jedná se o informace získané z dostupných materiálů a samotného parolového slyšení s odsouzeným, doplněné o prověřené zprávy o jeho připravenosti na PP v oblasti bydlení, rodinného zázemí či plánu řešení zadluženosti. Dále je soudce informován o přetrvávajících dopadech trestného činu na oběť a zjištěných rizicích odsouzeného, pro jejichž korekci jsou ve Stanovisku navrhována opatření. Paní magistra Lea Skřekucká akt popi-

¹⁰⁷ Systém práce Komise (zařazování případů odsouzených do projednání, personální složení komisí a termíny parolových slyšení ve věznicích) organizačně a odborně řídí Rada pro podmíněné propuštění. Administrativu v projektu Křehká šance zajišťují tři administrátoři a devět koordinátorů ve věznicích.

suje takto: „*Stanovisko samotné je vlastně rozhodnutím Komise, zda doporučuje či nedoporučuje soudu, aby byl odsouzený podmíněně propuštěn. Pokud ano, tak za jakých podmínek. Protože soud stanovuje určité podmínky nebo omezení. A pokud ne, tak proč – kde vidíme ty rizikové oblasti a proč se nám zdají tak rizikové, že v současné době nedoporučujeme soudci, aby propustil odsouzeného na svobodu.*“ Pokud tedy Komise vyjádří nedoporučení k PP, objasňuje odsouzenému, kde vidí rizika v jeho propuštění a navrhuje mu kroky k jejich eliminaci. O postoji samotných soudců k uplatňování Stanoviska pak paní magistra hovoří tak, že: „*Každý soudce má v momentální chvíli jiný vztah k naší práci (pozn.: činnosti Komisi). Od těch, kteří to plně nereflektují, po ty, kteří opravdu Stanovisko kvitují, zvykli si na něj a vyžadují ho. Je to dlouhá cesta začlenit se do systému, který je desítky let neměnný. Pro soudce je to velká inovativní změna. Chce to tedy otevřené dveře, obzor a nebát se zkusit novou věc.*“

Jaké se realizují resocializační aktivity

Celý proces přípravy odsouzeného na Komisi, včetně samotného parolového slyšení, směřuje vlastně k jeho resocializaci. To, že s ním někdo pracuje a komunikuje na téma jeho života po propuštění, např. jak bude řešit své dluhy, kde bude hledat bydlení, jak se postará o svoje děti, co by měl udělat proto, aby nepáchal další trestnou činnost apod., již samo o sobě pomáhá v procesu „nápravy“. Jedná se o rozhovory s probačním úředníkem, koordinátorem, vězeňským kaplanem a posléze se samotnou Komisí. Podnícením těchto myšlenek se odsouzený přiměje k orientaci na současný život a více se zamýšlí nad tím, jaké má možnosti a zdroje a jak bude ne/náročná jeho cesta z vězení. Odsouzený má v pravidelných intervalech, před tím, než dojde k parolovému slyšení, možnost hovořit se zainteresovanými osobami a sdílet tak s nimi svoje potřeby či obavy.

Projekt se snaží od začátku svého působení nabízet odsouzeným pomoc při přípravě na jejich podmíněné propuštění, ale vyžaduje jejich angažovanost a upřímně míněnou snahu a připravenost k řešení problémů, jež je čekají po návratu na svobodu. Všechno, co odsouzený udělá pro věc, z vlastní iniciativy, se bere jako pozitivum a všechno, co udělá, protože musí, se bere jako standard. Takže pokud například uhradí škodu, která je nařízena soudem, tak je to bráno jako splnění povinnosti. Pokud tak neučiní, je to bráno jako „minus“. Je třeba pohlížet na to, co odsouzený dělat musí a co dělá nad rámec. Zrovna Komise nebo spolupráce s PMS ČR pramení z jeho vlastní iniciativy. Účast v projektu je dobrovolná a odsouzený má jedinečnou možnost a prostor přesvědčit okolí, že začal řešit příčiny a důsledky své trestné činnosti,

a že je v případě PP ochoten spolupracovat s probačním úředníkem v rámci soudem uloženého dohledu či plnit uložené povinnosti nebo omezení¹⁰⁸.

Na jaké oblasti klientova života se program zaměřuje

Po té, co dojde k samotnému parolovému slyšení, se Komise ptá na tři oblasti pachatelova života, aby si doplnila předložené podklady o pohled samotného odsouzeného. Komise se ptá, jak vypadal jeho život před výkonem tohoto trestu a co ho vůbec vedlo k páčání trestné činnosti. Zajímá ji také motivace k páčání trestné činnosti, i když kolikrát během dvouhodinového sezení nelze zcela tyto příčiny rozklíčovat. Další oblastí je život ve výkonu trestu. Na slyšení se dostává v tomto ohledu ke slovu i vychovatel odsouzeného, který se vyjadřuje k míře jeho socializace v průběhu VTOS. Jak moc se na odsouzeném projeví negativní vlivy prizonizace, jak se zapojil do kolektivu spoluodsouzených, jak plní Program zacházení apod. Třetí oblastí, která Komisi zajímá, je doba po případném podmíněném propuštění – kam povedou první kroky propuštěného, zda vyřešil otázku bydlení a má se kam vrátit, nebo zda aktivně shání zaměstnání. V rámci přípravy na Komisi jsou tedy prověřovány konkrétní podmínky připravenosti odsouzeného na výstup z VTOS (bydlení, rodina, zaměstnání, dluhy aj.), což je doplněno o sdělení samotného odsouzeného. Tím si Komise utváří celistvý obraz o stavu odsouzeného a zohledňuje nabyté informace v doporučení či nedoporučení k PP.

Význačnou přidanou hodnotou tohoto modelu práce je také zapojení poškozené strany daným trestným činem. Pachatel je tak konfrontován s dopady svého trestného činu na život oběti, o kterých neměl třeba ani ponětí, nebo nad nimi doposud neuvažoval. Jeho postoj k této konfrontaci je brán na zřetel při tvorbě Stanoviska Komise. V souvislosti s plánovaným projednáním případu je oběť oslovena odborníkem „asistentem oběti“, který nabídne oběti participaci. Oběť¹⁰⁹ sama se může k danému případu vyjádřit buď písemně – prostřednictvím Prohlášení oběti¹¹⁰, nebo v rámci rozhovoru s probačním úředníkem, nebo se může dostavit osobně na parolové slyšení. *„Toto je zajímavý aspekt, protože je na české poměry celkem unikátní a lze vidět, že ještě nejsme zcela na tento systém práce nastavení. Z celkového počtu evidovaných obětí se dostavilo k samotnému jednání Komise jen velmi malé procento.(...) Asistent oběti osloví oběť a záleží už jen na ní, zda se bude chtít zapojit. (...) Primárně jde o to dát odsouzenému nějakou zpětnou vazbu, jaké jsou dopady jeho trestné činnosti na život*

¹⁰⁸ V průměru navrženy cca 3 povinnosti/omezení na případ. A u kladných stanovisek Komise byl dohled probačního úředníka doporučen v 95 % případů a v tomtéž podílu navrženy i povinnosti či omezení.

¹⁰⁹ Evidováno celkem 1199 poškozených; z toho 858 fyzických osob; osloveno s nabídkou spolupráce 96 %; kladně reagovalo 37 % (304); s asistenty se sešlo pak 130 obětí.

¹¹⁰ Sepsáno v 19 % případů. Čte se na parolovém slyšení a odsouzený se k tomu může vyjádřit. Ovšem největší váhu má, pokud Prohlášení přečte oběť osobně.

oběti a současně věnovat oběti velkou dávku podpory a zájmu a nabídnout jí jednak možnost získat informace o případu, tak možnost se setkat v rámci podpůrného rozhovoru.“

S jakými dalšími subjekty organizace spolupracuje (mezioborová spolupráce)

V počátku realizace projektu byla ve spolupráci expertů PMS ČR a VS ČR vytvořena inovovaná Metodika práce Komisí pro podmíněné propuštění (KPP), která vycházela zejména ze zkušeností z realizace pilotního projektu Komisí pro podmíněné propuštění v letech 2008 – 2012. Následně byl sestaven a proškolen tým odborných zaměstnanců projektu skládající se z administrátorek, koordinátorů ve vězení, členů Komisí pro podmíněné propuštění a asistentů pro oběti trestných činů. Praxe projektu klade vysoké nároky na kooperaci a odbornost, jak týmu připravujícího podklady pro činnost Komise, tak komisařů, jež po nastudování materiálů jednotlivé případy projednávají. Úzká a veskrze nezbytná spolupráce na projektu probíhá v úrovni státního zastupitelství, soudů, jednotlivých smluvních věznic a dalších středisek PMS ČR. Následná spolupráce probíhá s širokou sítí státních i nestátních neziskových organizací. Strůjci projektu se po celou dobu práce s pachateli snaží o přesah v podobě kontaktů na navazující organizace jako např. terapeutické komunity, K – centra, sociálními kurátory, občanskými poradnami, službami dluhového poradenství apod.

Jak program oslovuje potenciální klienty

Odsouzení se o možnosti zapojení se do projektu dozvídají ve věznici od koordinátorů (v každé věznici jeden koordinátor – celkem 9), kteří jsou zaměstnanci věznice a zároveň spolupracují na část úvazku s projektem Křehké šance. Zpravidla to bývá speciální pedagog, sociální pracovník či terapeut. Spolupráce se samotnými věznicemi se navazovala tak, že PMS ČR ve spolupráci s Generálním ředitelstvím VSČR, oslovila jednotlivé ředitele věznic s možností zavedení projektu v „jejich“ věznici. Ředitel pak vytipuje zaměstnance, který bude schopný a ochotný podílet se na projektu jako koordinátor. Výhoda koordinátora spočívá v tom, že zná prostředí věznice a ví, na které odsouzené se zaměřit a jak je oslovit. Spolupracuje při tomto výběru s vychovateli a odbornými zaměstnanci věznice. Tato proškolená osoba pak celkově reprezentuje projekt v dané věznici a dělá osvětovou činnost mezi samotnými odsouzenými. Nejenom, že představuje jednotlivé aspekty účasti v projektu, ale také upozorňuje odsouzené, kteří by se chtěli zapojit, že však vstupem do projektu nemají zaručeno podmíněné propuštění. Podaří-li se koordinátorovi srozumitelně objasnit odsouzenému přínosy a podmínky jeho vstupu do projektu a motivovat jej k účasti, eliminuje tím riziko pozdějšího odstoupení z projektu. Paní magistra Skřekucká praxi přibližuje takto: *„Je poměrně riskantní pro odsouzeného vstoupit do projektu, protože sice na jednu stranu ukazuje, že chce udělat něco nadstandardního a otevírá nám svůj život, ale současně to stanovisko může nakonec*

mluvit ve prospěch jeho propuštění, ale tak i v neprospěch. Soudce totiž může ke Stanovisku přihlídnout, ale konečné rozhodnutí je čistě na něm. Je to velice individuální.

Pokud odsouzený souhlasí se zařazením od projektu, stvrdí to svým písemným souhlasem. V návaznosti na to je mu ve věznici aktualizován jeho Program zacházení, doplněn o tuto aktivitu a posléze odsouzený podepíše ještě Podnět k zahájení spolupráce s PMS ČR. Po schválení návrhů koordinátorem vytipovaných případů členy Rady pro podmíněné propuštění pak nastává čas pro administrátora, který shromažďuje podklady k parolovému slyšení. Z trestního spisu odsouzeného „vytáhne“ stěžejní informace jednak pro práci asistenta oběti (kontakty, údaje o povaze a šíři vzniklých škod v důsledku trestné činnosti, informace týkající se postoje odsouzeného k této věci apod.), tak pro práci probačního úředníka (výpověď pachatele, postoje ke spáchanému činu a dopadům na oběti atd.). Ve spolupráci s probačním úředníkem a koordinátorem jsou sbírány informace ohledně trestní minulosti, délky současného trestu, průběžného hodnocení programů zacházení, zařazení do přístupných skupin vnitřní diferenciací a další. Z tohoto byť stručného výčtu údajů je patrné, co všechno je předmětem zájmu Komise.

Finanční zdroje programu

Primárním zdrojem fungování projektu jsou již dříve zmíněné fondy ESF ČR a konkrétně program OPLZZ, sekundárně pak ze státního rozpočtu České republiky prostřednictvím dotačních titulů Ministerstva spravedlnosti. Projekt Křehká šance byl spolufinancován cca 85 % z prostředků z Evropské unie a 15 % ze státního rozpočtu. Celková výše rozpočtu byla necelých 14 milionů Kč. Co se týče pokračování Křehkou šancí II, finanční prostředky budou čerpány opět z ESF ČR, z programu OPZ (v podílu cca 77 % na celkovém rozpočtu projektu).

Jaké úspěchy program vykazuje u svých klientů ve vztahu k reintegraci

Komise pro podmíněné propuštění představuje inovaci institutu podmíněného propuštění z hlediska objektivit, komplexnosti a současně profesionálního individuálního přístupu k jednotlivým případům. Program umožňuje důkladné vyhodnocení rizik recidivy, které se snaží snížit vytvořením konkrétních návrhů plánu bezpečného propuštění pachatele. Dosaďované zkušenosti z obou projektů zatím ukazují, že spolupráce všech zainteresovaných profesionálů, aktivní spolupráce odsouzeného a zapojení oběti v době, než soud rozhodne o podmíněném propuštění, jsou v našem prostředí použitelné a žádoucí způsoby práce. Dobré zkušenosti z projektu potvrdily i evaluační zprávy¹¹¹, které se svými zjištěními vyslovují pro zachování stávajícího konceptu a intervalů zasedání Komise.

¹¹¹ PODANÁ, Zuzana a Eva KRULICHOVÁ. *Evaluace projektu Křehká šance*. 2015.

Celkem se jednání Komisí účastnilo 302 osob (= 302 parolových slyšení; což je 86 % všech přihlášených; 14 % tedy odstoupilo). Dohromady pak bylo Komisí uděleno kladné stanovisko k PP v 72,5 % případů (219). Stanoviska Komise se pak shodovala s PMS ČR v 79 % případů a s VS ČR v 75 % případů. I přes kladná stanoviska probační služby i vězeňské služby, udělila Komise negativní stanovisko ve 12 % případů. Co se týče následného rozhodnutí soudu o PP, byla celková shoda Komisí (kladné stanovisko) a rozhodnutí soudu v 62 % případů. O úspěšnosti nehovoří jen čísla, ale také hodnocení zainteresovaných odborníků. Z rozhovorů se soudci a státními zástupci vyplynulo, že pro ně Stanovisko představuje při rozhodování o PP důležitý zdroj informací, především pak v komplikovanějších případech odsouzených, kdy si tak udělají lepší „obrázek“ o pachateli díky ucelenosti a objektivnosti předkládaných materiálů. Efektivitu projektu ve vztahu k reintegraci jednotlivých dosouzených lze však vyhodnotit až s odstupem času, kdy je propuštěný na PP. *„Od té doby, co je propuštěn na svobodu, do doby zhruba půl roku až roku, sledujeme, zda se do výkonu trestu vrátí, či nikoliv. Na nějaké hlubší vyhodnocení tedy potřebujeme odstup a podívat se na to v delším horizontu. (...) To, do jaké míry člověk pochopí tu svoji šanci, že se vrací na svobodu, je už čistě na něm. Vnější vlivy jsou kolikrát tak silné, že ačkoliv je člověk velmi přesvědčen v tu chvíli, kdy opouští vězení, že už se tam nikdy nevrátí, samotná praxe života to kolikrát promění.“*

V souladu s koncepcemi a strategiemi MS ČR se, jak už bylo řečeno, chystá zahájení navazujícího projektu Křehká šance II, který usiluje o rozšíření stávající praxe Komisí. Nový projekt si též klade za cíl podporovat odbornou debatu o stavu vězeňství, postavení oběti v procesu trestního řízení a vytvořit návrh na úpravu institutu PP na podkladě analytické činnosti¹¹² a především dobré praxe.

3.3 Zhodnocení a diskuze

Záměry o rozvoj kontinuity v péči o pachatele trestných činů, u nás, jak už bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, začaly vyvěrat na povrch již v 50. letech 20 století. Od té doby se udála velká řada změn a mnohé intence byly, i přes totalitní režim, uvedeny do praxe a úspěšně realizovány. Přestože od změny režimu uběhlo 27 let a otevřely se možnosti ve všech smě-

¹¹² Po celou dobu realizace projektu byly realizovány aktivity monitoringu, kdy byla sbírána a sumarizována data o odsouzených, kteří vstoupili do projektu, obětech jejich trestné činnosti, průběhu a výsledku jednání Komisí pro podmíněné propuštění a výsledku projednání žádostí o podmíněné propuštění.

rech, nadále nemůžeme říci, že by praxe v sociální reintegraci osob opouštějící VTOS, nebo vykonávající alternativní trest, byla uspokojivá. Česká republika se snaží po vzoru západních zemí implementovat řadu inovací, zaběhlý systém se však mění ztěžka. V roce 2008 se v rámci projektu Šance (viz strana 29) realizovalo jednání u kulatého stolu¹¹³ „Mezi vězením a komunitou“. Cílem tohoto jednání bylo vytvořit platformu odborné veřejnosti pro výměnu zkušeností z praxe a pro návrh opatření, která mohou pomoci optimalizovat praxi začleňování odsouzených do společnosti. I když se nepodařilo tuto, ani v podstatě jinou další zamýšlenou platformu, udržet v pravidelnosti a zakomponovat ji do stávajícího systému, přináší tyto počiny alespoň povědomí zúčastněných aktérů o sobě navzájem. Neboť jsou kulaté stoly většinou součástí projektů s omezenou dobou realizace a financování, nelze požadovat jejich „mainstreamovost“ a nadčasovost. Účastníci zmíněného kulatého stolu byli z širokého spektra státních i nestátních organizací věnujících se práci s odsouzenými. Diskutovány byly otázky sociální reintegrace osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v kontextu stávající praxe návratu těchto osob zpět na svobodu a pod vlivem překážek, se kterými se standardně setkávají. Účastníci se snažili hledat opatření a doporučení, jak tuto praxi optimalizovat. Východiskem kulatého stolu byla shoda v předpokladu, že stávající resocializační praxe není dostačující a je třeba zapracovat na celkové přípravě odsouzeného opouštějícího výkon trestu. „*V obecném kontextu chybí komplexní zacházení s odsouzenými před a po propuštění a přetrvává stav, kdy se odsouzení navrací do společnosti nedostatečně připraveni na svobodu, ale společnost jim neposkytuje potřebnou podporu. Odsouzení za dané situace nemají adekvátní zázemí a motivaci k dalšímu nekriminálnímu způsobu života.*“ (Valeš in Mezi vězením a komunitou, 2008, s. 87) Účastníci došli společně k formulaci několika obecných opatření, jež uvedu níže a které mohu, po sběru empirických dat v rámci kvalitativního šetření, kvitovat, protože korespondují s resocializačním úsilím mnou poznaných inovativních resocializačních programů. I když se jedná veskrze o doporučení vztahující se k výkonu trestu odnětí svobody, ve svém principu a s patřičnou modifikací, jsou aplikovatelné i na práci s odsouzenými k alternativním trestům, neboť tyto osoby pojí podobné, ne-li mnohdy shodné problémy se sociálním fungováním a reintegrací. Jedná se o **doporučení**:

- Potřeby komplexní a kontinuální práce s odsouzenými před a po propuštění
- Potřeby prohloubení partnerské spolupráce státních a nestátních organizací při práci s odsouzenými na jejich transferu do civilního života
- Potřeby zachování kontaktu odsouzených s extramurálním světem a podpora odpovědnosti každého jednotlivce za svoji trestnou činnost

¹¹³ Konané dne 14. 2. 2008

- Potřeby důkladného řešení zadluženosti odsouzených
- Potřeby zvyšování povědomí potenciálních zaměstnavatelů, překonávání předsudků ve společnosti k této cílové skupině a snaha o motivaci k účasti komunit na sociální reintegraci pachatelů

Pro účely kvalitativního šetření jsem si zvolila hlavní otázku:

„Jaké nástroje sociální reintegrace používají vybrané inovativní resocializační programy?“

Tato otázka byla zpřesněna dvěma dílčími otázkami:

„Jaké oblasti pachatelova života jsou těmito resocializačními nástroji ovlivňovány?“

„Jaké výsledky vykazují tyto programy ve vztahu k následné reintegraci klientů vybraných organizací?“

S ohledem na problémové oblasti a rizika, se kterými se odsouzení potýkají, je třeba podporovat zavedené služby a rozvíjet inovativní trendy v resocializační praxi, které tyto oblasti dokážou erudovaně sanovat. Prioritami v současné penitenciární a postpenitenciární politice je **podpora rozvoje probačních domů**, jako jakýchsi domů na půli cesty pro dospělé, které představují v zahraničí osvědčený resocializační program. Probační domy by vyplňovaly pomyslnou mezeru mezi nepodmíněným trestem odnětí svobody a nabytím svobody po propuštění, pro což mají odborníci termín tzv. „šok ze svobody“. Tento sám o sobě resocializační nástroj, by ve spojení s institutem podmíněného propuštění, fungoval jako podpůrný most z vězení zpět do společnosti, zároveň snižující rizika. Šetřením jsem zjistila, že zavedení tohoto konceptu do našich podmínek není vůbec snadné a lze ho implementovat v širším měřítku jen za předpokladu relevantní opory v zákoně, zapasování do systému trestní spravedlnosti a dostatečném počtu adeptů z řad pobytových služeb s adekvátním místním i stavebním uzpůsobením. Potenciál zatím jediného probačního domu u nás tkví v dlouhodobé praxi jeho poskytovatele s cílovou skupinou v rámci azylového domu. Neboť je to zatím pilotní projekt, nelze dopředu jeho úspěšnost zcela prognózovat.

Jinou prioritou je na makro úrovni **kooperace služeb pro osoby s trestní minulostí**. Například v novém projektu Křehká šance II je navrhována pozice odborníka¹¹⁴, který v daném regionu bude zjišťovat dostupnost služeb pro osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody, jejich funkčnost a provázanost a v rámci kulatých stolů bude sdružovat zástupce těchto služeb, aby společně diskutovali nad potřebami systémových opatření. Tento odborník bude jakýmsi koordinátorem, který bude kontaktovat relevantní instituce, jež mají co dočinění s osobami navracejícími se zpět do civilního života. Výstupem činnosti tohoto odborníka

¹¹⁴ Pilotní projekt Rozvoj restorativní praxe (RRP) jako klíčová aktivita Křehké šance II.

v kooperaci se zástupci služeb, bude analýza existujících postpenitenciárních služeb v daném regionu a návrh cílů k jejich optimalizaci. Záměrem této inovace má být zlepšení připravenosti pachatele na život mimo vězení, snížení rizika po jeho internaci a zajištění přesahu a efektivity v komunikaci napříč jednotlivými podpůrnými složkami. Administrátorka Komise pro podmíněné propuštění v rámci projektu Křehká šance, Lea Skřekucká, vyjadřuje svoji představu o ideální podobě postpenitenciární péče: „*Mně zde chybí instituce, která nemusí nutně být pobytového charakteru. Spíše nějaký prostor, kde by odsouzení věděli, že mohou přijít, případně se ubytovat, dostanou opravdu kvalitní poradenství apod. Ovšem, do určité míry to dělají současné organizace – azylové domy, P – centra, sociální kurátoři, ale je to rozdrobené. Takže buď to lépe zasíťovat a propojit, nebo vytvořit nějakou novou jednotku, která toto všechno bude dělat.*“

Existuje zde již řada organizací, které poskytují pomoc osobám, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, nebo jsou sociálně vyloučeny, zejména z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy, nebo výkonu trestu. Tyto organizace však ve velké většině případů nejsou primárně zacíleny pouze na pachatele trestných činů, ale orientují se na multiproblémovou cílovou skupinu, do které spadají osoby řešící zároveň několik problémů. Samozřejmě, že odsouzení netrpí pouze jedním ohraničeným problémem. Také se potýkají s řadou vzájemně provázaných těžkostí, ale současně tato skupina vyžaduje specifickou podobu intervencí, které by, v zájmu kvality, měli vykonávat odborníci s praxí v postpenitenciární oblasti. Pokud máme na mysli konkrétně sociální služby jako např. azylové domy, nízkoprahová denní centra, krizovou intervenci, či poskytované speciální poradenství osobám opouštějícím ústavní zařízení a výkon trestu odnětí svobody - minimálním standardem při poskytování těchto služeb by měla být pak jejich registrace Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR.

Široký záběr služeb pro pachatele a oběti trestných činů, od práce s jednotlivcem přes práci s komunitou až po systematické síťování služeb a podporu komplexního provázaného uspořádání, jehož průkopníkem je hlavně Probační a mediační služba České republiky, jsou v našich podmínkách na úrovni orgánů veřejné správy ještě jevem spíše neobvyklým. (Radvá, 2015) Kromě 78 pracovišť Probační a mediační služby České republiky a 205 sociálních odborů obcí s rozšířenou působností, na nichž vykonávají státní správu v přenesené působnosti sociální kurátoři, chybí v našem státě doposud rovnoměrné rozložení sítě služeb pro tuto cílovou skupinu. Postpenitenciární služby zde tedy v jakési míře jsou, nikoliv však rovnoměrně rozložené po celém území, ale kumulované v určitých místech (např. kolem hl. m. Prahy a Brna).

Ze skutečností zjištěných v rámci šetření též vyplynula **potřeba zajištění životnosti a udržitelnosti resocializačních programů** ve smyslu jejich včlenění do systému trestní spravedlnosti. Pavel Štern, absolvent sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a dlouholetý ředitel Probační a mediační služby ČR, přináší, též i po sběru zahraničních zkušeností, návrhy, jak lépe resocializační programy zakomponovat do justičních podmínek naší země. V západních zemích a Skandinávii fungují tyto programy díky osvědčenému postupu akreditačních a certifikačních procesů. *„Cílem a smyslem je vytvořit komplexní a zastřešující systém na národní úrovni. (...) Akreditační proces zajišťuje kvalitu, neboť vyžaduje, aby poskytovatelé a tvůrci programů splnili příslušné a náročné standardy kvality, např. propracované a realizované programové manuály, kvalifikovaný a vyškolený personál.“* (Štern a kol., 2010, s. 175) V české justici funguje akreditační systém pro probační programy pro mladistvé pachatele, v souladu se zákonem č. 218/2003 Sb., (o soudnictví ve věcech mládeže). V roce 2013 byl zase otevřen akreditační systém služeb pro oběti trestných činů, doplněný o dotační řízení pro poskytovatele těchto služeb. Od nabytí účinnosti zákona č. 45/2013 Sb., (o obětech trestných činů) do července 2015 však registr čítal pouze 4 poskytovatele restorativních programů pro oběti trestných činů na celou Českou republiku. (Radová, 2015) **Akreditační systém** pro probační a resocializační programy pro dospělé pachatele ještě není zcela dokončen, ale usilovně se na něm pracuje. Je zapotřebí zkoordinovat a sladit dosavadní rozsáhlé aktivity nestátních neziskových organizací v oblasti justice, zmapovat nejvíce problematické aspekty kriminality a začít plošně rozvíjet osvědčené ale i nové resocializační programy. Pavel Štern, stojící u zrodu myšlenky realizace komplexu resocializačních programů, spolu s tehdejší Sdružením pro probaci a mediaci v justici, zastoupeném paní Dagmar Doubravovou, iniciovali v roce 2009 - 2010 přípravu projektu rozvoje probačních a resocializačních programů, který se realizuje od roku 2011 s předpokladem dokončení v červnu 2016 pod názvem „Rozvoj probačních a resocializačních programů – posílení prevence a ochrany společnosti před opakováním trestné činnosti“¹¹⁵. Na projektu se podíleli, jako partneři, Probační a mediační služba ČR, Vězeňská služba ČR, probační a sociální služba kantonu Curych (BVD-Bewährungs und Vollzugsdienste – Zürich) a sdružení na podporu rozvoje probačních služeb ve východní Evropě (VEBO – Verein zur Entwicklung der Bewährungshilfe in Osteuropa). Tento projekt si klade za cíl svojí činností zajistit udržitelnost a stabilitu rozšířených a inovovaných programů a zpracovat návrh akreditačního řízení probačních resocializačních programů pro dospělé. Jitka Čádová, která do listopadu 2015 působila na pozici vedoucí pro-

¹¹⁵ Bližší informace v Informačním měsíčníku Ministerstva spravedlnosti České republiky, SWISS_2015-10_Bulletin-Ministerstva-spravedlnosti.pdf.

jektu, udržitelnost výstupů přibližuje takto: „*Udržitelnost spočívá v tom, že Ministerstvo spravedlnosti ČR nastaví systém akreditací těchto programů s navazujícím dotačním řízením. Realizace programů v dalším období by tedy byla zajištěna formou dotace z kapitoly Ministerstva spravedlnosti ČR.*“ (Čádová in Bulletin Ministerstva spravedlnosti, 2015)

Zároveň je nezbytné vytvořit pro tyto programy patřičné **finanční podmínky**, jejichž zázemí vidí pan Štern v postupném převzetí finanční odpovědnosti českou justicí, respektive PMS ČR, jak je tomu v zahraničí. Role státu jako zastřešujícího orgánu je, podle něho, nezastupitelná. Inovativní resocializační programy jsou většinou v našich podmínkách podporovány finančními prostředky v rámci dotačních titulů, protože nejsou součástí stávajícího justičního systému a tudíž nelze prostředky čerpat ze státního rozpočtu. Nejdostupnějšími prostředky jsou v současné době pak dotace z Evropského sociálního fondu České republiky. Státní rozpočet umožňuje výhradní a stabilní finanční podporu pouze těm programům, které jsou zakotveny v platném systému a jejich realizace se již v minulosti osvědčila. Inovace v podobě pilotních projektů, je obtížné financovat, neboť není dopředu jistá jejich kvalita a úspěšnost. Proto jsou prozatímne financovány převážně „pouze“ prostřednictvím dotačních titulů z Evropské unie. V každém případě se však aktuálně jeví, oproti nákladné internaci odsouzených ve věznicích, jako nejschůdnější cesta optimalizace postpenitenciární praxe prostřednictvím akreditací a dotací, což je levnější varianta způsobu řešení recidivy. Jakkoliv je tento systém pro poskytovatele služeb mnohdy existenčně nejistý a nesystémový. Pohledme například na Kavárnu Dismas, která musela dočasně pozastavit svoji činnost a čekat na další dotační výzvu, nebo na RUBIKON centrum, které muselo také pozastavit činnost ve svých dvou pobočkách v Ústí nad Labem a v Chebu.

Mapované resocializační programy vykazují poměrně slušné výsledky ve vztahu k re-integraci svých klientů. Děje se tak díky jejich snaze o zevrubnost, komplexnost a provázanost poskytovaných resocializačních aktivit. I když je každá z organizací zaměřena určitým směrem a neklade si maximalistické ambice, nedovolí si svým klientům neposkytnout co možná nejkvalitnější podporu a pomoc. Ve finále se tak na každém pracovišti dostane pachatelů speciálního poradenství ve všech oblastech, které aktuálně řeší. Pokud náhodou pracovníci nedisponují konkrétními vědomostmi, dokážou své klienty nasměrovat cestou návazných služeb jiných organizací. Ze sociálněprávní praxe těchto zařízení také vyplývají **dílní priority**, které se shodují s cíli postpenitenciární politiky, a těmi jsou udržení stávajících zavedených služeb a budování nových programů dluhového poradenství, programů zaměřených na řešení závislostí na návykových látkách, programů zaměstnávání osob s trestní minulostí na

otevřeném trhu práce v podobě pracovních agentur, rekvalifikačních kurzů apod. Měla by být též akcentována oblast podpory svépomocných skupin pro samotné pachatele i jejich rodinné příslušníky, větší zapojování obětí ve světle restorativních principů či osvěta veřejnosti a zapojování komunit do procesu řešení následků trestných činů.

Závěr

Téma resocializace pachatelů trestných činů a jejich opětovné začlenění zpět do společnosti vzbuzuje mnohdy ironický úsměv na tváři těch, kteří na ně pohlíží pouze jako na osoby „nenapravitelné“ a hodné separace co nejdále od slušných lidí. Vzhledem k tomu, že se s těmito názory setkávám poměrně často a reflektuji, že si tato problematika zaslouží mnohem více pozornosti a otevřených diskuzí, pojala jsem tuto diplomovou práci z hlediska aspektů, které sociální reintegraci provázejí. Mým cílem byla snaha o jejich nahlédnutí, popsání a zhodnocení, s přihlédnutím k aktuálním možnostem prevence opakování trestné činnosti ve světle restorativních trendů. Empirická část pak rozšiřuje tento záměr o zmapování resocializačních snah vybraných inovativních programů v kontextu sociální práce s pachateli trestných činů.

Uložení trestu a jeho výkon má nezpochybnitelný vliv na odsouzeného a jeho pozdější reintegraci. Proto velká míra odpovědnosti spočívá na státních zástupcích, soudcích a potažmo pracovnících věznice (pokud jde o nepodmíněný trest odnětí svobody). Zacházení s odsouzenými ve věznicích dle programů zacházení je jedním z nástrojů snahy o reedukaci a převýchovu odsouzeného, jejíž úspěšnost je mimo jiné vyhodnocována a zpracovávána ve sbornících efektivity intervenčních programů. Přijetí a naložení s trestem u každého konkrétního pachatele je složitá otázka. Záleží na mnoha faktorech a to, že pachatel přijme plnou odpovědnost za svůj trestný čin a má momentální upřímnou snahu na odčinění následků tohoto činu, ještě neznamená, že cesta bude snadná a úspěšná. Odsouzený bývá i přes sebevětší motivaci ke zlepšení limitován a jak se zdá, záznam v rejstříku trestů je stále ještě jednou z největších překážek na cestě k reintegraci, i když se organizace v postpenitenciární oblasti snaží tuto zvyklostní normu měnit například tím, že se napojují na zaměstnavatele a vytváří pracovní programy. Sociální pracovníci v postpenitenciární praxi stále vnímají určitou nepřístupnost a nepřipravenost společnosti mezi sebe tyto osoby pustit. Přitom překonávání předsudků není úlohou a kompetencí pouze pomáhajících profesí, ale odpovědnost stojí na každém z nás.

Vysokou návratnost odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody zapříčiňuje mnoho faktorů, které jsem uvedla v první kapitole. Holá fakta o recidivě se dozvíme z řady resortních statistických materiálů. Například ze Statistické ročenky VSČR za rok 2015 vyčteme, že k 31. 12. 2015 vykonávalo nepodmíněný trest odnětí svobody poprvé 34,34 % odsouzených. Z toho vyvodíme, že zbylých 65,66 % odsouzených už minimálně jednou věznicí navštívilo (statisticky uvádějí i počty opakovaných VTOS). Mluvíme zde tak téměř o 70 % recidivě, co se trestu

odnětí svobody týče. Nic nám však tato fakta neřeknou o okolnostech recidivy. Zajímají-li nás informace kvalitativního charakteru, musíme nahlédnout do kriminologických či penologických výzkumů, prostudovat dostupnou a celkem početnou literaturu na toto téma, nebo hovořit s odborníky v penitenciární a postpenitenciární oblasti. Podle kriminologických výzkumů ale i praxe s pachateli vyplývá, že se na opakování trestné činnosti podílejí nejčastěji tři vlivy, kterými jsou zadluženost, neschopnost se uplatnit na otevřeném trhu práce a ztráta či absence pozitivních sociálních vazeb. V závěrečné diskuzi ke kvalitativnímu empirickému šetření usiluji o zhodnocení resocializačních snah pěti vybraných inovativních programů v postpenitenciární oblasti v kontextu sociálněprávní praxe, kde mne zajímaly právě průvodní jevy, rizika a nástroje sociálního začleňování pachatelů trestných činů, na které jsem se zeptala položením tří výzkumných otázek. V odpovědi na tyto otázky jsem si dovolila přinést určitá doporučení pro optimalizaci sociální práce s těmito osobami, samozřejmě v inspiraci řadou odborníků, kteří již tyto nápady vyslovili či případně realizovali. Tímto jim vyslovuji veliký obdiv. I přes pochybnosti kritiků tak lze říci, že změna je, za předpokladu značného úsilí jednotlivců a účinné mezirezortní spolupráce, možná. A vzhledem k notorické přeplněnosti českých věznic¹¹⁶, je podpora rozvoje inovativních resocializačních programů, které se bezpochyby na snižování recidivy podílejí, žádoucí a nadmíru potřebná.

¹¹⁶ K 9. 3. 2016 opět (po snížení kvůli Amnestii Václava Klause) naplněnost ubytovací kapacity z 103,7 %.

Seznam použité literatury a dalších pramenů informací

Monografie, články, sborníky a jiné literární prameny:

- 1) **BENES, Michael.** Odnětí svobody - nová řešení starých problémů, nebo stará řešení nových problémů? In: VEČERKA, Kazimír. *Budoucnost a sociální patologie: Nová řešení starých problémů nebo stará řešení problémů nových?*. Masarykova česká sociologická společnost, 1. vyd. Praha: Recenzovaný sborník příspěvků semináře sekce sociální patologie MČSS, 2009, 141 - 144. ISBN 978-80-003541-6-5.
- 2) **BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS.** *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Ediční řada Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 9788073381158.
- 3) **ČERNÍKOVÁ, Vratislava.** *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 9788073801380.
- 4) **ČÍRTKOVÁ, Ludmila.** *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 9788073804619.
- 5) **DAVIDOVÁ, Ivana.** *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 9788073686284.
- 6) **DISMAN, Miroslav.** *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4. nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 9788024619668.
- 7) **DVOŘÁKOVÁ, Magdalena.** *Pomoc a péče o propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce Lukáš Urban.
- 8) **HRUŠKOVÁ, Otmara a Lenka MECERODOVÁ.** *Ambulantní sankce a sociální práce. České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1995, (3), 33-34. ISSN MK ČR 6334.
- 9) **JELÍNEK, Jiří a (ed.).** *O novém trestním zákoníku*. s. 183-189. ISBN 978-80-87212-21-9.
- 10) **KARABEC, Zdeněk (ed.).** *Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8.
- 11) **KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ.** *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 8071798134.
- 12) **KYNČLOVÁ, Zuzana a kol.** *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ s. r. o., 2007. ISBN 978-80-86920-26-9.

- 13) **MAREŠOVÁ, Alena.** Resortní statistiky - základní zdroj informací o kriminalitě v ČR. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-110-3.
- 14) **MAREŠOVÁ, Alena.** O resocializaci trochu jinak. Praha: MČSS, 2011, s. 116-121. ISSN 978-80-903541-8-0.
- 15) **MAREŠOVÁ, Alena.** Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Ediční řada Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 9788073381196.
- 16) **MAREŠOVÁ, Alena a Miroslav TAMCHYNA.** Několik kritických připomínek k současným pokusům o resocializaci pachatelů trestných činů. Trestněprávní revue. Praha: C. H. Beck, s. r. o., 2011, (9), 260-264. ISSN 1213-5313.
- 17) **MATOUŠEK, Jan.** Poznámka k dlouhodobé nezaměstnanosti z pohledu sociálního kurátora. *Listy sociální práce: Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2015, **III.**(4 - Podzim 2015), s. 6 - 8. ISSN 2336-2332.
- 18) **MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.).** *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073678180.
- 19) **MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ.** *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 9788073678258.
- 20) **RADOVÁ, Pavla.** Služby sociální práce pro oběti trestných činů jako součást restorativní justice. *Listy sociální práce: Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2015, **III.**(4 - Podzim 2015), s. 18 - 21. ISSN 2336-2332.
- 21) **ŘEZNÍČEK, Matouš.** *Systematická prevence sociálních deviací: (úvahy, možnosti, hypotézy)*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 8070669330.
- 22) **SCHEINOST, Miroslav.** *Sankční politika pohledem praxe*. Ediční řada Studie. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014. Ediční řada Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-144-8.
- 23) **SCHEINOST, Miroslav.** *Trestní sankce: jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Ediční řada Studie. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-148-6.

- 24) **SCHEINOST, Miroslav, Helena VÁLKOVÁ a kol.** *Sankční politika a její uplatňování: Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.* Ediční řada Studie. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. ISBN 978-80-7338-154-7.
- 25) **SOTOLÁŘ, Alexander, Pavel ŠÁMAL a František PÚRY.** *Alternativní řešení trestních věcí v praxi.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 8071793507.
- 26) **STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ.** *Restoratívna justícia.* 1. vyd. Praha: Leges, 2015. Teoretik. ISBN 9788075020758.
- 27) **ŠČERBA, Filip.** *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě.* 2. vyd. Praha: Leges, 2014. Teoretik. ISBN 9788087576939.
- 28) **ŠPANKOVÁ, Jana.** *Resocializácia odsúdených.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 9788073804848.
- 29) **ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a Dagmar DOUBRAVOVÁ (eds.).** *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů.* 1. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073677572.
- 30) **TOMÁŠEK, Jan.** *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin.* 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 9788024729824.
- 31) **TRNKOVÁ, Lydie.** *Mentoring propuštěných vězňů jako příklad sociální inovace v České republice.* Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze - Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce František Valeš.
- 32) **ÚLEHLA, Ivan.** *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe.* 3. vyd., v Sociologickém nakladatelství (SLON) 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429369.
- 33) **VEJBĚROVÁ, Andrea.** Trest odnětí svobody a jeho vliv na recidivu. In: JELÍNEK, Jiří (ed.). *O novém trestním zákoníku: Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny.* Praha: Leges, 2009, s. 183-189. ISBN 978-80-87212-21-9.
- 34) **ZEHR, Howard.** *The little book of restorative justice.* 1. vyd. USA: Good Books, Intercourse, PA 17534, 2002. ISBN 1-56148-376-1.
- 35) **ZICH, František.** *Úvod do sociologického výzkumu.* 1. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007. ISBN 80-86754-19-7.
- 36) *Mezi vězením a komunitou: Sborník příspěvků k problematice sociální reintegrace vězňů osob.* 1. vyd. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s., 2008. ISBN 978-80-904116-0-9.

Elektronické zdroje a webové stránky:

- 1) ČTK. Vláda schválila redukci typů vězení. Zůstanou jen zařízení s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. In: *Český rozhlas - Zprávy* [online]. Praha: Český rozhlas, 31. 8., 2015 [cit. 2016-02-19]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/vlada-schvalila-redukci-typu-vezeni-zustanou-jen-zarizeni-s-ostrahou-a-se-zvysenou-ostrahou--1527733.
- 2) **HULÁN, Petr.** Trest domácího vězení v novém trestním zákoníku. In: *EAdvokacie: Mašek, Kočí. Aujezdský, advokátní kancelář* [online]. INSPIRE CZ, s. r. o. Design cabinet, 2011, 2003-2015 [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://www.e-advokacie.cz/cs/clanky/trest-domaciho-vezeni-v-novem-trstnim-zakoniku>.
- 3) Operační program Praha - Adaptabilita: Praha & EU Investujeme do vaší budoucnosti. *Evropské fondy v Praze: Praha & EU Investujeme do vaší budoucnosti* [online]. Praha: Hlavní město Praha, 2007 [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www.prahafondy.eu/cz/oppa.html>.
- 4) Na správnou cestu!: Zavedení a rozvoj nových probačních programů a programů restorativní justice pro mladistvé pachatele trestných činů - posílení odborné spolupráce institucí. *Probační a mediační služba České republiky* [online]. Česká republika: IT STUDIO, s. r. o., 2002 - 2016, 2015 [cit. 2016-01-15]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/na-spravnou-cestu/>.
- 5) *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014: (ve srovnání s rokem 2013)* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2015 [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-politiky-2014.aspx.
- 6) *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2015* [online]. Praha: Vydal odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2015 [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statistiky/Statistick%C3%A9%20ro%C4%8Denky/Ro%C4%8Denka_2015.pdf
- 7) **PASEKOVÁ, Eva.** Koncepce vězeňství do roku 2025: Vězni by si měli sami pěstovat potraviny i chovat zvířata, prostor cel by se měl zvětšit. In: *Česká justice: nejpřehlednější průvodce českou justicí* [online]. Praha: Media Network s. r. o., 2016 [cit. 2016-02-17]. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2016/01/koncepce-vezenstvi-do-roku-2025-vezni-by-si-meli-sami-pestovat-potraviny-i-chovat-zvirata-prostor-cel-by-se-mel-zvetsit/>.

- 8) O Společnosti. *Česká kriminologická společnost: The Czech Society of Criminology* [online]. Praha, 2012, Webdesign VA [cit. 2015-11-18]. Dostupné z: www.czkrim.cz
- 9) *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020* [online]. Praha, 2015 [cit. 2016-02-05]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-prevence-kriminality-v-ceske-republice-na-leta-2016-az-2020.aspx>
- 10) *Trest obecně prospěšných prací: Průvodce pro pachatele* [online]. Praha: PMS ČR, 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/images/clanky/letak_OPP_CZ.pdf
- 11) Úřad práce České republiky - krajská pobočka v Brně: Strategie realizace aktivní politiky zaměstnanosti pro rok 2016. *Integrovaný portál MPSV: Úřad práce ČR* [online]. Česká republika: Generální ředitelství Úřadu práce ČR, 2016 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/jhm/apz>
- 12) *Informační měsíčník Ministerstva spravedlnosti České republiky* [online]. Praha: Vydává Projektová kancelář Ministerstva spravedlnosti, 2015, (10) [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: http://www.swiss-contribution.cz/assets/cs/media/SWISS_2015-10_Bulletin-Ministerstva-spravedlnosti.pdf
- 13) *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2013* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2014, 2015 [cit. 2015-12-08]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2013.aspx>
- 14) Statistika PMS: Statistika pro všechny věkové kategorie za ČR za rok 2014. *Probační a mediační služba České republiky: Statistika* [online]. Praha: PMS ČR, 2015 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/download/010114_311214__Statistika_PMS_CR_pro_www.pdf
- 15) *Sociální práce/Sociálna práca: Sociální práce s pachateli trestných činů*. Brno: Asociace poskytovatelů v sociální práci, 2012, **12**(2). ISSN 1213-6204.
- 16) *Platforma sociálních firem: Co je sociální firma* [online]. Praha: Fokus Praha, o. s., 2011 [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www.socialnifirmy.cz/index.php/nakupujte-od-socialnich-firem/co-je-socialni-firma>
- 17) *Studie k problematice rovného zacházení* [online]. Praha: RUBIKON Centrum, 2015 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: http://www.rubikoncentrum.cz/download/projekty/Studie_k_problematice_rovneho_zachazeni.pdf

- 18) **ROZUM, Jan, Petr KOTULAN, Lucie HÁKOVÁ, Václav NEČADA a Simona DIBLÍKOVÁ.** *Vybrané problémy sankční politiky: Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ (Institut zabezpečovací detence)* [online]. Ediční řada Studie. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005 [cit. 2016-02-02]. ISBN 80-7338-042-0. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/317.pdf>.
- 19) **ŽATECKÁ, Eva.** *Alternativní sankce v trestním právu a jejich využití v praxi* [online]. Brno, 2008 [cit. 2016-02-02]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/43679/pravf_d/. Disertační práce. Masarykova Univerzita v Brně. Vedoucí práce Věra Kalvodová, KTP PrF MU, Katedra trestního práva - Právnická fakulta.

Semináře, konference a jiné:

- 1) **DOUBRAVOVÁ, Dagmar.** *Prevence kriminální recidivy - úloha obcí a spolupracujících subjektů.* Konference, konaná dne 8. 12. 2015. Praha - Mariánské náměstí 1. Magistrát hl. m. Prahy, 2015.
- 2) **SLUKOVÁ, Květa.** *Možnosti a meze sociální práce s vězněnými a propuštěnými vězni.* Seminář - SMOSK K Centrum, konaný dne 1. 10. 2015. Praha: Profectum, 2015.
- 3) **ŠTERN, Pavel.** *"Probační domy": Nové možnosti sociálního začleňování a prevence kriminality.* Seminář Institutu Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, konaný dne 11. 3. 2015. Středisko sociálních služeb, Praha 9 - Střížkov, 2015.
- 4) *Postpenitenciární péče - možnosti, limity, perspektivy.* Konference, konaná dne 16. 10. 2015. Policejní akademie ČR - Praha, 2015.

Zákony a jiné legislativní dokumenty:

- 1) Usnesení vlády Československé republiky č. 864 ze dne 14. 10. 1959 o opatřeních zabezpečujících dovršení nápravy propuštěných osob
- 2) Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
- 3) Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- 4) Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- 5) Zákon České národní rady č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- 6) Zákon č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, a zákon č. 335/1991 Sb. o soudech a soudcích
- 7) Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- 8) Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- 9) Usnesení vlády České republiky č. 341/1994 k „Programu sociální prevence a prevence kriminality - aktuální stav a východiska do roku 1996“
- 10) Zákon č. 152/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon České národní rady č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, a zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- 11) Zákon č. 253/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
- 12) Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- 13) Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- 14) Zákon č. 275/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů
- 15) Zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- 16) Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky 4 Tz 16/2003

- 17) Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- 18) Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- 19) Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
- 20) Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách
- 21) Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů
- 22) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- 23) Zákon č. 459/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- 24) Zákon č. 193/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- 25) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- 26) Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)
- 27) Zákon č. 475/2013 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2014 a o změně zákona č. 504/2012 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2013, ve znění zákona č. 258/2013 Sb.
- 28) Usnesení vlády České republiky č. 66/2016 o Strategii prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020

Příloha

Příloha č. 1: Informovaný souhlas č. 1 Petr Novák	I
Příloha č. 2: Informovaný souhlas č. 2 Kateřina Kalinová	II
Příloha č. 3: Informovaný souhlas č. 3 Zuzana Stancová	III
Příloha č. 4: Informovaný souhlas č. 4 Zuzana Nováková	IV
Příloha č. 5: Informovaný souhlas č. 5 Lea Skřekucká	V

Příloha č. 1

Informovaný souhlas č. 1: Ředitel Nové šance, z. s., Petr Novák

Informovaný souhlas

Byl/a jste zkontaktován/a za účelem rozhovoru, který byl zvolen jako metoda získání dat pro kvalitativní empirické šetření v rámci diplomové práce Bc. Magdaleny Dvořákové, DiS., která je zároveň autorkou práce a řešitelkou šetření. Šetření probíhá v rámci magisterského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, programu studia Sociální práce. Tématem diplomové práce je „*Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů*“. Teoretická část bude shrnovat poznatky z dosavadní literatury a výzkumů na toto téma, empirická část bude vedena kvalitativními metodami, zaměřenými na porozumění a perspektivu dané problematiky, v souladu s etickými zásadami kvalitativního šetření.

Nahrávka rozhovoru bude v digitální i písemné podobě uložena u autorky diplomové práce po dobu jednoho roku od podepsání tohoto Informovaného souhlasu. Poté bude materiál zničen. Do této doby máte možnost si nahrávku i přepis rozhovoru vyžádat. Stejně tak máte možnost kdykoliv od rozhovoru ustoupit. Rozhovor bude v práci volně reinterpretován s příležitostnými přímými citacemi respondenta. V případě jakýchkoliv dotazů týkajících se diplomové práce a jejích výstupů se můžete obrátit na řešitelku: tel.: 776 281 655, e-mail: majda.dvorakova@gmail.com., nebo na vedoucí diplomové práce, PhDr. Annu Arnoldovou, e-mail: anna.arnoldova@cssz.cz.

Řešitelka se zavazuje, že datový materiál získaný v rámci rozhovoru bude použit pouze pro účely této diplomové práce. Její kompletní znění bude uloženo v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze, bez další následné publikace.

Informovaný souhlas je vystaven ve dvou paré. Jedno náležitě Vám, respondentovi a druhé pro potřeby řešitelky.

Podpisem tohoto formuláře vyjadřujete souhlas se svojí dobrovolnou a neanonymizovanou účastí na empirickém šetření.

V Praze dne: *V Ostravě dne 26. 11. 15*

Petr Novák
Jméno a podpis respondenta/ky

Magdalena Dvořáková
Jméno a podpis řešitelky

Příloha č. 2

Informovaný souhlas č. 2: Manažerka Kavárny Dismas, o. p. s. Kateřina Kalinová

Informovaný souhlas

Byl/a jste zkontaktován/a za účelem rozhovoru, který byl zvolen jako metoda získání dat pro kvalitativní empirické šetření v rámci diplomové práce Bc. Magdaleny Dvořákové, DiS., která je zároveň autorkou práce a řešitelkou šetření. Šetření probíhá v rámci magisterského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, programu studia Sociální práce. Tématem diplomové práce je „*Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů*“. Teoretická část bude shrnovat poznatky z dosavadní literatury a výzkumů na toto téma, empirická část bude vedena kvalitativními metodami, zaměřenými na porozumění a perspektivu dané problematiky, v souladu s etickými zásadami kvalitativního šetření.

Nahrávka rozhovoru bude v digitální i písemné podobě uložena u autorky diplomové práce po dobu jednoho roku od podepsání tohoto Informovaného souhlasu. Poté bude materiál zničen. Do této doby máte možnost si nahrávku i přepis rozhovoru vyžádat. Stejně tak máte možnost kdykoliv od rozhovoru ustoupit. Rozhovor bude v práci volně reinterpretován s příležitostnými přímými citacemi respondenta. V případě jakýchkoliv dotazů týkajících se diplomové práce a jejích výstupů se můžete obrátit na řešitelku: tel.: 776 281 655, e-mail: majda.dvorakova@gmail.com., nebo na vedoucí diplomové práce, PhDr. Annu Arnoldovou, e-mail: anna.arnoldova@cssz.cz.

Řešitelka se zavazuje, že datový materiál získaný v rámci rozhovoru bude použit pouze pro účely této diplomové práce. Její kompletní znění bude uloženo v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze, bez další následné publikace.

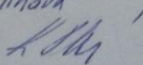
Informovaný souhlas je vystaven ve dvou paré. Jedno náleží Vám, respondentovi a druhé pro potřeby řešitelky.

Podpisem tohoto formuláře vyjadřujete souhlas se svojí dobrovolnou a neanonymizovanou účastí na empirickém šetření.

V Praze dne: 15. 3. 2016

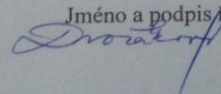
Jméno a podpis respondenta/ky

Kateřina Kalinová

Magdalena
Dvořáková

Jméno a podpis řešitelky

Příloha č. 3

Informovaný souhlas č. 3: Vedoucí Resocializačních a reintegračních programů Centra sociálních služeb Praha, Zuzana Stancová

Informovaný souhlas

Byl/a jste zkontaktován/a za účelem rozhovoru, který byl zvolen jako metoda získání dat pro kvalitativní empirické šetření v rámci diplomové práce Bc. Magdaleny Dvořákové, DiS., která je zároveň autorkou práce a řešitelkou šetření. Šetření probíhá v rámci magisterského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, programu studia Sociální práce. Tématem diplomové práce je „*Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů*“. Teoretická část bude shrnovat poznatky z dosavadní literatury a výzkumů na toto téma, empirická část bude vedena kvalitativními metodami, zaměřenými na porozumění a perspektivu dané problematiky, v souladu s etickými zásadami kvalitativního šetření.

Nahrávka rozhovoru bude v digitální i písemné podobě uložena u autorky diplomové práce po dobu jednoho roku od podepsání tohoto Informovaného souhlasu. Poté bude materiál zničen. Do této doby máte možnost si nahrávku i přepis rozhovoru vyžádat. Stejně tak máte možnost kdykoliv od rozhovoru ustoupit. Rozhovor bude v práci volně reinterpretován s příležitostnými přímými citacemi respondenta. V případě jakýchkoliv dotazů týkajících se diplomové práce a jejích výstupů se můžete obrátit na řešitelku: tel.: 776 281 655, e-mail: majda.dvorakova@gmail.com., nebo na vedoucí diplomové práce, PhDr. Annu Arnoldovou, e-mail: anna.arnoldova@cssz.cz.

Řešitelka se zavazuje, že datový materiál získaný v rámci rozhovoru bude použit pouze pro účely této diplomové práce. Její kompletní znění bude uloženo v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze, bez další následné publikace.

Informovaný souhlas je vystaven ve dvou paré. Jedno náleží Vám, respondentovi a druhé pro potřeby řešitelky.

Podpisem tohoto formuláře vyjadřujete souhlas se svojí dobrovolnou a neanonymizovanou účastí na empirickém šetření.

V Praze dne: 14. 4. 2016

Zuzana Stancová

Jméno a podpis respondenta/ky

KRP - Resocializační a reintegrační programy
Sokolovská 95
tel. +420 224 121 111

Magdalena Dvořáková

Jméno a podpis řešitelky

Dvořáková

Příloha č. 4

Informovaný souhlas č. 4: Koordinátorka Programů ke zvýšení zaměstnanosti RUBIKON Centrum z. s., Zuzana Nováková

Informovaný souhlas

Byl/a jste zkontaktován/a za účelem rozhovoru, který byl zvolen jako metoda získání dat pro kvalitativní empirické šetření v rámci diplomové práce Bc. Magdaleny Dvořákové, DiS., která je zároveň autorkou práce a řešitelkou šetření. Šetření probíhá v rámci magisterského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, programu studia Sociální práce. Tématem diplomové práce je „*Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů*“. Teoretická část bude shrnovat poznatky z dosavadní literatury a výzkumů na toto téma, empirická část bude vedena kvalitativními metodami, zaměřenými na porozumění a perspektivu dané problematiky, v souladu s etickými zásadami kvalitativního šetření.

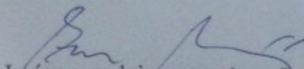
Nahrávka rozhovoru bude v digitální i písemné podobě uložena u autorky diplomové práce po dobu jednoho roku od podepsání tohoto Informovaného souhlasu. Poté bude materiál zničen. Do této doby máte možnost si nahrávku i přepis rozhovoru vyžádat. Stejně tak máte možnost kdykoliv od rozhovoru ustoupit. Rozhovor bude v práci volně reinterpretován s příležitostnými přímými citacemi respondenta. V případě jakýchkoliv dotazů týkajících se diplomové práce a jejích výstupů se můžete obrátit na řešitelku: tel.: 776 281 655, e-mail: majda.dvorakova@gmail.com., nebo na vedoucí diplomové práce, PhDr. Annu Arnoldovou, e-mail: anna.arnoldova@cssz.cz.

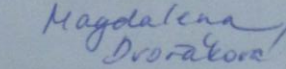
Řešitelka se zavazuje, že datový materiál získaný v rámci rozhovoru bude použit pouze pro účely této diplomové práce. Její kompletní znění bude uloženo v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze, bez další následné publikace.

Informovaný souhlas je vystaven ve dvou paré. Jedno náleží Vám, respondentovi a druhé pro potřeby řešitelky.

Podpisem tohoto formuláře vyjadřujete souhlas se svojí dobrovolnou a neanonymizovanou účastí na empirickém šetření.

V Praze dne: 29.3.2016

Jméno a podpis respondenta/ky
ZUZANA NOVÁKOVÁ

Jméno a podpis řešitelky
Dvořáková

Příloha č. 5

Informovaný souhlas č. 5: Administrátorka projektu Křehká šance, Lea Skřekucká

Informovaný souhlas

Byl/a jste zkontaktován/a za účelem rozhovoru, který byl zvolen jako metoda získání dat pro kvalitativní empirické šetření v rámci diplomové práce Bc. Magdaleny Dvořákové, DiS., která je zároveň autorkou práce a řešitelkou šetření. Šetření probíhá v rámci magisterského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, programu studia Sociální práce. Tématem diplomové práce je „*Nové možnosti sociálního začleňování a prevence recidivy pachatelů trestných činů*“. Teoretická část bude shrnovat poznatky z dosavadní literatury a výzkumů na toto téma, empirická část bude vedena kvalitativními metodami, zaměřenými na porozumění a perspektivu dané problematiky, v souladu s etickými zásadami kvalitativního šetření.

Nahrávka rozhovoru bude v digitální i písemné podobě uložena u autorky diplomové práce po dobu jednoho roku od podepsání tohoto Informovaného souhlasu. Poté bude materiál zničen. Do této doby máte možnost si nahrávku i přepis rozhovoru vyžádat. Stejně tak máte možnost kdykoliv od rozhovoru ustoupit. Rozhovor bude v práci volně reinterpreтовán s příležitostnými přímými citacemi respondenta. V případě jakýchkoliv dotazů týkajících se diplomové práce a jejích výstupů se můžete obrátit na řešitelku: tel.: 776 281 655, e-mail: majda.dvorakova@gmail.com., nebo na vedoucí diplomové práce, PhDr. Annu Arnoldovou, e-mail: anna.arnoldova@cssz.cz.

Řešitelka se zavazuje, že datový materiál získaný v rámci rozhovoru bude použit pouze pro účely této diplomové práce. Její kompletní znění bude uloženo v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze, bez další následné publikace.

Informovaný souhlas je vystaven ve dvou paré. Jedno náleží Vám, respondentovi a druhé pro potřeby řešitelky.

Podpisem tohoto formuláře vyjadřujete souhlas se svojí dobrovolnou a neanonymizovanou účastí na empirickém šetření.

V Praze dne: 25. 4. 2016

LEA SKŘEKUCKÁ
Jméno a podpis respondenta/ky

Magdalena
Dvořáková
Jméno a podpis řešitelky

Summary

Sentencing and its performance has undeniable influence on the prisoner and his subsequent reintegration. Therefore, a large measure of responsibility rests on prosecutors, judges and prison extension workers (in terms of prison sentence). Treatment of convicts in prisons according to the treatment program is one of the tools of reeducation efforts and re-education of the prisoner, whose success is, *inter alia*, evaluated and processed in the proceedings of the effectiveness of intervention programs. Receipt and disposition of punishment for each concrete offender is a complicated question. It depends on many factors, and that the offender receives from responsibility for his offense and currently has a sincere effort to redress the consequences of this act does not mean that the road will be easy and successful. Condemned is in spite of myself greater motivation for improvement is limited, as it seems, a criminal record is still one of the biggest obstacles to reintegration to reintegration, although the organization postpenitentiary area trying this customary norm change, for example, by joining employers and job-creating programs. Social workers in the post-penitentiary practice still perceive a certain inversely availability and unpreparedness among the companies themselves, these people go. While overcoming prejudices before-not only the role and competencies of the helping professions, but responsibility stands for each of us.

The aim of this thesis was therefore description and evaluation aspects of the process of social reintegration, taking into account current possibilities to prevent reoffending. Empirical part extends the intention of resocialization efforts charting selection of innovative programs in social work with offenders. Theoretical material consists of key concepts weighing the Criminology and Penology, which is completed at the end of work formulating recommendations for social work with offenders as a possible guide changes in the life of each individual offender. This final work was divided into three main chapters, which focused on the issue of recidivism, resocialization's options, alternative punishments and innovative trends in restorative justice.